

KIK VOLTAK A SZÉKELYEK

HOZZÁSZÓLÁS
A SZÉKELY-MAGYAROK SZÁRMAZÁSÁNAK ÉS NEVÉNEK HÉT-
SZÁZESZTENDŐS VITÁJÁHOZ ÚJABBAN FELSZÍNRE JUTOTT RÉGI
TÖRTÉNETI ADATOK S A MODERN NYELVTUDOMÁNY ALAPJÁN

ÍRTÁK

D^R\FÜLÖP KÁLMÁN ÉS ÁCS ALBERT

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA
1939

A kiadásért dr. Fülöp Kálmán és dr. Ács Albert, a nyomdáért ifj. Kohl Ferenc felel.

TARTALOM.

	Oldal
A) A székely-kérdés irodalma napjainkig.....	5—14
B) I. A régi székelyek mint külön etnikumot alkotó nép.....	15—22
1. A székely név eredete és magyarázata.....	15—21
2. Hozzászólás dr. Karácsonyi Jánosnak a székelykérdésben kifejtett munkásságához.....	21—22
II. A gepidák	23—28
1. Néhány szó a régi gepidákról	23—24
2. Gepidatelepek nyomai Magyarországon.....	24—28
III. A székelyek és az Árpádház-korabeli gyepük. Erdély honfoglalása a székelyek részvételével	29—64
1. Az első keleti gyepüvonal.....	29—33
2. A székelyek eredetének a bizonyítása az első keleti gyepüvonal mentén talált adatok alapján. Néhány szó a gyepüvonal-örszervezet közigazgatásáról	33—40
3. Erdély első részének honfoglalása. A második keleti gyepüvonal s az ebből leszűrhető tanulságok.....	40—50
4. Erdély második részletének elfoglalása. A harmadik keleti gyepüvonal s az itt talált adatok tanulságai	50—56
5. Erdély további honfoglalása. A negyedik keleti gyepüvonal s az itt talált adatok tanulságai	56—58
6. Az ötödik gyepüvonal. Erdély honfoglalásának befejező mozzanatai. Az udvarhelyek szerepe az egyes gyepüvonalaknál és a Székelyföldön	58—64
IV. Székelyek a Székelyföldön.....	65—81
1. A székelyek eredetének a nyomai a székelyföldi helynevekben, valamint a székely nemek, ágak és családok neveiben	65—72
2. Orosz-szláv lakosok és a székelyek.....	72—75
3. A dunántúli és a székelyföldi magyar nyelvjárások egyezőségének okai. Tömeges magyar telepítések a Dunántúlról a Székelyföldre.....	75—81

V. A székely-kérdés jogi vonatkozásai.....	82—94
1. Néhány szó a székely jogrendszerről.....	82—88
2. A kialakult kiváltságos székely társadalmi rend, mint a közjogi értelemben vett erdélyi három nemzet tagja	88—94
C) 1. Befejező szavak.....	95
2. Dr. Karácsonyi János püspök emlékezete.....	96—97

A)

A székely-kérdés irodalma napjainkig.

A székely nép fiai, akik természeti szépségektől oly bőségesen megáldott, azonban gazdasági javakban elég mostohán ellátott hazájukban, a Székelyföld ősrengetegeiben szálfákat döngetve, a kevés és sovány honi földet kemény és verejtékes munkával törve, — avagy hazájuktól távol házi szötteket árulva sokszor emberfeletti kemény küzdelmet vívnak a székely életért és fennmaradásért, talán nem is gondolják, hogy mily hosszú és szűnni nem akaró tudományos vitára szolgáltatnak okot pusztá létükkel a magyar történetírás művelői számára.

Valóban, a magyar történetírásnak talán nincs még egy problémája, mely felett annyi vita fejlődött volna ki és amelynek oly hatalmas, egymástól annyira különböző állításokban s teóriákban kicsücsösödő szakirodalma lenne, mint a székely-kérdésnek. Ha ez így van, érdemes-e még tovább szaporítani a szót ennek a kérdésnek fejtegetésére?

Szerintünk nem az a fontos, hogy mióta és mennyit foglalkoztak valamely történeti kérdés megoldásával, hanem az, hogy megvan-e megnyugtató és elfogadható módon világítva a kérdés valóban, vagy nincs. Mindaddig, míg ez a kérdés teljes tisztázást és megvilágítást nem nyert, nemcsak hogy érdemes, hanem szükséges is ezzel a kérdéssel foglalkozni.

Mielőtt azonban magának a kérdésnek érdembeni tárgyalására rátérnénk, rövid összefoglalásban nyújtsunk olvasóink számára némi vázlatos áttekintést a székely-kérdés eddigi irodalmáról.

Anonymus 1203 körül keletkezett krónikája említi először, hogy a honfoglalóhoz csatlakozott székelyek egykor Attila népe voltak. Magyarországi Szent Erzsébet lakodalmára egy kompilátor 1211-ben újra szerkesztette s a hunokról szóló résszel kiegészítette a régi, folyton toldott nemzeti krónikát. Ez a kompilátor már a székelyeket attól a háromezer hún harcostól származtatja, akik a Krimhild-csatából menekülve, Csigle-mezejére vonultak s ott magukat nem hunnak, hanem más néven (alio nomine) székelyeknek nevezték. Ez a — a kompilátor szerint — magát most már ezután nem hunnak, hanem székelynek nevezett nép Ruthéniában elébe ment a magyaroknak, míg a többi hunok Csabával előbb Byzáncba, majd Szkithiába költöztek.

«Akkor térj meg, mikor Csaba Görögországból», a XIII. század e szájhagyománya után ítélve, tulajdonképpen itt mindkét krónika alapja

egy népmonda lehetett és Anonymus is szintén e mondát ismerhette; különbség azonban mégis az, hogy Anonymus a Ruthéniában magyarok elé vonuló népet kunnak veszi hun helyett, a Görögországban rekedt nép hősének a honfoglaláskori Zuárdot tartja, Csabáról mint személyről pedig nem emlékszik meg s e nevet annyiban említi meg, hogy a Görögországban maradt népet, mivel hazájába nem kívánkozott vissza, görögösen sobának, azaz Sobamogerának, Csobamogyerának, vagyis ostoba népnek nevezték.

E naiv szöveget hűen másolták egész Turóczi János felléptéig, aki aztán a homályt azáltal is növelte, hogy kisütötte, hogy a székely név latinos alakja — a siculus — tulajdonképpen egy elírás s eredetileg scytulus volt, azaz a székely név alatt magyarul szkithát, hún-szkithát kell érteni.¹ Ezt a tudákos névelferdítést maga Werbőczy is átvette Tripartitumába, sőt ennek alapján Bonfinius is vakon követte őt s szintén így magyarázta e nevet.² Egy olasz történetíró, Ransanus erősen síkraszállt a siculus név eredetisége mellett s abból a merő véletlenből kiindulva, hogy a székelyek konyha-latinos neve, a siculus és a szicíliaiak ókori latin neve, a Siculi, -orum egyhangzású, a székelyeket Szcíliából származtatja.³ Bizonyára Ranzanus műve olvasásának hatása alatt a mölchi krónika írója azt jegyezte fel az 1473-as évre vonatkozólag, hogy itt nálunk nagy földrengés volt, mert a szomszéd Szcíliában, Moldvában, Munténiában is megindultak a hegyek.⁴ E két név közti összefüggést később Otrókócsi Fóris Ferenc bolygatta meg.⁵

A Turóczi—Werbőczy—Bonfinius-féle névmagyarázatnak különösen a XVII., XVIII. és XIX. században igen sok híve akadt. E táborba sorozhatók: Toppeltius, Fröhlich Dávid, Lisznyai, Sigler, Pisztori és Cseke József.⁶

Ezt megelőzőleg azonban már sokan igyekeztek a székely nevet magyar etimológiai magyarázatokkal megfejteni. Ezek között Maginus János Antal volt a legelső 1597-ben, kit aztán ebben az irányban Nadányi János, Szamosi István, Haner György, Otrókócsi, Felmer Márton, Benkő, Szabft József, Sombori és mások is követték.⁷

A székelyek hún eredete ellen először Fasching Ferenc jezsuita emelte fel a szavát 1725-ben, kimondván, hogy a kis nép több évszázados fennmaradása merő képtelenség s inkább hihető, hogy a székelységet

¹ Schwandter: *Scriptores*, ívrét II. k. 187. 1.

² *Decades* 169. V. kiad. 658. 1.

³ *Epitome rerum hungaricarum*. Index II. (M. Florianus: *Fontes Dom.* IV. k. 153. 1.)

⁴ Petz: *Mon. Scriptores*, IX. k. 522. 1.

⁵ Otrókócsi: *Origines hungaricae* I. k. 34. és 354—55. 1.

⁶ Részletesen ismerteti Imecs Jákó, *Gyulafehérvári Füzetek* 1862. II. f. 2—3. 1. és dr. Nagy János: *A székelyek scytha-hún eredetősége és az ellenvélemények*.

⁷ Szamosi: *Analecta lapidum vetustorum etc.* 1693.

IV. Béla a jászokból vagy philisteusokból (értsd: Pfeilschützökből) telepítette oda akkor, midőn a tatárok elleni védelemre szükség volt.⁸

Miután Fasching megdöntötte a székelyek hún eredetéről való hitet, a legkülönbözőbb vélemények keletkeztek a székelyek eredetéről, így Stilting János jezsuita már besenyő töredékeknek tartja a székeleyeket.⁹ E felfogásnak nagy jelentőséget szerzett Pray György csatlakozása, aki azonban a besenyőket összetévesztette a magyar krónikák XI—XIII. századi kunjaival. A német Büsching is Prayékhöz csatlakozott, kortársa, Schölzer, azonban már egyenesen a székelyek kun származását hirdette.¹⁰ Követői közé tartoznak Benigni és Schüler is.¹¹ Engel szerint a székelyek akkor jöttek Erdélybe, midőn a besenyőket a magyarok Etelközből kiverték. Ekkor kapták a «szökely» nevet is, ami szökevényt akar jelenteni.¹² Ez a furcsa etimológia azonban nem volt új dolog, mert Lisznyai Pál már 1692-ben megírta, hogy «a székely annyit jelent, mint szökjél: csak játék ez, a székelyekre fogott nomenclatio».¹³ Fejér György Konstantinus kabarjait látta a székelyekben.¹⁴

Timon Ákos mondja ki először 1734-ben, hogy a székely szó minden régisége mellett sem nemzetet, hanem foglalkozást jelent. Ezzel kapcsolatban nevüket úgy igyekszik megmagyarázni, hogy a székelyek szék-helyiek voltak, vagyis a szék helyén laktak, ahol mint örök működtek. Szerinte ugyanis szék-helyieknek a hunok hívták a székelyeket, mint ez örtelepen lakókat s később a h és i betűk a szóból elmaradtak. Állítását azzal igyekszik igazolni, hogy a regéciek (Abáuj megye) még az ő idejében is székelyeknek nevezik az erdőörököt.¹⁵ (Mint később látni fogjuk, ezek születésileg nem voltak székelyek — mert hiszen akkor nem mondta volna az egyik ilyen erdőőr vallomásaiban, hogy húsz s egynéhány évig volt székely Füzéren —, csupán csak a régi székely nép annyira jellegzetes erdei foglalkozását üzték, tehát a régi székelyeknek, mint népnek sajátos foglalkozását üzökre, vagyis székely foglalkozásúakra alkalmazta a népetimológia e nevet a székely népnév teljes elhomályosulása után. A szerzők.)

Horvát István a székelyek származásánál a régi zsidók történetéig kalandozott el,¹⁶ de voltak olyanok is, akik a Noé bárkájába menekülő

⁸ *Vetus Dacia etc.* 78. 1.

⁹ *Vita Sancti Stephani etc.* 1747. 5. f.

¹⁰ *Kritische Sammlungen zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen* 1795, 183—4, etc.

¹¹ Benigni: *Unterhaltungen.* 1839. I. 61. 1.; Schuler: *Umriss und kritische Studien* 1840. I. f. 29—30. 1.

¹² Cornides «*Vindiciae Anonymi*» c. művének kiadásában 1802.

¹³ *Magyarok Cronicája* 1692. 169. és köv. 1.

¹⁴ *De avitis Magyarorum etc.* 1830. 53—56. 1.

¹⁵ *Additamentum ad Imagines Antiquae et Novae Hungariae tribus pistolis ad I. D. L. Baronem Petrum Apor de AI-Torja.* Hely és év nélkül. L. Epist. Cassa, 1734, IX. Calend. Oct. 2. 1.

¹⁶ A székely nemzet nyelvéről.

skekeliusok s a esik halnév közt keresték a székely szóval a kapcsolatot.¹⁷ A besenyő-elméletnek ezidőben Jerney János volt a szószólója.¹⁸

Körülbelül szintén ezidőben lépett fel Kállai Ferenc és Vass József, akik azonban a székelyek eredetére vonatkozólag nem foglaltak határozott álláspontot, inkább általános jogtörténeti és nyelvészeti keretek között mozogtak.¹⁹

Fogarasi János a székely név eredetét háromféle úton is igyekszik megfejtetni. Először a szaka népnévből igyekszik megmagyarázni, említve, hogy Herodotos e népnevet mindig többesben használja, ami szakajnak hangzott s ez szerinte igen közel állott a székej szóhoz. Második névmagyarozatát már a székelyek szerinte perzsa eredetével köti össze s alapul veszi a szék «széket» jelentő szót, melyről azt mondja, hogy a szakó, vagy szukó szóval azonos s ez utóbbit az «elő» szóval összetéve, épügy lett a székelőből székely — magyarázza —, mint a seregelő-ből seregély. Harmadik magyarázata a székely névre a szék-őr, vagyis székölly összetétel, amelyet komor-komoly, sarló-salló, orló-olló analógiájára vezet le.²⁰

Ezidőtájt, mikor többen többféleképpen igyekeztek a székely nevet és eredetét megmagyarázni, a székelyek hún-eredetét valló felfogásnak egy újabb reneszánsza következett. A régi hit felelevenedésének alapja a hírhedt csíki székely krónika napfényre kerülése lett. E krónikát 1533-ban koholták a csíkszéki Vasárcson az ottani Sándor-család birtokán. Hitelességének lelkes hirdetői Kállai Ferenc, Gál László, Kovács István terelték rá a figyelmet.²¹ Nyomukban később egész kis irodalom keletkezett s e körmönfont hamisítvány kiváló tudósok között is szedett áldozatokat.²²

Ekkor lépett a közszereplés színpadára Hunfalvy Pál, aki igen éles harcot hirdetett ennek kapcsán a magyar krónikák ellen, ostoba meséknek tartotta azokat s teljesen hihetetlennek találta a kis néptöredéknek négyszáz esztendeig tartó meghúzódását az erdélyi havasok között. Azzal is érvel, hogy még több kétséget támaszt a nyelv, mely a magyarral teljesen azonos s a székely nevet is szintén magyarnak tartotta. Szerinte ez a szó a szék-el összetételből származott s jelentése székestüli, széke-megetti. Analógia gyanánt felhossa az erdő-elv, Erdély képzést s az egésznek szervezeti értelmet tulajdonított a magyar bánóság és a német

¹⁷ Imecs Jákó: A «székely» és «lófő» eredetéről. (Gyfehérvári Füz. 1862. II. k.)

¹⁸ Keleti utazása 1851. I. k.

¹⁹ Kállai F.: Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időben és Vass József: A dunántúli nyelvjárás. 1860. 5. 1.

²⁰ Kriza Vádrózsáinak bírálata a Nyelvtud. Közl.-ben 1864. III. k. 362. 1. "Nemzeti Társalkodó 1830. I. k. 17., 18., 21. sz.

²² L. Szabó Károly «A székely krónika ügyéről» c. dolgozatát az Erdélyi Múzeum-Egylet Évk. 1862. II. k.

Mark-graf-hoz hasonlítva. Végső konklúziója, hogy a székelyek Szent László által kitelepített tiszta magyar fajú és anyanyelvű határőrök.²³ Hunfalvynak dr. Nagy Jánosban és Szabó Károlyban támadt igen heves ellenfele. Dr. Nagy János Hunfalvyval szemben azt állította, hogy a magyarországi székely telepeket későbbi eredetűnek tekinti, vagyis, hogy a székelyek nem nyugatról mentek keletre a mai Székelyföld felé, hanem éppen fordítva, a Székelyföldről telepedtek később az ország belsejébe. Az erdélyi székelyekben Herodotos és Priszkosz Rhétor szkitha népét véli felismerni, amely nép aztán a X—XIII. századi arab geográfusoknál, Ibn Foslannál, Ibn Rostehnél és Abulfedánál már el-szakok, helyesebben el-szakol, dzsekel, aszagal és aszaghal néven szerepel. Különben is ugyanezt vallották már dr. Nagy János előtt báró Hammer-Purgstall, gróf Kemény József és Chwolson.²⁴ Hunfalvy dr. Nagy Jánosnak írt válasziratában kimutatta, hogy az idézett arab geográfusok a fenti néven a volgamenti bolgárokat jelölték, tehát nem lehet a székelyekre érteni.²⁵ E tekintetben még Szabó Károly is Hunfalvy pártjára állott,²⁶ de igen erősen tagadta Hunfalvyval szemben, mintha a székely névnek szervezeti, foglalkozásbeli, vagy társadalmi értelme lenne. Szabó Károly állította először a legkategorikusabban, hogy a székely szó valódi népnév.²⁷ Bizonyítéka azonban erre Szabó Károlynak nem volt s egész cáfolata abban merült ki, hogy Hunfalvynak a székely szó szék-elve alapján való magyarázatát bírálta nyelvészeti szempontból. Szabó Károlynak ez teljes mértékben sikerült, így a nagy vitában Hunfalvy maradt alul.

Hunfalvy azután újabb vitát provokált azáltal, hogy most már a székelyeket szék-elieknek vette. Ennek megfelelően előbbi példáin is módosított, kimondván, hogy erdő-elve eredetileg erdei, havas-elve pedig eredetileg havaséi volt, így lakóikat erdelieknek, havaselielieknek nevezték, akárcsak a székelyeket székelielieknek.

Szabó Károly ezentúl a székely szó értelmével nem sokat törődött, sokkal hevesebben támadta azonban ellenfele telepítési elméletét a speciális székely jogrendszer szempontjából, kiemelve különösen azt a felfogását, hogy a székelyek birtokjoga régibb, mint maga a királyi trón. Különben Szabó Károly is azt emelte ki erősen, hogy nem az ország belsejéből a mai Székelyföldre, vagyis keletre, hanem éppen ellenkezőleg, a Székelyföldről nyugatra, az ország belsejébe történtek a kitelepülések.²⁸

Szabó Károly és Hunfalvy Pál ez újabb mérkőzése egy láncolat-

²³ Hunfalvy Pál: Magyarország etnográfiaja.

²⁴ Br. Hammer-Purgstall: Tudománytár 1841 (Ért. XI. k.); Gr. Kemény J.: Magazin für Gesch. 1844. I. k. 261. 1.; Chwolson: Izvjestia o. Khazaruch 69. 1. (Idézve Vámbéry: Magyarok eredete.)

²⁵ A székelyek 1880.

²⁶ Századok 1880. 340. 1.

²⁷ Szabó K.: A székely nemzeti névről. (U. o. 400.)

²⁸ Szabó K.: A régi székelység.

szerűen egymásbakapcsolódó több évtizedre terjedő vitairódmalmat indított meg: Réthy László, Pauler Gyula, Csetneki Elek, Édelspacher Antal, Nagy Géza, Tagányi Károly, Huszka József, Vámbéri Ármin, Jakab Elek, Thury József, Marczali Henrik stb., stb. írók munkái tulajdonképpen két férfiú — Szabó Károly és Hunfalvy Pál — évtizedes vitamérközésének mint megindított lavínának az eredményei. Annyit ezzel kapcsolatban — mint pártonkívüli szemlélők — megállapíthatunk, hogy sokkal több híve volt Szabó Károlynak és igen nagy ellenzéke Hunfalvynak.

Réthy László a székelyeket a besenyők egyik ágának, vagy egy Etelközben künmaradt magyar népfelekezetnek tartja, mely a hún betörések idején a besenyőkkel együtt a gyimesi, ojtózi és temesi szorosokon vonult Erdélybe s ott egy darabig ismeretlenül élt. A székely név szerinte törökös képzésű helynév s analógiája a lengyel szónak, mely törökül lehli s Lechföldi, Visztula melletti szlávokat jelent. Ezért hallott a nép ajkán is gyakran Lengyel-t, lengyeli népet a szószaporító Lengyelország és lengyelországi nép helyett. Azt sem tartja lehetetlennek, hogy itt a török «li» képző helyett az országot, tartományt jelentő el, il szó szerepel. Így a lengy-el magyarul Lech-, vagy Lengy-országot, Szék-el pedig szék- vagy határtartományt jelentene.²⁹

Pauler Gyula kabar-kazar utódokat lát a székelyekben, de később tatár eredetűeknek tartja őket annak alapján, hogy a szibériai Kondoma mentében lakó tatároknál a törzset sseökk-nek (olv. szeök) nevezik.³⁰ Pauler azonban még ezt az álláspontját is revideálta s ezentúl a székelyek eredetét egy khaliszi nevű nép nevével hozza összefüggésbe, mely khalisi szó — szerinte — csak egyszerű változata volt a székely név görögösen ejtett sickali változatának.³¹

Tagányi Károly a székelyek eredetével kapcsolatban a székelyek jogi intézményeivel is foglalkozik, kimondván, hogy a székely birtokjog teljesen különbözött a magyar nemesek és az erdélyi szászok birtokjától. A székelyeket idegen eredetű népnek tartotta és a székely szó értelmét a középkori magyar nyelv szik és szék szavával hozta összefüggésbe. Ez a szó a régi oklevelekben posványos, sáros helyet jelent s mivel a szik- sóban, szék- sóban talajon kivirágzó, megülő, megülepülő ásványt jelölt meg a messze visszanyúló nyelvgyakorlat, azt következtette, hogy a székely népnév megülepedett, megült, megállapodott honfoglalókat jelentett. Különben is Tagányi Károly a Szabó Károly—Hunfalvy Pál vitában, különösen a jogtörténeti részt illetően, erősen az előbbi pártjára állott.³²

²⁹ A székelyek és a magyar honfoglalás. (Etnogr. 1: 36.)

³⁰ Századok 1883. 110. 1. 5. j. és az idézett Russische Revue, 1882. 380. 1.

³¹ V. ö. úgy Pauler Gyulára, mint általában az egész irodalomra dr. Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete c. művét. (Népr. f. 4. sz.)

³² Etnográfia, 1890. I. évf. 1. füzet.

Huszka József szintén kabar utódokat,³³ Vámbéri Ármin pedig, habár — mint mondja — Attila hunjainak nem egyenes leszármazó ivadékai, de avarokat látott a székelyekben. Nevük szerinte megtelepültek jelent, ellentétben a göcsej, azaz vándor, nomáddal. — Törökül göce = vándorló.³⁴

Thury József is hún-avar töredéknek tartja a székely népet s nevüket egy középázsiai szóval, a szikil vagy szekil szóval — mely nemes embert, fejedelmet jelent — hozza összefüggésbe.³⁵

Igen hosszadalmas lenne itt a Szabó Károly és Hunfalvy Pál vitájához hozzászóló összes szakírók munkáit külön részletezni, de nagyon hosszadalmas lenne az is, ha a 80-as és 90-es évek e nagy vitairódalma után egész napjainkig szerepelt, a székely eredettel foglalkozó dilletáns írók és elismert történettudósok közül mindegyiknek részleteznénk állásfoglalását. Csupán arra fogunk tehát szorítkozni, hogy csak a legjelesebbeket soroljuk fel, vázolva röviden a székely névben és eredetben kifejtett álláspontjukat.

A jelen századnak a székely eredet kérdésével egész napjainkig foglalkozó kiváló írók és történettudósok sorát dr. Sebestyén Gyula nyitja meg: Szerinte a székely szó «ört», «határörört», «végbelit» jelent az egykori foglalkozásra — székelykedés — vonatkozik, mégpedig a kozák-kabar keleti csatlakozók egykori foglalkozásával van kapcsolatban. Később a nyugatmagyarországi székelyekben nyugaton csatlakozó és ugyancsak elmagyarosodott hún-avar néptöredéket lát. így tudja aztán megmagyarázni, hogy az Árpád-kori krónikák miért emlékeznek meg egy keleti Csaba-féle és egy nyugati «csiglamezei — avarkerítésbeli» csatlakozókról. Kifejti, hogy a székely szó ősi töve szik, szék volt, mely a török nyelvekben a legősibb kultúrfokon még gázlót, sekély vizet, aztán gázló-rekesztőt, majd szárazföldi rekeszt, kerítést jelentett. A gázlói sekély vizes hely természetes határ lévén, a képzet-társítás csakhamar egyesítette vele a végek fogalmát. Ez annál is gyorsabban megtörténhetett — írja dr. Sebestyén —, mert a végek szerepével nyomon járt a végek rekeszekkel, torlaszokkal, sövényfonalokkal való megerősítése. A továbbiakban azt fejtegeti, hogy aztán a szik, szék gyökök kiterjedt szócsaládja kifejezője lett annak a végnek is, amely a székely névben mindenképp benne van, e gyökhöz aztán hozzájárult a törökös li, «valahova tartozó» jelentésű képző.³⁶ E képzőt — mint fentebb láttuk — már Réthy László is alkalmazta a székely szó fejtegetésénél, azzal a különbséggel azonban, hogy ezt nem a törökös szik, szék gyökhöz, hanem a magyar szék szóhoz kötötte.

Dr. Karácsonyi János a székelyek eredetéről szóló első művében,

³³ Ornamentikái tanulmányok. Századok 1892.

³⁴ A magyarság keletkezése és gyarapodása. 1895. 214—15. l.

³⁵ Erdélyi Múzeum. XV. k. (1898) 245—46. l.

³⁶ Dr. Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. (Népr. f. 4. sz.)

hasonlóan dr. Sebestyénhez, szintén a törökös li képzővel kapcsolatban igyekszik a székely nevet megfejtteni, azonban míg Sebestyén a székelységben külön népet lát — habár a nevet nem mint népnevet magyarázza —, addig Karácsonyi a többi magyartól csak ősi foglalkozása szerint külön rétegződött magyar társadalmat lát a székelységben. Kimutatja dr. Karácsonyi János, hogy e külön magyar társadalmat képező székelység foglalkozása az útkészítés és útvágás volt s innen a nevük is: A magyarok ugyanis — fejtegeti Karácsonyi — átvették a szlovén kölcsönhatás folytán a szláv nyelvekben általánosan használt szekáti, vágni főnévi igenévből képzett szék (sjek) vágást jelentő és az eredetileg török, de később már a szlovákoknál is annyira használt melléknév-képzővel, a li-vel — mint pl. zlató arany, zlatali aranyos — alkotott szlovén szót, a székli-t, amely szó vágót, vágó embert jelentett. E szóból aztán a magyar hangtörvényeknek megfelelően lett székeli, majd székely, mint ahogy spéklő és léklő helyett is spékelőt és lékelőt mondanak, fejezi be idevonatkozó magyarázatát dr. Karácsonyi János.³⁷

Egy későbbi, szintén a székelyek eredetére vonatkozó művében a székely nevet nem magyarázta dr. Karácsonyi János és itt már azt állította, hogy a régi székelyek ősei a gepidák, Attila népe voltak, de a mai székelyek csak székely kiváltságokkal élő magyarok, Árpád népe.³⁸

Jelent meg dr. Karácsonyi Jánosnak a székelyeredet kérdéséről még egy harmadik munkája is, amely azonban második művének bővítése és folytatása volt. Ebben már azt állítja, hogy a székelyek három nemzet fiaiból, a gepidából, magyarból és orosz-szlávból verődtek össze s a királyok, az erdélyi vajdák, a székely ispánok címeiben és az össz-székelység megjelölésében használt Siculi trium generum kifejezésnek is a székely nép e szerinte hármas eredete szerint igyekezett értelmet adni. Annak ellenére, hogy az első, a régi székelyeket a magyartól eltérő külön népnek veszi, nevüket mégis pusztá feltevés alapján mint foglalkozást jelentő szót igyekszik magyarázni: Szerinte ezeket az első székelyeket, a gepidákat a foglalkozásukban nélkülözhetetlen fegyverükről, sarlóalakú vágószerszámukról Sichelknechteknek, ily vágóeszközzel rendelkező szolgáltnak, majd röviden Sicheleknek nevezték. Ez lett volna őse dr. Karácsonyi szerint a magyar székely szónak.³⁹

Dr. Szádeczky Lajos, hasonlóan dr. Sebestyénhez, szintén a kabar csatlakozás hagyományában látja a székelyek eredete megfejtésének sarkpontját, bár nyílt kérdésnek tekinti továbbra is a székelyek eredete-

³⁷ dr. Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. 1905

³⁸ dr. Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székely magyarok. 1924.

³⁹ dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

tének elméletét.⁴⁰ A kazar-kabar eredetet vallja Müller Konrád germanista is.⁴¹

Rugonfalvi Kiss István szerint a székely a magyarral rokon néptörzsedék, az első csatlakozott testvér-néptörzs.⁴² A szintén székely születésű Jancsó Benedek is egy rokontörzset lát a székelyben, de a Dunántúlról való települést is vallja éppen a székely és dunántúli nyelvjárások egyezése alapján.⁴³

Dr. Hóman Bálint szerint a székely név külön nemzetet jelentett s hiába kutatjuk a székely szó származását, nem találjuk meg, mint ahogy magának a kun névnek sem tudjuk — mint szónak — a származását. Véleménye szerint a székely zárt tömegben megtelepült idegen nép vagy törzs volt, tehát a magyartól különböző, de rokon nép, hún származású, amely így tanulta el a magyar nyelvet már korán. Azzal fejezi be fejtegetéseit dr. Hóman Bálint, hogy a székely nép az erdélyi havasok alján a honfoglalást megelőzően szállt meg s településük legvégső időpontját a X. század végére teszi.⁴⁴

Dr. Németh Gyula szerint a székely török eredetű nép s a székely szó is szintén török eredetű, annyit jelent, mint a herceg törzse, a herceg népe. Hasonló tehát az ilyen török népnevekhez: «az alkirály, a vezér törzse», «a miniszter törzse» stb., mondja dr. Németh Gyula. Végző konklúziójaként ennyit mond a székelyek származásáról: «A rendelkezésünkre álló adatok tudományos értelmezése azt a feltevést engedi meg, hogy a székelyek török eredetűek, tehát minden olyan elmélet, mely a rendelkezésünkre álló adatok alapján ezen a kereten kívül keresi a székelyek eredetét, lehetetlen.»⁴⁵ Asztalos Miklós is dr. Németh Gyula iskoláját vallja.⁴⁶

Dr. Erdélyi László a kizárás módszerével dolgozva, miután megállapította, hogy a többi elméletben említett népek nem lehettek a székelyek ősei, az így kapott negatívumként leszögezi, hogy a székelyek magyar fogságba esett eszegel-bolgár hadifoglyok ivadékai.

Amiket itt leírtunk, az illető krónikásoknak, íróknak és tudósoknak a saját elméletükben vallott sűrített gondolatai voltak, tehát sem hozzá nem tettünk, sem el nem vettünk belőlük semmit, csak hidegen és szárazon leközlöttük, mert ilyen munkákban nincs visszatartóbb a részrehajlásnál és tetszésnyilvánításnál.

⁴⁰ A székely nemzet története és alkotmánya. 1927.

⁴¹ Keleti Szemle 1913. 14—19. 1.

⁴² V. ö. R. Kiss István egy. tanárnak: A székely-kérdés címmel a debreceni m. kir. tud. egyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadását. 1916—17. évi sorozat, 13. sz. 4. 1.

⁴³ V. ö. dr. Erdélyi Lajos: A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján c. munkáját és Jancsó Benedek: Székelyek, tört. és népr. tanulmány.

⁴⁴ Dr. Hóman Bálint: A magyarok honfoglalása, 36. 1. és Néptanítók Lapja 1920. 34—36. sz. 5. 1.

⁴⁵ A Tört. Erdély, 179. 1.

⁴⁶ U. o.

E hétszázestendő irodalom szerint tehát — mint láthatjuk — vagy a kunoknak, vagy a hunoknak, vagy a zsidóknak, vagy a görögöknek, vagy a besenyőknek, vagy a perzsáknak, vagy a szicíliaiaknak, vagy az avaroknak, vagy a kabaroknak, vagy a magyaroknak, vagy a tatároknak, vagy a gepidáknak, magyaroknak és orosz-szlávoknak együttesen, vagy az eszeget-bolgároknak ivadéka a székelyek, illetve ősei a székelyeknek a felsorolt népek valamelyike. Arról, hogy szerintünk kik voltak a mai székelyek ősei, illetőleg kiknek ivadéka a mai székelyek, az alábbiakban igyekszünk tőlünk telhetőleg beszámolni.

B)

I. A régi székelyek, mint külön etnikumot alkotó nép.

1.

Mielőtt a székely nép etnikai eredetének fejtegetésébe belekezdenénk, le kell szögeznünk két, — szerintünk jelen kérdés kutatásánál döntően fontos — irányelvet; mégpedig:

a) A székely név eredetileg nem foglalkozást, külön szervezetet, vagy külön társadalmi rendet jelentett, hanem külön etnikumot jelölő népnév volt.

b) A székely név külön etnikumot jelentő fogalmából kiindulva kell a nép eredetére megfelelő feleletet kapnunk.

Hogy a székely nép eredetileg nem volt magyar, bizonyítják a legrégebbi időkből származó oklevelek is, melyek mindig különbséget tesznek a magyarok és székelyek között, külön néven említvén meg ezeket és azokat. Még határozottabban világítanak rá a székelyeknek a magyaroktól eltérő külön népiségére a magyar honfoglalás első századaiból, magyar forrásokból származó, a székelyeket nem a leghízalgóbb módon aposztrofáló híradások,⁴⁷ melyek, ha magyarok lettek volna a régi székelyek, már csak nemzeti hiúságból sem történhetek volna meg.

Ha nem voltak magyarok, milyen eredetűek lehetek tehát a székelyek? Megmondja a nevük: A székelyek székely eredetűek voltak.

Mely népek között keressük tehát a székelyek őseit? Mindenesetre azok között a népek között, melyek a honfoglalás körüli évszázadokban Magyarország területén laktak, vagy a magyarokkal szorosabb érintkezésben állottak.

Ezek között a népek között feltétlenül találnunk kell egy olyan népre, amelyet székelynek hívtak, vagy legalábbis hasonló hangzású nevük volt, amelyet magukra vonatkoztatva maguk is használtak és később a magyarokkal

⁴⁷ «Bissenī atque Siculi vilissimi» és «Bissenī pessimi atque Siculi vilissimi» H. H. Fontes Dom. IL 208. és 218. lapok.

érintkezvén, a magyaroknak élő szájhagyomány gyanánt átadták.

A hunok, avarok, kunok, kabarok, besenyők, bolgárok már csak azért sem lehettek a székelyek ősei, mert ezeknek nagy részével a magyarok közvetlenül érintkezvén, nevükkel kapcsolatban minden világos vr; előttük, akikkel pedig közülük nem érintkezhetek, azoknak is pontosan ismerték a nevüket; tehát ha e törökfajú népek közül bármelyik is lett volna a székely nép őse, a székelyek népneve nem a székely alakban, hanem a hún, avar, kun, kabar, besenyő, bolgár alakban maradt volna fenn az utókor számára, ahogyan Pest-Pilis-Solt-Kiskun, valamint Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék nevei ma is őrzik annak emlékét, hogy ezeken a helyeken kun telepek voltak valamikor. Különbösen is azok az állítások, melyek szerint a székely nép ősei a fentebb felsorolt törökfajú népek bármelyikével is lettek volna azonosak és mint ilyenek a magyarokkal való nyelvrokonság, sőt szinte nyelvazonosság alapján beszéltek volna a magyar nyelvet, a modern nyelvtudománnyal szemben egy pillanatra sem tarthatók fenn komolyan, mert a felsorolt népek és a magyarok között sem vérségileg, sem nyelvileg rokonság nem állott fenn. Magyarország területén a honfoglaláskor itt talált népek közül még a szlávok jöhetnek számításba abból a szempontból, hogy közöttük keressük a székelyek őseit, ámde a szlávokról szóló híradásokban semmi nyomát sem találjuk annak, hogy valamelyik szláv törzs a székely nevet, vagy hozzá hasonló nevet viselte volna.

Van egy nép, amelynek ittartózkodásáról úgy az egykorú magyar oklevelek, mint a krónikák, valamint másféle egykorú magyar kútforrások feltűnő módon hallgatnak, külföldi hiteles híradások azonban kétségtelenül bizonyítják, hogy ez a nép kisebb-nagyobb csoportokban itt lakott Magyarország területén a honfoglalás előtt, a honfoglalás alatt, sőt itt lakott a honfoglalás utáni századokban is a magyarok között. Melyik volt ez a nép? A külföldi híradások «gepidák»-nak nevezik őket. Erről, nyelvben a keleti-gótokhoz legközelebb álló ó-germán népről különösen a honfoglalást megelőző évszázadokból rengeteg híradás maradt fenn az egykori latin, görög írók, nemkülönben germán történeti kútforrások részéről. Nem csoda, hiszen a népvándorlás idejében elég jelentős szerepük volt a világtörténelem színpadán.

A sok híradás között szerényen húzódik meg két latin írónak a híradása: *Capitolinus* Kr. u. a II. században lefolyt markomanni csatában résztvevő népek között *Sicobotes* néven említi őket,⁴⁸ míg egy századdal később, a III. században, egy másik latin író, *Trebellius Pollio*, *Sigipedes* név alatt ad róluk hírt.⁴⁹

Lássuk először a *Capitolinus* által említett *Sicobotes* nevet. Mit

⁴⁸ Zeuss K.: Die URGESCHICHTE DER DEUTSCHEN, Zeuss K.: Die Deutschen und die Nachbarstämme és Grimm J.: Die Geschichte der deutschen Sprache.

⁴⁹ U. o.

mond ez a név? Véletlenségből említi-e ezt Capitolinus, vagy nyoma van-e az ó-germán, történetesen a keleti ó-germán népek nép- és személynevei között? Kielégítő feleletet ad erre Förstemann ó-germán névkönyvében. Itt ezt a nevet Sigobod, Sikobod, Sigibod, Sikibod, Sigebod és Sikebod^{50 51} változatos alakokban találjuk meg. Hogy a Capitolinusnál található «es»-végzet ezekben* √z alakokban nincs meg, nincs mit csodálkozni rajta, hiszen ez, népnévről lévén szó, latinus többesszám jele. Ez a név összetételnek látszik, mégpedig alighanem jelzős összetétel lesz, melynek első része Sigo, Siko, Sigi, Siki, Sige, Sike jelzője volt a második úgynevezett alapszónak, a Bodnak. Idézzük csak most Trebellius Polliónak ugyancsak a gepidákra vonatkozó igen érdekes elnevezését, a Sigipedest, illetve ennek Kaspar Zeuss és Jakob Grimm magyarázataiban előforduló teljesebb alakját — a Sig-gipedest. Ha erre a szintén összetett szóra ránézünk, lehetetlen fel nem fedezni ennek első részében a Sigo-bod, Sigi-bod, Sige-bod, illetve Siko-bod, Siki-bod, Sike-bod név változataiban előforduló általunk jelző szónak tartott Sigo, Siko, Sigi, Siki, Sige és Sike alakokkal való azonos-ságát. Ha viszont a Sig-gipedes szó második részét vizsgáljuk, még érdekesebb dolgot figyelhetünk meg benne: Elvéve belőle a szintén latinus többesszám jelét, az «es»-t, ott találjuk a maga legteljesebb eredetiségében, a Schönfeld által a gepida alakkal összehasonlítva egyedül helyesmek és ógermánoknak tartott gipéd = gepida népnevet.⁵² Természetesen Sigipéd, Sig-gipéd szóban szükségképpen a g után elmaradt az összevonás következtében a Sigo, Siko, Sigi, Siki és Sige, Sike szavakban található o, i, e magánhangzó, a g vagy k torokhang pedig összevonás folytán a giped szóban előforduló g mássalhangzóval olvadt össze. Tehát ennek a szónak eredeti alakja Sigo-, Sigi-, Sige-gipéd, illetve Siko-, Siki-, Sike-gipéd lehetett és csak összevonás útján lett belőle a rövidebb Sigipéd alak. Hogy a Sigipéd alak a teljesebb Sigi-gipéd Siki-gipéd és Sige-gipéd Sike-gipéd alakokból lett összevonás által egyszerűsítve, elég bizonyíték rá, hogy Sigo-bod, Siko-bod, Sigi-bod, Siki-bod és Sige-bod Sike-bod teljes névalakok mellett Förstemannál megtaláljuk az egyszerűbb Sibod alakot is, mely ugyanolyan összevonás útján lett a teljesebb Sigo-bod,

⁵⁰ Förstemann Ernst: Altdeutsches Namenbuch I. Band. 1090. 1.

⁵¹ A Schönfeld ó-germán személy- és népnevek szótárában az egyik «gepida» népnév, a Gebod, tulajdonképpen nem lehet egy önálló népnévváltozat, csupán csak a Sikebod, Sigebod népnév változat egy összerántott, röviden ejtett alakja. L. Schönfeld M.: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen művében e név-változatot. A Sikebod, ill. Sigebod névváltozatokból létrejött Gebod rövidüléshez hasonló a régi forrásokban megtalálható Siggambri (Caesar-nál), Sicambri és Sigambri népnév változatoknak a forrásokban szintén megtalálható Gambrivii = Sigambri rövidebb alakja. Maga Grimm J. is felhossa analógiájának a Siggamber, ill. Sigamber nép nevét a Sigipedes, Siggipedes nép nevének magyarázatánál. Lásd u. o.

⁵² Schönfeld M.: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen.

Siko-bod, Sigi-bod, Siki-bod és Sige-bod, Sike-bod alakokból egyszerűsítve. Különbség a kettő között csupán annyi, hogy míg Capitolinus az egyik népnév változatának teljesebb alakját örökíti meg Sicobotesben, addig Trebellius Pollio a népnév másik változatának egyszerűbb, összevont alakját hagyja az utókorra a Sigipédes névben. Mindezekből láthatjuk, hogy a Sigo, Siko, Sigi, Siki, Sige és Sike igen fontos és jellegzetes jelző szava lehetett a gipéd népnek, mert nem lehet véletlen, hogy két különböző, sőt nem is teljesen egyidőben szereplő latin írónál ilyen jelzős összetételben találunk említést erről a népről.

Hogy ez a Siko, Siki, Sike alakokban előforduló szó mit jelenthetett, egyelőre talán korai állást foglalni ebben a kérdésben.

Igen érdekes, hogy Förstemann ó-germán személy- és népnevekkel foglalkozó névkönyvében, ahol a Capitolinus által említett Sicobotes névnek germános megfelelőjét, Sigo-bod, Sigi-bod, Sige-bod, Siko-bod, Siki-bod, Sike-bod alakokat megtaláltuk, Saxo-bod nevet is találunk, amely, úgy hisszük, első részében a szász, germánosan a Sachs germán néptörzs nevét rejti s tulajdonképpen kardos követeket jelent. Ha ezt a nevet összehasonlítjuk a Sigo-, Sigi-, Sige-bod; Siko-, Siki-, Sike-bod, valamint Sigipéd — Sigi-, Sige-, Siki-, Sike-gipéd — névváltozatokkal, nem nehéz arra az elgondolásra rájönni, hogy ahogyan a Saxo-bodból a Bod elhagyásával a Sachs, tehát a szászok népneve keletkezett, ugyanúgy keletkezett a Sigo-, Siko-bod, Sige-, Sike-bod és Sigipéd — Sigi-, Siki-gipéd, Sige-, Sike-gipéd — változatokból a Bod, illetve a gipéd elhagyásával a Sigi, Sige, illetve a Siki, Sike, magyaros ortográfiával Szigi, Szige illetve Sziki, Szike népnév, mely, mivel rövidebb és egyszerűbb volt, sokkal általánosabbá vált a gipédek, vagy, ahogy a hivatalos történetírás nevezi, a gepidák között, mint a teljesebb Sigi-, Sige-, Siki-, Sike-bod, avagy Sigipéd — Sigi-gipéd, Sige-gipéd, illetve Siki-gipéd, Sike-gipéd — nevek.

Ez a Szigi, Sziki és Szige, Szike szó volt tehát az a külön etnikumot jelölő népnév, melyet az idegen történetírók által gepidának nevezett nép magára vonatkoztatva általánosan használt. Tehát, amíg a külföldi történetírók róluk általánosan «gepida» néven, emlékeznek meg és ezt a nevet hagyják örökül az újabbkori történetírásra, addig ők, bár az idegen történetírók által elferdített «gepida» névnek az őse, gipéd alakban ismeretes volt előttük, maguk között általánosan és közönségesen a Sziki és Szike név alatt szerepelnek és az egykor hatalmas nemzet utolsó néptöredéke beolvadván a magyarokba, igazi nevét a magyar nyelv hatása alatt kifejlődött «székely» szó alakjában hagyja az utókorra. Nem mondunk mi itt valami nagy dolgot, egyszerű

példa erre a mi nemzetnevünk, a «magyar»: Mi általánosan és következetesen magunk között s magunkra vonatkoztatva a «magyar»-t használjuk mint nemzetnevet, külföld előtt pedig következetesen Ungárok, ungurok, hongroisek stb. vagyunk, az ország neve pedig Magyarország helyett Ungarn, Ungaria, Hungária, Hongrie, Ungeria stb. a külföld előtt.

Hogy a Sziki, Szike és Sziko nevek ismert és használatos nevek voltak a székelyek között, elég világosan bizonyítja ezt a Wenzel által szerkesztett Árpád-kori Okmánytár I. kötetében a 61. oklevélben, 1211-ben a tihanyi apátság székely szolgálóiról adott híradás. Itt a szolgálók között Jed, Bós, Árvád, Uzon, Gib, Got, Bot, Iba és Bod nevűek mellett Syke, Sicu — ejtsd Sico — Sicula, Zeke és Zekeu — ejtsd Zeko — nevű szolgálók szerepelnek. Itt még érdemesnek találjuk közbeszúrni csupán az érdekesség kedvéért, hogy a szolgálók közül Syke és Sicula rokonok voltak, mindketten az ó-germán Mot nemzetségéből eredtek — mint az oklevél mondja: sunt de génère Mot — és Mot valóban Förstemannál mint ó-germán személynév szerepel.⁵³ Megállapíthatjuk még azt is, hogy Syke bizonyára idősebb volt Siculánál, mert az oklevél úgy említi Siculát, mint Tuet fiát, viszont Syke mint családos ember szolgált Almo fiával együtt. Sicula atyjának, Tuetnek ó-germán hangzású neve volt és megfelel a Thut,⁵⁴ Tueho⁵⁵ és Tuato⁵⁶ ó-germán személynév alakoknak, viszont Syke fiának, Almónak neve megfelel Almo ó-germán személynévnek, melyről azt mondja Förstemann, hogy Amál szintén ó-germán személynévvel egy törzsből ered és az ó-germánok közül különösen a keleti gótoknál volt használatos.⁵⁷ Syke és Sicula szolgálókkal együtt szintén a Mot nemzetségéből származó Sot nevű tihanyi szolga és fia, Leodegar

is ó-germán neveket viseltek: Soto és Liudegar megtalálhatók az ó-germán személynévek között.⁵⁸ Hogy Sicula miért viselt latin hangzású nevet, talán megmagyarázható a tihanyi barátok deákos észjárásából és így valószínű, hogy Sicula vagy székelyre használt ragadványnév, vagy a székely szó értelmének megfelelően ellatinosított eredeti név lehet.

Ha ezek közül a nevek közül különösen a Syke és Sico nevet összevetjük a Siko-bod-ban és Sike-bod-ban, valamint Sigipédben — Siki-gipédben, Sike-gipéd-ben — előforduló Sico, Siki és Sike szavakkal, lehetetlen észre nem vennünk ezeknek az egyeredetűségét, sőt azonoságát. Szóval, mit látunk itt tulajdonképpen? Ahogy a «magyar» népnév a magyar családoknál, illetve személyeknél igen gyakran mint személyes családnév — Magyar, Magyarai — is előfordul, ugyanígy volt ez a régi, még gipéd nyelven beszélő székelyeknél is. Sike jelölte tehát —

⁵³ Förstemann Ernst: Altdeutsches Namenbuch I. Band. 933. 1.

⁵⁴ U. o. 1201. 1.

⁵⁵ U. o. 1204. 1.

⁵⁶ U. o. 339. 1.

⁵⁷ U. o.

⁵⁸ U. o. 1117. és 866. 1.

mint népnév — a székely-gipédeket — mint népet —, de egyúttal igen sok esetben jelölte személy- és családnév gyanánt az egyes székely-gipédeket — Sike-gipédeket.

Gib tihanyi szolga nevének mint családnévnek szintén a gepidákra vonatkozó nemzetnevet jelölő értelme volt s csupán egy ajakhang-lágyulás különbözteti meg a gepidák egyik, a gipéd mellett a forrásokban ritkábban előforduló, de Schönfeld által szintén ó-germános alaknak vett rövidebb névváltozatától, a «Gipei»-től, vagyis egyesszámba n a «Gip»-től.⁵⁹

Hogyan keletkezett most már a Sziki, Szike változatokból, természetesen a magyar nyelvhasználaton keresztül a mai székely név? A származtatásnál vegyük alapul a Szike alakot. Ez a szó népnév volt tehát és, mint ilyen, a magyar nép nyelvén általános közhasználatban igen gyakran, sőt legtöbbször többesszámú alakjában fordult elő. Próbáljuk csak képezni ennek a szónak a többesszámát a magyar nyelvben: Ez a többesszám régies ragozás szerint csakis Szike-ek lehetett. így is ejtették ezt eleinte. Idők folyamán nyelvhasználat következtében a két magánhangzó összetalálkozása által keletkezett ú. n. hiátust valamilyen hézagpótló mássalhangzóval kellett kiküszöbölni. A magyar nyelvben többek között a j-nek van ilyen szerepe; így a Szike-ek-ből a könnyebb kiejtés kedvéért Szike-j-ek lett az általánosan használt többesszámú alak. Nézzünk csak körül, találunk-e a magyar nyelvben erre példát? Szemléltető analógia gyanánt szolgál erre a száj szó kifejlődése. A száj szónak régies alakja szá volt. Csak idővel, ragozás útján alakult ki a szá alakból a száj. Régies alakjai: szá, szát, száat, szának, szától, szávai, birtokos ragozásban szá-am, szá-ad, szá-a. A mai nyelvhasználat szerint azonban száj, száját, szájnak, szájtól, szájjal, birtokos ragozásban szájam, szájad, szája stb. Hogy ez így volt, bizonyíték rá a még ma is használatban levő régies alakok: szájam mellett szá-m, szájad mellett szá-d, szájunk mellett szá-nk, szájatok mellett szá-tok stb. is használatosak.⁶⁰ Hogy a száj szó helyett a szá volt a régi magyar nyelvben használatos, eléggé bizonyítják az alábbi példák is: «Szünek bőségéből beszél szá» (Ex abundantia cordis os loquitur) Münch. Cod. Máté XII.; «Mert mi szán bemegyem» (Quia, quod intrat in os) u. o. Máté XII.; «Melyek kedég szabói kijőnek» (Qui veró ex ore procadunt), u. o. XV.; «Én adok szát» (Ego dabo vobis os) Lukács XII.; «Gyónásra való szának megnyílását» Nádor-Codex 42; «Én adok néktök szát és bölcsességet.» Debreceni Legendáskönyv.⁶¹

Ahogy tehát a szá szóból névragozás folytán száj lett, éppennyúgy lett az egykori Szike népnévből szikej. Különbség kettő között csak az, hogy míg az előbbi testrészt lévén, inkább egyesszámú ragozás

⁵⁹ Schönfeld M.: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen.

⁶⁰ Dr. Balassa József: Magyar Nyelvőr.

⁶¹ Fogarasi János: Magyar Nyelv Szótára.

útján alakult ki — a testrészeket a magyar nem szereti többesszámban használni —, addig az utóbbi, mivel népnév volt, inkább többesszámú ragozás útján fejlődött ki. Idők folyamán a szikej szóban a j-ből ly lett, különösen írásban, erre példa már tömegével akad a magyar nyelvben, az i-ből pedig hangsúlyozás folytán lett a hosszabb időmértékű é: Tehát a szikej-ből székely lett.

Amint látjuk tehát, a régi székely nép etnikai eredete ok és okozati összefüggésben áll nevének származásával; az egyik a másikából következik és fordítva.

Korántsem szabad azonban azt gondolni, hogy a székelyek eredetének fejtegetése a székely név származásának fentebb kifejtett magyarázatával ki is van merítve; térben és időben igen nagy távlatokon kell olvasóinkat végigvezetnünk, míg a régi székelyek eredetét teljesen megvilágítottunk tekinthetjük. Mielőtt azonban erre rátérnénk, szóljunk hozzá röviden dr. Karácsonyi Jánosnak a székely-kérdés területén kifejtett munkásságához.

2.

Dr. Karácsonyi János négy tanulmányban is foglalkozott a székely-kérdéssel. Kétségtelen, hogy e kiváló tehetségű történetírónak határozottan értékes megállapításai vannak e sokat vitatott történeti kérdésben. Hogy ezek az értékes megállapítások a magyar történetírás köreiben nem részesültek kellő figyelemben és megértésben, két okra vezethető vissza; az egyik az, hogy Karácsonyinak a székely-kérdéssel foglalkozó munkái nincsenek teljesen összhangban egymással, a másik ok pedig az, hogy amíg legutóbbi írásaiban megtalálta a helyes magyarázatot a régi székelyek eredetére vonatkozólag — t. i. hogy a honfoglaláskorabeli székelyek gepida eredetűek voltak —, ebbeli kétségtelenül helyesnek bizonyult megállapításait valószínűtlenné tette a székely név eredetének minden történelmi alapot nélkülöző, feltevészerű magyarázatával, ő a székely nevet, mint azt már az irodalmi részben említettük, a nem is ó-germán, hanem inkább német Sichel-knecht szóból származtatja — ami sarlós szolgát jelent. Ebből a Lanz-knecht, röviden Lanz analógiájára fejlődött ki szerinte a Knecht szó elhagyásával a Sichel alakból a székely név. Eltekintve, hogy e névmagyarázatra pozitív történelmi adatot nem tud felhozni, az ú. n. «gepida» nyelv, ha a keleti-góthoz közelálló, ó-germán idioma volt is, korántsem áll annyira közel a mai némethoz, hogy a német nyelvcsatornán keresztül meg lehessen magyarázni a székely nevet. A fenti okoknak tulajdonítjuk mi, hogy dr. Karácsonyi János ezirányban kifejtett munkásságát még annyira sem méltatták a magyar történetírás köreiben, hogy alapos kritika tárgyává tették volna.

Alapjában véve ilyen elutasító álláspontra helyezkedtünk eleinte mi magunk is az ő «gepida»-székely teóriájával szemben és azzal a

határozott szándékkal fogtunk hozzá a székely probléma kutatásához, hogy az ő előttünk annyira idegennek mutakozó állításait megdöntsük és a székely nép eredetére — a nép nevéből, mint külön etnikumot rejtő *névből* indulva ki — kell világosságot derítenünk. Karácsonyi «gepida»-székely teóriáját — szégyenkezés nélkül vallhatjuk be — nem sikerült megdöntönnünk. Sikerült azonban történeti dokumentumok alapján a székely névre azt az egyszerű magyarázatot találni, mely a székely-kérdés etnikai természetéből egyenesen következik s a legtisztább ok és okozati összefüggésben áll a nép eredetével, sőt ennek egyik jelentős bizonyítéka. Sikerült továbbá igen nagy adathalmazt felszínre hozni s ennek segítségével az egész székely-kérdést sok tekintetben teljesen új megvilágításba helyezni.

Hála mégis dr. Karácsonyi Jánosnak azért — amiben e kérdés területén pozitívumot nyújtott —, de hála azért is, amiben tévedett, mert, ha negatív irányban is, de tőle kaptuk az impulzust, hogy e kérdés tanulmányozásához hozzáfogjunk.

II. A Gepidák.

I.

Azok között a népek között, amelyek a honfoglalás előtt Magyarország területén laktak, ha történeti szempontból nem is elhatározó, mégis igen jelentős szerepük volt a gepidáknak.

Jordanes és Procopius szerint a gepidák a keleti gótokhoz állottak közel s velük azonos nyelvet beszéltek.⁶² Tehát egyik népcsoportját képezték a keleti ó-germán tömegek népi komplexumának. Ők is, mint általában a keleti ó-germánok nagy tömege, alkotó elemeivé váltak az Attila által alapított nagy hún birodalomnak és Attilának a Nyugatrómai-birodalom ellen folytatott harcaiban, királyuk, Ardarich vezetése alatt meglehetősen nagy szerepet játszottak s Attila legtöbb csatájában — mint ahogy a híres catalaunumi ütközetben is — mint Attila előcsapatai, előharcosai szerepeltek.⁶³ A hún birodalom bomlása idején, mikor Attila fiai az uralmon összevesztek, Ardarich gepida király volt az első, ki a hunok ellen fordult, lerázta a hún igát. A hún uralom alól való felszabadulás után több mint egy évszázadig függetlenek voltak, mint független népek bírták Magyarország egyes területeit körülbelül a Duna vonaláig.

Ne gondoljuk azonban, hogy ez időszak számukra teljesen harcmentes nyugalmi idő volt. Az egyik főfoglalkozásuk ez idő alatt is a harc volt, ha nem is mindig saját nemzeti céljaikért. Egy részük a keleti gótokhoz csatlakozott, 509-ben Ibba gróf vezetése alatt győzelmes harcot vívott a frankok és burgundok ellen, természetesen a keleti gótok oldalán, mint ezeknek segédcsapatai.⁶⁴ Ugyancsak ezidőtájt mint segédcsapatok teljesítettek szolgálatot a gepidák nem sokkal később a keletrómai császárok oldalán is éppen a keleti gótok ellen. Ebben a harcban szenved vereséget Transarich gepida király, Trasstila fia.⁶⁵

Ugylátszik tehát, a gepidáknak eleme volt a harc, ha saját házuk táján nem akadt egy kis ellenségeskedés, szívesen mentek harcolni más

⁶² Jordanes: *De rebus Geticarum* c. 14. és Prokop.: *De bello Vandalorum* I. c. 2.

⁶³ Sidon. Apollinar: *Carm.* VII. v. 321. és Jord. c. 41.

⁶⁴ Cassiodor. *Var. lib.* V. ep. 10.

⁶⁵ Jordanis c. 58.

nemzetek ügyéért zsold ellenében is mint segédc csapatok és mint előharcosok, ha hívták őket: Ezt igazolja igen számos híradás a korábbi és későbbi századokból is.

Folytassuk azonban, mi lett a gepidák sorsa akkori hazájukban, amely, mint jeleztük, egész a Dunáig terjedt nyugat felé s melynek az akkori történetírás mesterei «Gepidia» nevet adtak: A gepidák Sirmium miatt háborúba keveredtek a longobárdokkal, akik a török eredetű avarok segítségével őket teljesen tönkreverték és ezzel Gepidia mint ilyen megszűnt létezni Kr. u. 566-ban. Az avarok a hosszú harcok után fennmaradt gepidákat teljesen hatalmuk alá hajtották s a gepidák ezután már csak mint az avarok szolgái és mint az avar csapatok kiegészítő részei szerepeltek. így már 601-ben a Keletrómai-birodalom és az avarok harcaiban mint az avar seregek segédc csapatai szerepelnek: Ezt mutatja legalábbis, hogy a keletrómaiak által elfogott avar foglyok között több ezerre menő gepida is volt⁶⁶. Ugyanezen forrás szerint 25 évvel később az avar seregekben ott találjuk a gepidákat Konstantinápoly ostrománál is.

Az avarok igája alatt találja őket a nevezetes 800-ik esztendő, amikor is Nagy Károly megdönti az avarok uralmát. Ezt bizonyítja a kilencedik évszázadból származó két híradás is. Az egyik a kilencedik század húszas éveiből származik és Theodulf orleansi püspöktől ered.⁶⁷ A másik 871-ből való és a salzburgi érsek krónikásának a híradása, mely szerint Pannóniában, az elpusztult avar birodalom területén még mindig laknak gepidák.⁶⁸

Ha tehát a honfoglalás előtt 25 évvel a gepidák itt laktak, biztosan itt találták őket a honfoglaló magyarok is; ennek annál is inkább így kellett lenni, mert századokkal a honfoglalás után cca 1150 táján egy görög író tesz említést a gepidákról, mint akik Magyarországon élnek és a nyugati kereszténységre tértek át.⁶⁹

2

Tehát a fentiekben kétségtelen bebizonyítást nyert, hogy a gepidák, ha nem is összefüggő, kompakt tömegekben, de mint kisebb-nagyobb népcsoportok, néptöredékek alakjában itt laktak Magyarországon a honfoglalás idejében és a honfoglalást követő első századokban.

⁶⁶ Stritter: *Memoriae populorum* I. 388. 1.

⁶⁷ Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a régi székelyek történetéhez.

⁶⁸ Magyar Honfoglalás Kútfüi. 306. 1.

⁶⁹ Századok 1896. 200. 1.

Kérdés most az, hogy Magyarország milyen vidékein laktak ezek a már egységes népet nem alkotó kisebb-nagyobb számú népcsoportok. Jordanes a Kr. u. III. század második felében szereplő gepidák orszá-
gát, melynek királya akkor Fastida volt, erdős és hegyes vidéknek írja s midőn a gepidák a gótokkal éppen területi kérdések miatt hábo-
rúba keveredtek és a háborút elvesztették, erdőségeikbe vonultak
vissza.⁷⁰ Jordanes e híradásából világosan láthatjuk tehát, hogy a
gepidák az erdős-hegyes vidékeket szerették lakóhelyeikül választani
s természetesen ennek megfelelő életmódot folytattak. Tehát a gepidák
telepeit Magyarország ilyen hegyes s főképpen erdőben gazdag vidékein
kell elsősorban keresnünk.

Hogy ezek a gepida telepek közelebről Magyarország mely erdős
részein voltak, eléggé kimerítő feleletet ad rá dr. Karácsonyi János:
«Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez» című munká-
jában.

Kimutatja, hogy ezek a telepek az úgynevezett avar sáncokon
kívül találhatóak. Ez természetes is, mert ezeket az úgynevezett avar
sáncokat szerintünk annakidején az uralkodó avar nép mintegy gyepükül
használta fel védelmül idegen népek betörései ellen, a gepidáknak pedig,
akiket az avarok szolgálíknak tekintettek, az a szerep jutott, hogy eze-
ket az úgynevezett gyepüket kívülről védelmezzék esetleges támadások
ellen. Soroljuk fel tehát ezeket a gepida telepeket úgy, ahogyan azt
dr. Karácsonyi János kimutatta:

A Bükk-hegység lejtőjén, Egertől északkeletre, a Hór-patak fejé-
nél — mondja Karácsonyi — ott állt a hajdan híres Ódor-vára. Szerinte
ez a név egyenesen Ardarichtól, a gepidák nagy királyától származik
az eredeti Oolderich, Oldre, Oldro alakokon keresztül. Heves megyé-
ben, Gyöngyös közelében Atkár régi helységet találjuk, melyet ő
szintén régi gepida telep maradványának tart Odoagar, Audogar ó-ger-
mán eredetiből származtatva. Ugyancsak Heves megyében Boczonád,
Átány, Kál, Kompolt és Verpelét nevű falvokról mutatja ki dr.
Karácsonyi János a gepida eredetet; Boczonádot Bozanald, Átányt
Atanarich, Kált Kaiból, Verpelétet Welp-bréht ó-germán szemé-
lynevekből vezeti le.⁷¹ Itt mi még szükségesnek tartjuk megemlíteni a
Kál és Kompolt közelében fekvő Bod községet, melyről ugyan Kará-
csanyi nem emlékezik meg, mi azonban a Capitolinus által említett
és Förstemannál is megtalálható Sike-bod összetétel utótagjából szár-
maztatjuk.

A Bükk- és Mátra-hegységek vidékéről dr. Karácsonyi János a
Tiszántúlra vezet bennünket. Itt szintén az avar sáncoktól keletre,
a Berettyó felső folyásánál, ahol hajdanában hatalmas erdőségek terül-

⁷⁰ Jordanis de rebus Geticarum c. 17.

⁷¹ Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

tek el, találjuk Ipp községet. Ebben a községnévben Karácsonyi egyenesen a gepida, ahogyan ő magyarázza, ipida népnév maradványát véli felfedezni. Mi, bár nem vitatjuk, hogy ez a községnév is gepida telep emlékét őrzi, nem fogadhatjuk el Karácsonyinak azt az állítását, hogy ez a községnév valóban az úgynevezett «gepida» népnév maradványa lenne. Mi Ipp község nevét keleti gót, sőt egyenesen gepida személynévből származtatjuk és ezt az állításunkat az éppen dr. Karácsonyi János által a Borovszkyval együtt szerkesztett *Regestrum Variense* adataival bizonyítjuk: Ennek 156. lapján egy Mert nevű ippi lakos perében 1208-ban *Venatores bubalorum de villa Ipu* névvel említi az itteni bölényvadászokat. A latin szövegben levő Ipu-ban előforduló u betű olvasására pedig meg kell jegyeznünk, hogy ismét éppen a *Regestrum Variense* szerint ó-nak kellett ejteni s így a községnév Ipo-nak hangzott. Úgy Ipo, mint Ippo neveket megtaláljuk Förstemann,⁷² sőt Schönfeld⁷³ munkájában is, mint a keleti gótoknál és a gepidáknál igen használatos személynéveket.

Ipp község neve tehát nem a «gepidák» népnévét, hanem annak a gepida főúrnak a nevét örökíti meg, aki e községet alapította. Ipp község neve annál kevésbé sem lehet őrzője a gepida népnévnek, mert ennek a névnek — mint már munkánk más helyén kifejtettük — legeredetibb és az ó-germán nyelvek szellemének legmegfelelőbb alakja a gipéd: Tehát nem gepida, nem ipida, mert ezek a nevek latin és görög írók írásaiban alakultak ki és maga az érdekelt nép ezekről a nevekről nem is tudott, nemhogy magára vonatkoztatva használta volna. Hogy pedig ez így van, eléggé világosan kimutatja Schönfeld M.: Ó-germán személy- és népnév c. művében. Schönfeldet igazolja Ritternél az egykori ó-germán író, a Longobard Névtelen is, aki a klasszikus íróknál elterjedt gepida név helyett Gibéd néven említi meg a kérdéses népet,⁷⁴ tehát csak egy ajakhanglágyulással különbözik a Schönfeld által helyesnek tartott gipéd népnévtől.

Ha már itt tartunk, meg kell említenünk azt is, hogy a Gipei, egyesszámban Gip s ajakhanglágyulással Gib nevet szintén a nem elrontott és ó-germános alakok közt említi Schönfeld, de e rövid alak nem volt olyan általánosan elterjedve. Különben is ez alakot — mint népnév értelmű családnevet — a fentiek szerint egy székely származású tihanyi szolga viselte és népnév értelmét megerősíti az is, hogy volt még egy Got nevű székely tihanyi szolga io. Mikor Schönfeld a Gipéd névre hangsúlyozza, hogy ó-germános, ezt csak a gepida szóval szemben veszi, ahol is a latin és görög írók felcserélték a gipéd szóban levő

⁷² Förstemann E.: *Altdeutsches Namenbuch* I. B.

⁷³ Schönfeld M.: *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*.

⁷⁴ Grimm J.: *Die Geschichte der deutschen Sprache*.

magánhangzókat, vagyis a gipédből gépidet csináltak. Tehát a «Gipei», egyszámban «Gip» szintén rendes ó-germános és nem elrontott, rövidebb névalak.

Megemlékezik még Schönfeld a «gepidák»-nak ugyancsak egy ó-germános népnévéről, a Gebod-ról,⁷⁵ ez azonban — mint fentebb már jeleztük — csupán egy rövidített, összerántott alakja a «gepidák» Sikebod, Sigebod névalakjának s így külön önálló gepida névalak, illetőleg névváltozat kategóriájába nem is sorozhatjuk.

De folytassuk tovább Karácsonyival a hajdan gepidák által lakott községek felsorolását. Ipptól keletre itt vannak Zovány, Bülgözd, Rátony községek. Bülgözdöt Karácsonyi az ó-germán Willigiz, gepidásan Billigiz személynévből, Zoványt; melyet valamikor Zván-nak írtak, az ó-germán Swann s Rátony nevét az ó-germán Ratuinból származtatja.

Ezeken a részeken meg kell említenünk még egynéhány helynevet, melyekről Karácsonyi nem emlékezett meg, de amelyek véleményünk szerint nevükben szintén gepida telepek emlékét őrzik: Ipptól nem messze keleti irányban ott találjuk Bádon községet. Ez a név az ó-germán Balduinból származik, mely Förstemannál szintén megtalálható. Ugyanilyen eredetre mutatnak Alsó- és Felső-Boldád községek, valamint a közelben fekvő Alsó-, Közép- és Felső-Homoród, mely Hamerard alakban található meg az ó-germán személynevek között⁷⁶ és Hamerad, Homerad, Homorod változatokon ment keresztül. Székelyhíd mellett volt egykor egy Falkamár nevű falu,⁷⁷ melyről az első pillantásra felismerhető az ó-germán eredet — Falka = sólyom, már = híres a gót-gepida nyelvben.⁷⁸ — Úgy látszik Karácsonyi figyelmét kikerülték az avar sáncoktól keletre levő aradmegyei részen a ma is létező Minyád, továbbá az egykori Baróth, Odormánytő és Gegmentő községek is.⁷⁹ E községek ó-germán eredetének bizonyítására majd később térünk vissza. Dr. Karácsonyi János Krassó-Szörény megyében Ajtón, Gyalmár, Kudric és Visad részben ma is meglevő, részben már nem létező községekről is kimutatja, hogy egykori gepida telepek emlékét őrzik. Ajtón község nevét, melyet a XV. században Ahtonnak írtak, az ó-germán Actuin, Actoin, Ahtoin, Gyalmár nevét pedig az ó-germán Gali-mar-ból származtatja; Visadot, melyet hajdan Visald-

⁷⁵ Schönfeld M.: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen. 108. I. V. ö. a Sikebod, Sigebod névváltozatból való Gebod rövidülésre — mint már fentebb is említettük — az egykori forrásokban többesszámú alakban található Siggambri, nemkülönbén a csupán csak Sicambrinak és Sigambrinak is írt szintén ó-germán nép nevének rövidülését, a «Grambrivi»-t.

⁷⁶ Förstemann: E. Altdeutsches Namenbuch I. B.

⁷⁷ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. (Biharmegyei rész.)

⁷⁸ Holthausen F.: Gotisches etymologisches Wörterbuch.

⁷⁹ Csánki i. m. (A régi Zaránd és Arad megyék fejezetében.)

nak írtak, az ó-germán Visaldból s Kudric nevét az ó-germán Guderizből vezeti le.⁸⁰

Amint a külföldi híradásokból és a fent felsorolt földrajzi adatokból kétségtelenül bizonyosra vehető, a gepidák a honfoglalás idején, sőt a honfoglalást követő századokban is kisebb-nagyobb csoportokban itt laktak Magyarország területén. Hogy a honfoglaló magyarok által itt talált gepidáknak mi lett a sorsa, azt tanulmányunk további részében fogjuk kifejteni.

⁸⁰ Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

III. A székelyek és az Árpádház-korabeli gyepüvonalak. — Erdély honfoglalása a székelyek részvételével.

1.

Megelőzőleg, hogy tanulmányunk Magyarország keleti gyepüvonalaival foglalkozó részébe belekezdzenék, néhány szóval szükséges talán megvilágítanunk azt, hogy mik is voltak tulajdonképpen a gyepük: Gyepük alatt az ország szélein felállított, főként kidöntött fából, esetleg többsorosan emelt torlaszokat értünk, különösen olyan részeken, amelyeken természetes akadályok nem voltak a kívülről támadó ellenség feltartóztatására. Ezek a gyepük nem estek egybe az ország politikai határaival, hanem legtöbbször azokon belül voltak felállítva. Részletesebben dr. Karácsonyi János foglalkozik: A honfoglalás és Erdély c. művében az ország keleti gyepüivel. Ő természetesen nem a székely-kérdéssel kapcsolatban boncolgatja ezt a témát, hanem — e kérdést egyáltalán nem is érintve — a honfoglalás lefolyása és körülményeinek megvilágítása céljából; mi azonban megfelelő adatoknak a birtokában rá akarunk mutatni tanulmányunk e részében az Árpádház-korabeli keleti gyepüvonalakkal kapcsolatban arra a szerepre, amelyet a székelyek e gyepüvonalakkal összefüggésben betöltöttek.

Hol vezet dr. Karácsonyi János végig Erdély és a honfoglalás c. művében az ország első keleti gyepüvonalát?

A mai Nagybánya tájékáról indul ki az I. keleti gyepüvonal tárgyalásánál. Kimutatja, hogy Erdőszádától délre egyik utat Órútnak hívták. Szerinte ez feltétlenül a gyepü vonalak ittlétével van összefüggésben. Ezekután így folytatja: E gyepüvonal a Meszes-hegységben Zilahtól keletre Órmezőnél folytatódik, itt felhasználva a tihai kőkasztrum nevű régi római tábor maradványait a gyepüvonal kiegészítésére, Tihótól délnyugatra folytatódik a Meszes-hegység mentén, majd pedig a Királyhágón keresztül, mint természetes gyepüvonal. Innen áthúzódik Bihar megye délkeleti részébe — mondja Karácsonyi —, majd azt fejt ki, hogy a Királyhágótól eltérülő lankásabb hegyek mentén mesterséges gyepük voltak, bizonyítva ezt azzal, hogy itt található Fenes vára és a nevezetes solymosi gyepük is itt vannak. A Királyhágótól délnyugatra a Sólomos hegycsúcs tájékán vezet tovább a gyepüvonalát és innen Papmezőtől keletre Belényes-Örvényesnél a Fekete-Köröshöz érő hegylánc mentén megy tovább. Belényes-Örvényesnél — folytatja Karácsonyi — a gyepük átcsapnak a Fekete-

Körös balpartjára és a Béli-hegyeken áthúzódva, Dézna felett délkeleti irányban Kroknánál eléri a Fehér-Körös: A Fehér-Körös és a Maros völgyében nincsenek történeti adatok — mondja Karácsonyi — a gyepükre vonatkozólag. Itt szorosán a hegyek mellett vezeti tovább a gyepűvonalat egészen a zárnáig. Zámtól dél felé haladva, Krassó-Szörény megyében Karánsebes tájékán egy Priszáka nevű falunál — amelynek hajdani neve Gyepű volt — fejezi be I. keleti gyepűvonalat dr. Karácsonyi János.

Előttünk van tehát kivonatossan a dr. Karácsonyi János által felállított I. keleti gyepűvonal, amely sokszor csak hozzávetőleges, általános keretek között mozgó és részletekre nem terjed ki. Bár a mi szempontunkból vizsgálva a gyepűvonalakat, nem ad részleteiben is pontos, kielégítő kontúrokét, mégis nagyon hálásnak kell lennünk neki, hogy ezeket a kezdő lépéseket megtette, mert ezáltal, ha nem is tudatosan, olyan kulcsot adott az utódok kezébe, mely szerintünk elhatározóan esik latba a székely-kérdés megvilágítása szempontjából és olyan területekre irányította öntudatlanul is ennek a kérdésnek a kutatását, amelyre ő maga sem gondolt, amikor a honfoglalás utáni gyepűvonalakkal foglalkozott.

Most pedig lássuk, hogy a Karácsonyi által lerögzített első gyepűvonalal szemben a valóságban hol feküdtek annakidején ezek a gyepük. Mit fogadhatunk el Karácsonyi gyepűiből és hol kell azokat kijavítanunk újonnan felszínre jutott adatok alapján?

Nagyon helyesen fejti ki dr. Sebestyén Gyula kiváló történettudósunk éppen a székelyekkel foglalkozó művében, hogy a régi gyepük keresésénél fontos szerepet kell tulajdonítanunk a váraknak, székeknek, kapuknak, «sze g»-ge l - «vé g»-gel összetett községneveknek, mert ezek minden esetben a gyepük mentén levő, többé-kevésbé megerősített véghelyeket jelentenek.

Induljunk ki tehát az első keleti gyepűvonal tárgyalásánál onnan, ahonnan dr. Karácsonyi János is kiindult, de nevezzük meg a gyepűvonal mentén fekvő községeket is. Erdőszádától délre, a Meszes-kapu felé haladva, — tehát, ahol a gyepűnek — torlasznak — felhasznált tihai kőasztrom is volt, a következő helyneveket találjuk: Fejérszék, Szélszeg, Czikó, Benedekfalva, Szilágyszeg, Nagyszeg, Szilágy-Keresztúr, Szilágy-Szentkirály, Erked, Korond, Pánit, Vaja, Vata-, ma Szilágy-Somlyó, Sólumos, Szamos-Udvarhely, Örmező, Tihó. Innen — mint láttuk — Karácsonyi délnyugatra vette a gyepűvonal irányát s nem tételezett fel e gyepűvonalon mesterséges gyepűket, hanem a Meszes-hegységet biztos védelmet nyújtó természetes gyepűvonalnak tartotta. Itt azonban még másban is eltérünk Karácsonyitól: ő ugyanis a gyepűvonalat a Meszes-hegységtől folytatódóan délnyugati irányban, a

Királyhágó felé vezet, már pedig ez a gypüvonal a rendelkezésünkre álló adatok szerint nem vonul a Meszes-hegységtől délnyugatra a Királyhágó felé, hanem a Meszes- és Réz-hegységek ölekezésénél, melyek Szilágy megyét zsákszerűen ölelik alulról át, kissé északnyugati irányban a Réz-hegység mentén haladt tovább Bihar megyébe, a következő helységek mellett, amelyeknek nevei a mesterséges gypük jelenlétét feltétlenül bizonyítják: Rögtön a Meszes-hegység és a Réz-hegység ölekezésénél, tehát körülbelül Túsza felett, ahol a hegység mindössze 426 m magas, a hegység lankáinál találjuk Csizér, Felsőszék, Füzes, Újvágás, Váralja helységeket. Innen északra a Berettyó völgye mellett Zoványnál fordult be a gypüvonal, magán belül hagyva a Zovány közelében fekvő Bülgözd, Rátony, Kárásztelek, Bádony helységeket, nemkülönb a Bükk-hegység mellett húzódó erdővidéken fekvő Alsó- és Felső-Boldádot, Sándorfalvát, Sámsondot, újabban Sámson, valamint a közigazgatásilag délkeleti Szatmár megyéhez tartozó Alsó-, Közép- és Felső-Homoródot s utolsóelőtti állomása Szilágy megyében Ipp község volt, mert Márkaszék mellett átlépve a Berettyót, Bihar megyébe húzódott át. Bihar megye északkeleti részén pontosan körülvette a Réz-hegység nyúlványait és erősen bekanyarodott abba a völgybe, mely a Réz-hegység nyúlványainak nyugati és az Aszfalt-hegység keleti része között van, elvonulva a völgy legvégén levő Almaszeg községen. Innen az Aszfalt-hegység északi részét megkerülve, a Székelyhid és Bihardiószeg, nemkülönb az egykori s Székelyhíddal szomszédos Falkamár helységek mellett északkelet-délnyugati irányba lehúzó keskeny érmelléki hegyek háta megett, Sárszeg mellett befutott abba a völgybe, mely az Aszfalt-hegység nyugati része és a váradi Hegy-köz keleti része között van. Itt a gypüvonal Kővág, Tataros, Borszeg és Kabaláspatak előtt futott le a keskeny folyószerű völgyben a Gyepes vagy régiesen Gyepüs-folyóval párhuzamosan. Most már, ha az Aszfalt-hegység nyugati és a váradi Hegy-köz keleti része közötti keskeny völgyben, nemkülönb a Gyepüs-folyó mentén húzódó gypüvonal kiér a hegyek közül, mindjárt a hegység és síkság határán fekvő most Mező-Telegdnek nevezett régi Telegd és KörÖs-Kis-Jenőnek nevezett régi Jenő helységek mellett átlépi a Sebes-Köröst. A Sebes-Körös jobb partjánál levő Céckénél kezdődő dombos vidéken, fennsíkon és erdős részeken vonult egy kicsi szakaszon, Esküllő, Kalota és Gálosháza mentén haladva, a Királyerdő északkeleti részéig, majd ennek északi kerülete mentén haladva visszakanyarodó irányban, Sükösdnél északnyugat felé ment. Szenteleknél délkeleti kanyart vett fel és Sövényes, Gyepes — régiesen Gyepüs — helységek s az immár második hasonnevű folyó, a Gyepesér — vagy régiesen Gyepüsér — folyótól balkéz felé eső Székelytelek, továbbá délkeletre fordulva Forrószeg községek előtt egy erdős fennsíkon vonult át, majd átlépve a Hollód-patakot és Hollód-völgyét, elért a Belényes-völgybe, vagyis oda, ahol már Karácsonyi gypüvonalával találkozunk, melyet ő a Királyhágó felől

vezet a Sólymos-hegycsúcsig. Itt, az oklevelek alapján is kimutatható solymosi gyepünél összetalálkozik gyepüvonalunk a Karácsonyiéval, míg azonban ő a Sólymos-hegycsúctól — anélkül, hogy lemenne a Belényes-völgybe — mindjárt átfordítja nyugatra a Béli-hegyek mellett a gyepüvonalat, addig mi figyelembe véve a gyepű rendeltetését, nem tudjuk elképzelni, hogy a Belényes-völgy kívül maradt volna a gyepüvonalon. Ennek megfelelően a Gyepüsér-folyó előtt levő Székelytelek felől húzódó gyepüvonalunk úgy találkozott össze a solymosi gyepükkel, hogy Magyar-Remete nevű helység és a Sólymos-hegycsúcs mellett futott le, innen lenyomult a Belényes-völgy keleti részén legalább annak szűküléséig, majd nyugat felé visszafordulva, most már a völgy nyugati részén, nemkülönben Határ, Tárkány, Várad-Fenes és Füzegy községek keleti oldalán húzódva, megkerülte a Béli-hegyek keleti lejtőjét és innen Belényes-Örvényes és a Fekete-Körös alatt húzódott tovább a Béli-hegyek északi részén. Innen gyepüvonalunk Bihar megye déli és Arad megye északi részén együtt halad a Karácsonyiéval a Béli-hegyek nyugati oldalán egészen Déznáig, de említsük meg, mely községek találhatók a gyepüvonalnak e szakaszán: Kórogy, Tagadó-Medgyes, a Szilágy megyében található gyepüvonal ama szakaszán már megemlített, hasonnevű Márkaszék és Tagadó-Káránd, mely utóbbi már Arad megyében fekszik. Déznától gyepüvonalunk ismét eltér a Karácsonyiétól, ugyanis míg ő inkább délkeleti irányba, mi inkább délnyugat felé fordulunk. Hogy miért?, a következőkben okoljuk meg: Az aradi síkság hajdan nem ott kezdődött, ahol ma, mert valamikor Arad megyét egész fel északig hatalmas erdőségek borították s e részt ma is Erdőhátnak hívják, bár ma sík terület.⁸¹ Ezt bizonyítja a Kis-Jenő tőszomszédságában fekvő Erdőhegy nevű helység is. Tehát itt hajdan erdők voltak, amely körülmény, tudjuk, mennyire fontos volt a gyepüvonal irányának mikénti alakulásánál.

Tehát a gyepüvonal Dézna felett nem délkeletre, mint Karácsonyi mondja, hanem délnyugatra ment Minyád mellett, Boros-Sebes, Hódos, Repszeg, Bokszeg és Boros-Jenő helységek közelében a valamikor Székelynek nevezett, most szlávosan ejtett Szikuláig. Hogy azután még mindig a Fehér-Körös mellett haladjon, fel kellett mennie egész Kerülősig, hol Seprős alatt vonulva Kis-Jenőnél és Erdőhegynél, továbbá a hajdan ezen a tájon — a régi Zaránd megyében — egymás mellett létezett öt ikerfalu: Odormánytó, Hordószeg, Barázdafoka, Gegmentő és Baróth⁸² közelében újból átlépte a Fehér-Köröst. Innen haladt a helységek után következő Szék-Udvar, a hajdan e tájon létezett Pórszékely, továbbá Székelyszék vagy Székelyszeg, nemkülönben a szintén már ma nem létező Száldobos és Vadad⁸³ nevű helységek és az ottani hatalmas

⁸¹ Márki Sándor: Arad megye története és Fábián G.: Arad megye leírása.

⁸² Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza. . . (A régi Arad és Zaránd megyék.)

⁸³ Csánki D.: u. o.

erdőségek mellett délkeletre Zaránd vára irányában Ménesnél és Világosnál a Hegység nyugati részéhez. A Hegység e nyugati erdős részén levonulva, Radna, Lippa és Sóllymos várak tájékán befordult annak déli oldalára és itt egy hosszabb szakaszon kelet felé menve a Hegység már említett déli oldala és a Maros között a ma Tótváradnak nevezett Váradnál — a Hegységgel együtt kissé lekanyarodva feljutott egész a zárnai szorosig. Zámától délnyugatra¹ a Polyána-Ruszka hegység nyugati lankáinál haladva, Monostor tájékára átlépte a Bégát, Sidó-vár mellett pedig a Temest s e folyó jobb partján Szilváshely és régiesen Székely, ma szlávosan Szákul helységeken átvonulva elért a Székellyel szomszédos Priszáka, régi oklevelekben Gyepünek nevezett helységig. Ennél a helységnél találkozunk újból gyepüvonalunk a Karácsonyiéval. E helységgel Karácsonyi az első keleti gyepü vonal tárgyalását be is fejezi, mi azonban szükségesnek tartjuk tovább folytatni azt a gyepüvonal mentén fekvő községek megjelölésével.

Innen Gyepü, most szerbesen Priszáka községtől északra húzódott fel a gyepüvonal, hogy megkerülje az Érc-hegység északi lankáit, majd Hódos, Daruvár, Szinérszeg helységek közelében befordult az Érc-hegység és Dognácskai-hegység nyugati lankáihoz. Innen Temes megye keleti részén egy újabb Vadad, Harczófalva, Fele, Bözöd, Székes, Geges, Vataháza és Vaja hajdani helységek⁸⁴ s a mai Szilas mellett Vermes és Jerszeg közelében, kissé lejjebb pedig Kudric és Ajtón most is létező, nemkülönben Gyalmar és Visad, régiesen Visald egykor itt létezett falvak mentén, a Versectől keletre eső hajdani őserdők szélén, kissé megkerülve Várhegyet, egyenes vonalban futott le — miután átlépte a Karas-folyót — Ó- és Új-Palánka között az Aldunáig.

2.

A fentiekben végigvezettük tehát olvasóinkat azon az első keleti gyepüvonalon, amelyen belül birtokba vette a honfoglaláskori magyarság nemcsak jogilag, hanem gyakorlatilag is az ország területét. Lássuk csak, milyen következtetésekre indít bennünket ennek a gyepüvonalnak a fekvése és az ezzel kapcsolatban felmerülő adatok.

Ez a gyepüvonal a régi, ú. n. avar sáncokon kívül éppen azon a vidéken húzódott végig, ahol a síkság végződött s ahol az ország keleti hegyes, főképp pedig erdős vidékei kezdődtek, véletlenül éppen azokon a részeken, ahol — mint már tanulmányunk más helyén részben Karácsonyi nyomán, részben saját adataink alapján kimutattuk — a tiszántúli gepidatelepek húzódtak végig elszórtan. Véletlen adottság volt

⁸⁴ Csánki D.: i. m. (Temesmegyei rész) és Temesmegyei Oklevelek. I. 65.1.

Az I. gyepüvonal mentén fekvő

I.	II.	III.
<i>Gepida eredetű helynevek:</i>	<i>A székely népnevet fenntartó községek:</i>	<i>Magyar eredetű helynevek:</i>
Bádony Rátony Bülgözd Alsó- } Boldád Felső- } Ipp Zovány M á r k a S z é k Alsó- } Felső- } Homoród Közép } Falkamár	S z é k e l y Hid	F e j é r s z é k, Szélszeg, Czikó, Benedek falva, Szilágy Keresztur, Szilágyszeg, Szilágy Szentkirály, Erked, Korond, Panit, Vaja, Szilágy Solymos, Nagyszeg, Vata-, ma Szilágy Somlyó, Szamos U d v a r h é l y, Őrmező, Tihó, Sámsond, ma Sámson,
	S z é k e l y Telek	F e l s ő s z é k, Csizér, Füzés, Váralja, Ujvágás, Sándorfalva, Orbó, Kárásztelek, Almaszeg, Diószeg, Borszeg, Kővág, Jákó Hódos, Mező Telegd, Kőröskis Jenő,
M á r k a S z é k Minyád	S z é k e l y (Szikula)	Gálosháza, Sükösd, Gyepüs (ma Gyepes), Sövényes, Forrószeg, Magyar Remete, Tárkány, Füzegy, H a t á r, Várad-Fenes, Kórogy, Tagadó Medgyes, Tagadó Káránd, Boros Sebes, Boros Jenő, Repszeg, Hódos, Bokszeg, Kerülős, Seprős, Kis Jenő, Erdőhegy, Száldobos, Vadad, Hordószeg, Barázdafoka, S z é k - U d v a r, Ménés, Solymos vár, Sidó-vár, Gyepü (ma Priszáka), Hódos, Szinérszeg, Daruvár, Vadad, Harczó- falva, Fele, Bözöd, Székes, Geges, Vaja, Vataháza, Szilas, Vermes, Jerszeg, Palánka
Baróth Gegmen tő Odormány tő	Por S z é k e l y S z é k e l y S z é k	
Ajton Kudric	S z é k e l y (ma Szákul)	
Gyalmár Visád		

eme mindenféle erdei munkához hozzászokott népi ittlakása. Ezt a véletlen adottságot természetesen a magyar kormányzat — mint számára igen alkalmas körülményt — felhasználta. Nagy szükség volt ugyanis erre a mindenféle erdei foglalkozáshoz értő népre a gyepük elkészítésénél, különösen azokon a részeken, amelyekben a természetes gyepük nem voltak elégségesek és ki-döntött fákból mesterséges gyepüket — torla-

IV.

Az I. gyeplívonalnál fekvő helységek Székelyföldön található ikerpárjai:

Szent || Benedek (Marosszéken)
 Maros || Szentkirály, Csik || Szentkirály, Sepsi || Szentkirály, stb.
 Erked (Udvarhely megye), Korond (Udvarhely megye), Pánit (Marosszék), Vaja
 (M. szék)
 Kis- és Nagy || Sólymos (Udvarhely megye)
 Csik || Somlyó
 Székely - Udvarhely (Udvarhely megyében)

Sámsond (Marosszék)

Sándorfalva (Udvarhely megye)
 Orbói, vagy Orbai || Szék (Háromszék megye)
 Hódos (Marosszék)
 Telegdi || Szék (később Udvarhely szék), Telegdi || Bacon (Udv. m.), Jenő || Falva
 (Csikban)
 Gyepüs ma Gyepes (Udv. m.), Gyepüs||völgy (határdülő Csöb határában, Udv. m.)

Gyergyó||Remete (Csik megyében), Homoród||Remete (Udvarhely megyében) stb.
 Fenes-dülő Kibéd határában (Marosszéken)
 Medgyes || Falva (Maiosszéken)
 Sebes- vagy Sepsi||Szék, [Sepsi-Szentgyörgy] (Háromszék), Jenő||Falva (Csikban)
 Hódos (Marosszéken), Seprőd (Marosszéken)
 Baróth (Háromszék), Jenő || Falva (Csikszék), Száldobos (Udvarhelyszék)
 Vadad (Marosszék)
 Odormány || Hegyese határdülő (Csókfalva határában) [Marosszék]
 Ménes (Marosszék), Kis- és Nagy || Sólymos (Udvarhely megye)
 Gyepü||sorok határdülő (Csöb határában) [Udvarhely megye], Hódos (Marosszék)
 Vadad (Marosszék), Harczó (ma Hoczó) [Marosszék]

Fele (Marosszék), Bözöd (Udvarhelyszék), Székes (Marosszék), Geges (Marosszék)
 Vaja (Marosszék), Vataháza (puszta) [Marosszék]

szokat — kellett készíteni, hiszen erre a síksági eme erdei foglalkozást űző, erdőirtáshoz és életmódhoz szokott magyar nem volt alkalmas. A gepidák pedig vállalták ezt a feladatot — szívesen — az uralkodó nép részéről biztosított bizonyos kiváltságok ellenében, annál is inkább, mert azilyen természetű, erdei fák irtásával és gyepű készítésével járó munka nem volt ismeretlen és szokatlan előttük.

De vessünk rövid pillantást az első gyepüvonal mentén elterülő községek nevére. Szemléletesség kedvéért álljon itt egy táblázat, melyben a gyepüvonal mentén elterülő községeket négy csoportba osztjuk. Az első csoportban azokat a helyneveket soroljuk fel, melyekről már tanulmányunk más részén kimutattuk, hogy nevüket ó-germán, gepida személyektől kapták. A második csoportba azok a helynevek kerülnek, amelyek a székely szóval, mint népnévvel állanak kapcsolatban. A harmadik csoportba a magyar eredetű helyneveket soroljuk. Végül a negyedik csoportba azokat a helységeket soroljuk, melyeknek ikerpárjai, esetleg más jelzővel, a mai Székelyföldön megtalálhatók.

A mellékelt táblázattal kapcsolatban felhívjuk nb. olvasóink figyelmét arra, hogy az I, II., III. csoportokban felsorolt helyneveket igyekeztünk úgy elhelyezni, hogy a természetben egymás közelében fekvő helységeket az egyes csoportokban szembekerüljenek egymással, a III. és IV. csoportban felsorolt helységneveket pedig úgy helyeztük el, hogy a gyepüvonal mentén fekvő helységeket szembe — tehát egyvonalba — kerüljenek a Székelyföldön található ikerpárjaikkal.

Ha a mellékelt táblázatra rátekintünk, láthatjuk, hogy a gyepüvonal mentén fekvő községek nagy hányada nevében gepida eredetet őriz.

Különösen érdekes a két egymástól távoleső s különböző helyeken fekvő Márkaszék községeknek a neve. Marka szó a gót-gepida nyelvben kifejezetten határt jelent.⁸⁵ Ez a két gepida község tehát nemcsak azt bizonyítja, hogy mellettük vonultak el a határgyepük, hanem a velük kapcsolatos szék szó azt is mutatja, hogy e két község fontos szerepet játszott a gyepük készítésével, karbantartásával, valamint őrzésével megbízott gepida népcsoport saját kebelében intézett közigazgatásában és saját ügyeiben való bíraskodásában.

Most már a gyepüvonal mentén fekvő gepida eredetű községek mellett vegyük figyelembe az ugyancsak a gyepüvonalak mentén található székely szóval, mint népnévvel kapcsolatos helységneveket.

Vizsgáljuk csak meg, hol találjuk ezeket a székely névvel kapcsolatos községeket: Székelyhíd Falkamár mellett, Székely (Szikula) Minyád, Pórszékely és Székelyszék hajdani falvak pedig a hajdani Odormánytő, Gegmentő és Baróth helységeket molett, a régi Gyepü nevű községgel szomszédos Székely — ma szerbesen Szákul — pedig Ajtón, Kudric, Visád és Gyalmár községek mellett van.

Kétségtelen a fentiekből, hogy ezek a székely szóval, mint népnévvel összetett községek ép úgy gepidák által lakott községek vol-

⁸⁵ Holthausen F.: Gotisches etymologisches Wörterbuch.

t a k , m i k é n t . F a l k a m á r , M i b y á d , O d o r m á n y t ő , G e g m e n t ő , B a r ó t h , A j t o n , K u d r i c , V i s a d v a l m i n t G y a l m á r . M í g a z o n b a n e z e k n e k n e v é b e n g ó t - g e p i d a s z e m é l y n e v e k m a r a d t a k f e n n , a s z é k e l y s z ó v a l ö s s z e t e t t k ö z s é g e k b e n a g e p i d á k r a , h e l y e s e b b e n a g i p é d e k r e a n n y i r a j e l l e m z ő S z i k o , S z i k i , S z i k e , a z á l t a l u k ö n m a g u k r a v o n a t k o z t a t v a l e g - á l t a l á n o s a b b a n h a s z n á l t n é p n e v ü k m a r a d t f e n n , t e r m é s z e t e s e n a m a g y a r n y e l v h a s z n á l a t h a t á s a a l a t t i d ő k f o l y t á n k i f e j l ő d ő t t s z é k e l y a l a k b a n .

Tehát a két első I—II.-vei jelölt kategóriákban felsorolt községek lakói egy és ugyanazon ó-germán nyelvet beszélő népcsoporthoz tartoztak, nevük pedig az általánosabban használt Szikó, Sziki, Szike = székely mellett a ritkábban használt Sigipéd, teljesebben Szike-gipéd = székely-gipéd volt.

Arra, hogy e két különböző névalak, a gepida és székely elnevezés alatt említett nép egy és ugyanaz volt, élénk világot vet az első gyepűvonalmentén Szilágyban és Biharban található két Márka-szék nevű község. A két község neve eredetileg egyszerűen Márka lehetett, ami gót-gepida nyelven — mint már fentebb említettük — éppen úgy határt jelentett, mint e gyepűvonalak Fenes és Tárkány mellett vonuló részén fekvő magyar nevű Határ község; mivel egyúttal a gyepük őrzésével megbízott gépidák külön közigazgatásában fontos szerepet játszott, később a községnév második részében már magyar fogalom megjelöléssel Márka-szék lett; vagyis ugyanolyan szék, amelyet a székelyek közöttt lépten-nyomon találunk, — v. ö. Csikszék, Udvarhelyszék, Marosszék, Kézdiszék stb. Ebben a községnévben találjuk meg tehát a gipéd eredet és a székelyekre annyira jellemző szék-szervezet fogalmának az összekapcsolását, de ebben a két községnévben látjuk mi a székely-gipéd eredet szimbólumát is.

Lássuk most már, mit mutatnak a III. csoportban felsorolt, vagyis magyar eredetű helynevek, amelyek határozottan nagyobb számmal találhatók az első gyepűvonal mentén, mint a székely-gipéd eredetű községek. Ez a körülmény talán úgy látszik, mintha ellenünk bizonyítana a régi székelyek gipéd eredetére vonatkozólag vallott felfogásunkban, de nézzünk csak egy kicsit a dolog természetének a mélyére.

Ne nézzük mi a székely-gipédeket azon a szemüvegen, amelyen a mai székelyeket látjuk. Az első székelyek a magyartól eltérő, idegen

fajú, idegen nyelvet beszélő ó-germán nép voltak. A magyarok felhasználták ugyan őket gyepük készítésére, karbantartására és őrizetére, sokszor háború esetén a magyar seregek előcsapatai voltak — különösen, ahol hegyeken, erdős vidékeken kellett keresztülvonulnia a hadnak —, de hogy teljes mértékben meg is bíztak volna bennük, azt korántsem állíthatjuk. Hogy ez mennyire így volt, mutatja okleveleinkben a «Siculi vilissimi» kifejezés. Ezt a jelzőt bizonyára nem azért kapták, mert teljesen megbízhatók voltak. Vagy gondoljunk Ajtón — Achtón, Achtwin, Ahton — székely-gipéd főúr Szent Istvánnal szemben tanúsított ténykedésére. Neki meglehetősen széles hatásköre volt ebben az időben, hiszen Tagadó-Medgyestől egész Palánkáig az ő irányítása alatt volt az első gyepüvonal e szakasza mentén elterülő hatalmas terület. Szövetkezve és népe közé fogadva a Szent István elől menekülő megálázott magyar főurakat, szembefordult a királlyal, ki őt aztán leverte és az uralma alatt álló terület egy részéből az aradi várispánságot alapította 1029-ben,⁸⁶ tehát e terület ekkor rendes vármegyei közigazgatás alá került.

A fent leírt tényekből láthatjuk, hogy a székely-gipédek megbízhatóságához magyar szempontból bizony szó fért.

Nem lehetett tehát a gyepüvonalak őrzését kizárólag a székely-gipédek kezébe letenni. Bölcsen tudták ezt az első magyar uralkodók, gondoskodtak tehát, hogy a székely gipédek közé — akikre, mint fentebb említettük, ilyen foglalkozásokban való jártasságuk miatt feltétlenül szükség volt — a gyepüvonalak mentére magyarokat telepítsenek, azoknak a megerősítése és a székely-gipédek ellenőrzése céljából. Természetesen ezek a telepítések a közeli tisztántúli vidékekről, tehát a keleti magyarság kebeléből történtek. Ebben leli magyarázatát, hogy a székely-gipéd községek mellett oly nagy számban találunk a gyepüvonal mentén magyar eredetű községeket.

Hogy ez irányadó szempont volt a központi kormányzat részéről, elég világosan mutat rá az 1431: VI. t.-c, mely kimondotta, hogy úgy a királynak, mint báróknak és nemeseknek végvidéki váraikat felső és alsó részeiken a magyaroknak és nem idegeneknek őrizetére kell bízni. De más célja is volt a magyar központi kormányzatnak a közelben lakó magyarságnak a gyepüvonalak mentén lakó székely-gipédek közé való telepítésével. Történt ez egyrészt azért is, hogy a magyarság és a székely-gipédek keveredése, összeházasodása által ez idegen népnek a magyar nemzettel való kohéziója fokozódjék.

⁸⁶ Turul 1891. 94—96, Ortway: Ajtony- és a Csanád-nemzetségek birtokviszonyai és Márki: Arad története.

Hogy ilyen szempontok is irányították a régi magyar királyokat, szemléltető példaként felhozzuk III. László király kunoknak adott kiváltságlevelének egyik pontját, melyben kívánatosnak mondja, hogy a kunok, mint a magyar nemesekkel egyenlő jogállásúak, velük minél inkább egybeolvadjanak s ebből a célból meghagyja közöttük a magyar nemesek és várjobbágyok el nem pusztult birtokait.⁸⁷

Ha az első gyeövonal mentén elterülő helységek III. csoportját vizsgáljuk, lehetetlen, hogy figyelmünket elkerülje két igen érdekes körülmény. Mégpedig: E helységek egy része feltétlenül világos bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy e terület itt végvidék volt, azaz gyeövonal húzódott végig a helységek mentén; a másik körülmény pedig egy egészen sajátos, a székely-kérdéssel foglalkozó szakírók közül még senki által figyelembe nem vett tényre világít rá, t. i. hogy e helységek másik, nagyobbik része nem szolgáltat ugyan arra bizonyítékot, hogy a gyeövonal itt vonult végig, ellenben — amint azt a IV. táblázatban világosan kimutatjuk — ezeknek a gyeövonalmenti helységeknek ikerpárjai úgyszólván egytől-egyig a mai Székelyföldön megtalálhatók. Olyan következetesen jelentkező adottság ez, amely egyszerű véletlennel semmi körülmények között sem magyarázható meg, hanem feltétlen bizonyítéka egy olyan kapcsolatnak, amely a székelység jelenlegi tartózkodási helye és a régi gyeövonalak mentén elterülő végvidékek között kétségtelenül fennáll.

Amint már említettük, a székely-gipédek annak ellenében, hogy a gyeövonalak mentén ily fontos feladatokat bíztak rájuk, bizonyos kiváltságokat, privilégiumot élveztek. Hátrányosabb elbánásban természetesen a közéjük telepített magyar eredetű gyeövonal-őrszervezet tagjai sem részesülhettek. Ők is, miként amazok, bizonyos — ha nem is egyenesen nemesi jogoknak nevezhető —, de legalábbis azokhoz hasonló külön jogokban részesültek. Mivel ők, mint ilyenek, nem tartozhattak a vármegyei közigazgatás alá, éppen azért külön és bizonyos tekintetben önálló szervekkel kellett rendelkezniük saját speciális közigazgatásuk számára és az egymás között felmerülő peres ügyeiknek az elintézésére. Ezt mutatják legalábbis a gyeük mentén helyenként előforduló székek. Ilyen székek voltak: Fejér-szék, Felső-szék a szilágy-megyei szakasznál és, mint már fentebb említettük, a gipéd-székely eredetű két Márka-szék Szilágy és Bihar megyében, valamint Székely-szék az aradmegyei egykor létező Baróth és Odormánytő helységek mellett.

Ezekben a székekben folyt tehát a gyeövonal-őrző magyar és

⁸⁷ Lásd Endlicher Lad. Stephanus: Monumenta Arpadiana Rerum Hungaricarumában a Ladislai III. Regis Constitutio de Cumanis MCGLXXIX. c. fejezetet.

székely-gipéd gyepü-örszervezet közigazgatása és saját ügyeikben való bíraskodása.

Rendkívül érdekesnek és jellegzetesnek találjuk azt a körülményt, hogy az első gyepüvonal két legfontosabb szakaszán, a szilágy-megyei Meszes-kapunál, tehát az északi és az aradmegyei déli szakaszán ott találjuk egyrészt Szamos-Udvarhely, másrészt Szék-Udvarhelységeket. Nevükből arra lehet következtetni, hogy ezek az egész gyepüvonal központi igazgatásának szervei voltak, esetleg a gyepüőrző székely-gipéd és magyar népesség központi gyűlésező és törvényhozó helyei, tehát mintegy anyaszékei voltak a gyepü-örszervezetnek. Azért volt kettő, Szamos-Udvarhely és Szék-Udvar, mert e gyepüvonal igen hosszú volt s az egyik, az északi, a Meszes-kapu körül, a másik, a déli, a hajdani Báróth, Székelyszék és Odormánytó körül lakó egykori székelyek központja volt.

Ezen a két anyaszéken keresztül tartották egyben fonna kontaktust az ország központi kormányzatával, az udvarral, az udvartól erre a célra kinevezett főemberek útján. Ezekben az udvarszékekben és udvarhelyeken kapták utasításaikat az országos központból és itt bíraskodtak főbenjáró ügyekben az udvartól kirendelt főemberek.

Felmerülhet itt a kérdés: Mikor keletkezett és meddig maradt fenn az első keleti gyepüvonal. Válaszunk erre a következő: Az első keleti gyepüvonal minden valószínűség szerint mindjárt a honfoglalás után következő évtizedekben keletkezhetett, még a fejedelemség idejében és fennmaradt Szent István uralkodásának a derekáig.

3.

Az első keleti gyepüvonalat tárgyaló fejezetünk olvasásánál bárki felvetheti: hogyan, hát az első gyepüvonalától kelet felé elterülő részeket, vagyis Erdélyt, rögtön a honfoglaláskor nem vették birtokukba a magyarok? Nemzeti hiúságunknak bármily rosszul essék is ez az állítás, ha az igazságot minden elfogultságtól mentesen kutatjuk, el kell fogadnunk azt, hogy Erdély elfoglalása, helyesebben birtokbavétele, bizony nem esett egybe a nagy honfoglalással. Jogilag ez a terület az országhoz tartozott ugyan a honfoglalás első éveitől fogva, de szó szoros értelmében nem volt birtokba véve. Lakatlan határválasztó köz volt ez, amit gyepüelvének — gyepelynek — neveztek a régi magyarok

s arra szolgált, hogy a keleti ellenségek, a besenyők, majd a kunok meglepetésszerű támadásaitól megóvják az ország lakosait addig, míg a hadsereg az ilyen támadásokról értesülvén, összegyülekezhetett és felvette az ellenséggel a harcot.

Eme állításunknál — t. i., hogy Erdély nem volt birtokba véve rögtön a nagy honfoglaláskor —, nem haladunk új utakon: Nagyon szépen kifejtette ezt már dr. Karácsonyi János «A honfoglalás és Erdély» című művében — hiszen fenti értekezésének tulajdonképpen alap gondolata ez volt. Csupán azért elevenítjük fel, mert a tárgy, mellyel foglalkozunk, enélkül meg nem magyarázható s talán egyrészt azért is, hogy kissé felrázzuk a magyar történetírás tényezőit abból a közönyös, dr. Karácsonyi János elméleteit mély hallgatással mellőző tartózkodásából, amellyel ezeket az új és a magyarok történetének szempontjából rendkívül értékes megállapításokat fogadták. A történettudomány ugyanis nem rögzíthető le bizonyos megcsontosodott — talán a nemzeti hiúságnak jobban kedvező —, az új idők történeti ítélőszéke előtt azonban fenn nem tartható felfogások és állítások mellett. Mint minden, a történettudomány is ki van téve az időben lefolyó változásoknak, a fejlődésnek. Régi sarkigazságoknak elfogadott állítások válnak értéktelenné az új idők új adatainak bizonyító terhe alatt. Ne akadályozzuk tehát az igazság útját még nemzeti hiúságból sem, nem lesz az a nemzeti gondolat kárára, sőt, úgy véljük, az igazság becsületes bevallása csak megerősíti azt.

Erdély ama részének elfoglalása, amely az eszlő és második gyepűvonal között terül el, Szent István uralkodásának második felére esik.

Felvethetjük a kérdést, kik voltak e terület honfoglalói. Talán újszerű lesz állításunk — de ez mit sem változtat a tényen —, Erdély eme első részének a honfoglalói nem voltak és nem is lehettek mások, mint az első gyepűvonalat őrző székely-gipéd népcsoport, karöltve a felügyeletet gyakorló, közjük telepített, most már a gyepű-őrszervezettel járó kiváltságokat élvező magyarsággal, vagyis a mai székelyeknek az ősei.

Nem lakott tehát a székely nép mindig a mai Székelyföldön, a Gyergyói-Havasok, a Hargita aljában, a Nyikó és a Nyárád völgyeiben.

Hosszú és fáradságos utakat kellett a székely népnek megtennie addig, míg odajutottak s kisebb-nagyobb pihenőket kellett tartaniuk, míg végleges hazájuknak tekinthették azt a földet, ahol most állandó lakhelyük van. Mégsem állíthatjuk azt, hogy a székelyek ősfoglalás jogán birtokolják azt a földet, amelyet most Székelyföldnek nevezünk:

Mert, ha ők voltak is Erdély honfoglalói, azt nem saját elhatározásukból, vagyis nem önálló hadivállalkozás gyanánt vitték véghez, ők csak eszközei és végrehajtói voltak egy bölcs központi kormányzat előrelátó és tervszerű elhatározásának, mellyel Erdély fokozatos birtokbavételét előkészítették és végrehajtották, mely területet jogilag már első pillanattól kezdve sajátjuknak tekintettek.

Vájjon mi szolgáltat okot és alkalmat Erdély eme északkeleti felső részének birtokbavételére és így a gyeplíniaknak kitolására?

Ebben az időben a mai Havasalföld (Munténia) lakói a besenyők voltak. Ők voltak tehát Magyarország keleti szomszédai. Mint nomád nép, sokszor be-beceptak Erdély birtokba nem vett területeire, sőt olykor az első magyar gyeplíniakon is megpróbálkoztak áttörni, de kevés eredménnyel. Nem is a besenyők zaklatásai tették szükségessé a gyeplíniakon keletre való kitolását.

Kb. a XI. század második évtizedében egy, a Keletrómai birodalom seregei elől menekülő bolgár főúr, ki e tájon lakó bolgár és szláv népek uralkodójává kiáltotta ki magát,⁸⁸ átkelve a Dunán, kevert népességével felhúzódtott a lakatlan Erdély északi részébe, a Szamos folyók völgyeibe azzal a szándékkal, hogy itt magának állandó országot alapít. Törökfajú bolgár és szláv martalócai azonban rablásaikkal nyugtalanították a keleti magyar végeket, úgyhogy Szent Istvánnak fegyveresen kellett fellépni ellenük.⁸⁹

Nehéz munka volt ez, ezekkel a hegyek között s az erdők rengetegekben nehezen megközelíthető rejtkehelyeken magukat befészkelő bandákkal. A síksági harchoz szokott magyarok egyedül eredményesen nem vehették fel a küzdelmet. Nagy szükség volt tehát az első keleti gyeplíniakon népességének az erdei életmódhoz szokott és az erdőshegyes vidéken folytatott harcokban jártas székely-gipeideire. Nélkülök talán hosszú időn keresztül lehetetlen lett volna ezt a keverék népet hegyi rejtkehelyeiből és erdei búvófészkeiből kifüstölni. De a székely-gipeidek előcsapatai erdei utakon és útvesztőkön könnyen mozgó futárjai, hírnökei révén sikerült eredményessé tenni ezt a nem annyira nagyméretű, mint inkább nehézkes hadjáratot.

A székely-gipeidek vágták az utakat a magyar sereg előtt, ő közülük rekrutálódtak a magyar sereg előharcosai, egyszóval alkalmuk volt tanúságot tenni ősi harcmódukról, híven ősi nevükhöz, a Sike-Bodhoz, melynek második része, a Bod, — mely név egyesszámú ó-germán változatai Boto, Bot, Bod s latin forrásokban található többesszámú változatai, Botos (mint Sikebotos összetételben), Botes (mint Sike

⁸⁸ Jirecek K. J.: A bolgárok története.

⁸⁹ Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre.

botes összetételben) — követet, hírnököt — s úgy gondoljuk — népre, tömegre vonatkoztatva előcsapatot, felderítő segédcapatot jelentett.

Egyébként, hogy a székelyeknek a magyar seregek hadjárataiban ilyen szerepük volt, elég bizonyítékot szolgáltatnak erre az egykori híradások.

Anonymus ezt mondja róluk: «A székelyek, kik Attila népe voltak, a honfoglaló sereg előtt jártak s az első sorban, elővédül harcoltak»;⁹⁰ 1116-ban a csehek ellen viselt hadjáratban szintén mint előőrsök szerepelnek;⁹¹ 1146-ban az osztrák hadjáratban szokás szerint a magyarok seregei előtt jártak — «Qui more solito preibant agmina Hungarorum»;⁹² 1499-ben Ulászló király a székelyek kiváltságát megerősítvén, úgy rendelkezett, hogy ha a király kelet felé, Moldva ellen harcra kél, a székelyek összes lovas- és gyaloghadereje köteles a sereg előtt járni, — visszatérőben pedig a király seregét hátvédül követni.⁹³

Ez a hadjárat egyúttal arra is bizonyíték, hogy a magyarok, bár Erdély területét még birtokba nem vették, azt feltétlenül jogos sajátjuknak tekintették, ezért nem túrták meg, hogy idegen népek ott befészkeljék magukat. E bolgár-szláv keverék népcsoport leveretése után a magyarok tehát birtokba vettek Erdélyből, különösen ennek északi részén egy elég széles sávot. Természetesen ennek megtörténtével egy új gyeplínia kellett készíteni. Ez volt a II. gyeplínia, amelyről dr. Karácsonyi János is megemlékezik «Erdély és a honfoglalás» c. művében.

Lássuk most már, hol vezetí végig Karácsonyi all. gyeplínia: A Meszes-kapun áthaladva a mai Szolnok-Doboka és Kolozs megyék területét egész a Szamos és Maros folyók vízválasztójáig vették birtokukba a magyarok. Hogy e területet biztosítsák, Gyalutól délre Kolozsvár alatt elvonuló, onnan keleti irányban Magyar-Frátáig, innen pedig északkeleti, majd északi irányban haladó gyeplíniával vették körül, azontúl a Naszód-vidéki erdők elégséges védelmet nyújtottak. Ezeket mondja dr. Karácsonyi János.

A mi gyeplíniánk annyiban fog eltérni a Karácsonyiétól, hogy mi felsoroljuk a gyeplínia mentén elterülő községeket és az egyes gyeplínia szakaszoknál új adatok alapján — miként azt az első gyeplínia vonalnál is tettük — itt is kiigazítjuk dr. Karácsonyi gyeplíniait. Karácsonyi e gyeplínia ugyanis csak vázlatosan húzza meg, nem fejtve ki azt sem, hogy honnan indul ki.

Lássuk tehát valóságban, hogyan húzódott e II. gyeplínia, a természeti adottságokat véve tekintetbe: Kezdődött a Királyhágó

⁹⁰ Béla király Névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Ford.: Szabó Károly.

⁹¹ Florianus M.: Fontes Domestici II. 208. 1.

⁹² U. o. 218. 1.

⁹³ Székely Oklevéltár III. 138.

alsó déli oldalán s a hajdani Bermen,⁹⁴ nemkülönben a közeli Csúcsa mentén levő Hódosfálovától délre fekvő részen szaladt le, mégpedig keleti irányban Nagy-Sebes, Sebesvár, Székelyó — Székely folyó — Malomszeg, Kalota-Szentkirály helységek mellett Magyar-Valkóig. Itt egyenest keleti irányt véve a kolozsmegyei Nagy- és Kis-Kapus mellett futott délkeletre, alábukva Gyalu alatt (Karácsonyi csak innen vezeti a II. gypüvonalat), a mai Szász-Lónyának nevezett egykori Lónya és Szász-Fenesnek nevezett egykori Fenes mellett s innen megint egy nagyon kicsit lefelé haladva Felek, Györgyfalva, Ajtón és Boos községek mentén Kolosmonostor, Kolozsvár és Kolozsakna helységek közvetlen közelében, tehát a hajdani római Napoca mentén az akkor még bizonyára megfelelő számban és magasságban fennálló római romok, az úgynevezett kolozsok mellett — melyeket a gypük kiegészítésénél felhasználtak — haladt egész Mező-Örig. Innen azonban nem vonult tovább keletre, mint Karácsonyi mondja, hanem felfelé északnak ment a Szamos-völgy felé Szolnok-Doboka megyében s itt a Pujon- és Szentegyedtől nyugatra eső Szék helység mellett haladt. Széknél oklevéllel is tudjuk ; igazolni az egykori gypüvonalat, mert e Szék helység határában levő völgynek Gyepükapusa, az erdőnek pedig Gyepüserdő volt még 1326-ban is a neve.⁹⁵ Innen tovább haladt északnak Erdő-Szombattelke előtt a Szamos völgyével párhuzamosan, Szamosújvár, Szentmárton, Baton, Ördögösfüzes, Csaba, Szilágytő, Bálványosvárálja és Omlásalja helységek mellett keletnek fordulva s megkerülve kissé északról a hátamögött lévő erdős részt, átlépve a Medgyes-patakot, Bethlen, Sajó-Udvarhely és Sajó-Keresztúr mellett befutott a rövid Sajó-völgybe. A völgy másik oldalán a Naszód-vidéki erdőségek mentén visszafele jött megint északnak és Csicsó-Keresztúr, Fel-Ör, AI-Ör, Pecsétszeg helységek közelében, jobbára az Ilosvai-hegyek mentén felhúzódott most már Magyar-Lápos és Kápolnok-Monostor vidékéig, az itteni ösrengetegekig.

Ez a II. gypüvonal azért kezdődött a Királyhágónál, mert a Királyhágótól nyugatra eső solymosi gypük kapcsán továbbra is összeköttetésben maradt az I. gypüvonalnak a még ezután is fennálló déli bihar-, arad-, temes- és krassó-szörénymegyei szakaszával.

Nézzük most már itt a II. gypüvonalnál is mi mindent bizonyítanak a gypüvonal mentén fekvő községek: Az úgynevezett kolozsok mellett fekvő Ajtón községről, már felesleges újabban beszélni, mert már az I. gypüvonal krassó-szörény-, temesmegyei szakaszán találkoztunk egy ilyen nevű községgel, a tőszomszédságában fekvő Boos, másként Bosnak is írt községnek neve pedig az ó-germán Bos, Boos és Booz névváltozatoknak felel meg.⁹⁶ A hajdani Bermen neve, mely a Királyhágó és Csúcsa körül feküdt, feltétlen gepida eredetre vall. Hogy

⁹⁴ Csánki D.: i. m. (A kolozsmegyei rész.)

⁹⁵ Hazai Oklevéltár: 197.

⁹⁶ Förstemann: Aldeutsches Namenbuch I. 227.

az egykori gyepüvonalat oly kiáltóan hirdető kolozsmegyei Kis- és Nagy-Kapus közelében fekvő Gesztrágy, melynek régi neve az oklevelekben Gesztrád alakban fordul elő, az ó-germán Gastrad-ból a magyarok ajkán elferdített alak, éppenséggel nincs kizárva. A Szék község közelében fekvő Báton épúgy az annyira ismert ó-germán Batuin, Batwin személynévekből alakult ki, mint az első gyepüvonal mentén fekvő Bádon az ó-germán Balduin és Baldwin, avagy az első, nemkülönb a második gyepüvonalnál is fekvő Ajtón, régiesen írva Ahton, az ó-germán Achtuin, Ahtuin, Achtwin személynévekből. A Csúcsától lehúzódo gyepüvonal mentén fekvő és a Malomszeg helységtől kissé délnyugatra eső Székelyó község és folyó, melynek értelme régebben valóban székely folyó volt, csak újabb bizonyíték a sok között a székelyek gyepükörüli tevékenységére.

Soroljunk fel még néhány községet a II. gyepüvonal mentén, melyek a mai székelyek őseinek Erdély honfoglalásában betöltött szerepére világítanak rá, mivel ezeknek a községeknek ikerpárjai épúgy megtalálhatók a mai Székelyföldön, mint az első gyepüvonal mentén fekvő igen sok helységgel kapcsolatban már kimutattuk. Itt van pl. Hódosfalva, mely miként, az I. gyepüvonalnál fekvő, négy helyen is előforduló Hódos nevű helység, a mai Székelyföldön Hódos néven található meg Marosszéken. Hasonlóan a II. gyepüvonal mentén fekvő Magyar-Sárd a marosszéki Sárd község nevében található meg a Székelyföldön. Az Ajtón melletti Boos község nevét a marosszéki Boosban látjuk viszont a Székelyföldön s az ugyanitt fekvő Györgyfalvának Sepsi-Szentgyörgy, Erdő-Szentgyörgy, Csik-Szentgyörgy stb. székelyföldi községekben találjuk meg ikerpárját. A Kis- és Nagy-Kapus közelében fekvő Panitnak, melynek első ikertestvérét már az I. gyepüvonalnál említettük, harmadik ikermását a Marosszéken fekvő székelyföldi Pánit községben találjuk meg. A II. gyepüvonalmenti Kalota-Szentkirálynak, miként az I. gyepüvonalmenti Szilágy-Szentkirálynak számos ikerpárja van a Székelyföldön: Sepsi-, Csik-, Maros-Szentkirály stb. A gyepüvonal Szolnok-Doboka szakaszán levő Szent-Benedek helység mása a marosszéki Szent-Benedek, az ugyancsak e szakaszon fekvő Szent-Márton ikermásai pedig Homoród-Szentmárton, Csit-Szentmárton Marosszéken — Csik-Szentmárton községek neveiben található meg. Ugyancsak e gyepüvonal mentén levő Bálványos-Váralj a helység mása a székelyföldi Bálványos-Vár nevében lelhető fel. Csicsó-Újfalva, Csicsó-Keresztúr és Csicsó-Györgyfalva II. gyepüvonalmenti községek nevei Csik-Csicsó székelyföldi községben találják meg ikermásukat. A Sajó-Udvarhely melletti Bethlen a Székely-Udvarhely mellett fekvő Bethlen-falvában örzi székelyföldi mását. Ha már Sajó-Udvarhelynél vagyunk, vessünk rövid visszapillantást az I. gyepüvonal mentén fekvő Szamos-Udvarhelyre.

Ezeknek az udvarhelyeknek az egyes gyepüvonalaknál és Székelyföldön megállapítható ismétlődésével nem elég pusztán arra a körül-

menyre rámutatni, hogy ezek a következetes ismétlődések a gyeplévonál-örsszervezetbe tömörült székely-gipeknek és magyaroknak egyik gyeplévonálról a másik gyeplévonálra történő költözködésére, azaz Erdély fokozatos honfoglalására és végül e kiváltságos népcsoportnak Székelyföldre való letelepedésére szolgálnak értékes bizonyítékok: Meg kell itt állapítanunk azt is, hogy e helynév — Udvarhely — ismétlődése a gyeplévonál-szervezet legfontosabb intézményeinek ismétlődését is jelenti az egyes gyeplévonálnál. Ahogyan az első gyeplévonálnál Szamos-Udvarhely és Szék-Udvar, a második gyeplévonálnál Sajó-Udvarhely volt a gyeplévonál központi közigazgatásának szerve és az az összekötő kapocs, amely az egyes gyeplévonalak kiváltságos őrnépessége és az udvar, vagyis a központi kormányzat között fennállott.

Ügy véljük, nem járunk messze az igazságtól, amikor ezekben a gyeplévonálmenti udvarhelyekben látjuk a székelyföldi Székely-Udvarhelynek, az összes székely székek felett álló anyaszéknek, mint közigazgatási és gyűlésező központ székhelyének az őst.

Mivel az első gyeplévonál déli szakasza megmaradt s most már a II. gyeplévonál folytatása lett, e déli szakasznak továbbra is Szék-Udvar maradt a közigazgatási központja. A második gyeplévonál felállításával az első gyeplévonál északi szakasza — mint ilyen — megszűnt, területe pedig Szamos-Udvarhellyel együtt rendes vármegyei közigazgatás alá került.

Szándékosan hagytuk utoljára a II. gyeplévonál mellett fekvő Széktől nyugat felé szomszédos Kis-Jenő helység nevét, mert e névnek tüzetesebb szemügyre vétele egész meglepően világít rá egy eddig titokzatos kérdésre. Egészen titokzatos volt az, hogy a honfoglaló magyarság hatodik nemzetsége vagy, ha úgy tetszik, törzse és a régi székelyek egyik nemzetsége egy és ugyanazon nevet viselik. Történettudósaink nem csalódtak, mikor feltételezték e két nemzetség azonosságát, vagyis, hogy a székelyek Jenő-nemzetsége a honfoglaló magyarok Jenő-nemzetségéből ered. Már régen megállapítást nyert ugyanis, hogy a magyar Jenő-nemzetség főfészke a Hármaskörösök — a Fehér-, Fekete- és Sebes — mentén feküdt, vagyis többek között Bihar megyében a Sebes-Körös, Mező-Telegd és a Gyepüs-folyó közelében Körös-Kis-Jenő, Arad megyében, illetőleg az I. gyeplévonál aradmegyei szakaszánál pedig a Fehér-Körös melletti Boros-Jenő és Kis-Jenő helységek környékén.

Ezekután már könnyen megállapítható, hogy hogyan kerültek ez ősmagyar nemzetség tagjai a régi gyeplévonál-örző s ó-germán nyelvet

beszélő székely-gipédek közösségébe s így rokonságába. Ismételjük csak egy kis részen a Fehér-Körös melletti Boros-Jenő és Kis-Jenő helységek mentén húzódó első gyepüvonal e szakaszát: A Béli-hegyek nyugati oldalán Tagadó-Medgyes, Márkaszék és Tagadó-Káránd helységek mellett szaladt le Bihar megye déli csücskéből a solymosi gyepű Arad megyébe s itt Dézna felett a legpontosabban Minyád (Minard), Repszeg, Bokszeg, Boros-Jenő és Székely (ma Szikula) mellett ment a Fehér-Körös mentén. Tehát a honfoglaló magyar Jenő-nemzetség által alapított egyik helység, Boros-Jenő — látjuk — pontosan itt feküdt e gyepüvonalat őrző ó-germán nyelvű székely-gipédek között. De nézzük a másikat, Kis-Jenőt is: Ahol e gyepüvonal Kis-Jenőnél és Erdőhegy-nél átlépte a Fehér-Köröst, kb. ezen a tájon feküdtek Pórszékely és Székelyszék hajdani helységek, továbbá az egykori Odormánytő, Gementő és Baróth.

Hogy Odormánytő és Baróth helységek névadóinak leszármazol a gyepüvonalak fokozatos kitolásával és Erdély fokozatos honfoglalásával kikerültek a Székelyföldre, azt Odormányhegyese és Baróth mai székelyföldi helységek letagadhatatlanul és fényesen igazolják. E honfoglaló magyar Jenő-nemzetségnek azonban a későbbi székelyek között való elhelyezkedéséről még sokkal több bizonyítékunk van. Bizonyíték elsősorban maga a már gyökeres székellyé lett Jenő-nemzetség, ennek részvétele Erdély fokozatos honfoglalásában s végül nem utolsó sorban Jenőfalva neve Csikban, amely miként a háromszéki Baróth az egykori aradmegyei Baróth, úgy ez is az egykori aradmegyei Baróth mellett fekvő Kis-Jenő s a régi Székely, most Szikula mellett fekvő Boros-Jenő névadó nemzetségének leszármazóitól kapta nevét.

Vannak azonban e gyepüvonalak melletti különösen magyar eredetű helységek között olyanok is, melyeknek párjai a székelyföldi határ- és dülőnevekben is feltalálhatók. Pl. az első gyepüvonal melletti Cséhtelek szomszédságában fekvő Bélmező-puszta párja megtalálható az udvarhelymegyei Siménfalva határában fekvő Bélmező dülőnévben; ugyancsak az első gyepüvonalnál a Gyepüs-folyó mellett fekvő Lugas helység párja a Bögöz melletti (Marosszék) Lugas dülőnévben s a szintén első gyepüvonal mentén fekvő Fenes, nemkülönben a második gyepüvonal mellett fekvő, ma Szász-Fenesnek nevezett egykori Fenes helységek nevének párjai a székelyföldi Marosszéken levő Kibéd határában fekvő Fenes dülőnévben stb., stb.

Az a tény tehát, hogy a gyepüvonalak mellett fekvő helységek neve nem csupán a székelyföldi községnevekben, de még a székelyföldi határ- és dülőnevekben is ismétlődnek, még erősebben bizonyítják a gyepüvonal melletti helységneveknek a székelyekkel való szoros kapcsolatát; nem g y ö z z ü k a z o n b a n e l é g g é k i h a n g s ú l y o z n i é s n y o m a t é k o s a n a l á h ú z n i — mint már ezt fentebb a Jenő helységek esetében is láttuk —, hogy ezeknek a gyepüvonal melletti helyneveknek az emlékei a tősgyökeres székely nemek-

ben és ágakban is megvannak. Ha pedig ez így van, csak abban az esetben lehetne tagadni a gyepüvonalak melletti helységek és a székelyföldi hasonhangzású helységek egyeredetűségét és összefüggését, ha be tudnók bizonyítani, hogy maguknak ezeknek a tősgyökeres székely nem- és ágneveknek egyáltalán semmi közük nincs a székelységhez. Soroljunk fel azonban egynéhány ilyen gyepüvonalmentli s a székely nemekben és ágakban jelentkező nevet: Az említett Jenőn kívül eddig előfordult már Telegd, Vaja, Medgyes, továbbá Seprős, másként Seprőd (Seprős vagy Seprőd egy és ugyanaz. V. ö. Galambos = Galambod, Mogyorós = Mogyoród, Kisfalus = Kisfalud, Kapus = Kapud stb.) s a II. gyepüvonalnál a kolozsmegyei Nagy-Kapus, Kis-Kapus, Pánit és Székelyó helységek közelében levő Gyerő-Vásárhely, melyének első része, a Gyerő, azonos a székely Gyerő-ággal.

Álljon azonban itt még egy kis táblázat annak igazolására is, hogy ezek a gyepüvonalak melletti gipéd és magyar eredetű helynevek, — ez utóbbiak természetesen jóval nagyobb számban — mondhatni csodálatosképpen egytől-egyig megtalálják szakasztott másukat a régi tősgyökös főszékely, lófő- és darabont-, egyszerű harisnyás-székely családok neveiben is. Ez a tény megint csak azt bizonyítja, hogy azok, akik ezeknek a gyepüvonalmentli gipéd és magyar eredetű helységeknek nevet adtak, ezeket alapították, a székelyek «véréből való vér, húsából való hús» voltak, vagyis ők voltak a mai székelyek ősei. Íme a kis táblázat, amelynél megint az I. gyepüvonalat vesszük alapmintául:

I.	II.	III.
<i>Az I. gyepüvonal mellett fekvő gipéd és magyar eredetű helységek neve:</i>	<i>Azonos hangzású székely családnevek:</i>	<i>Azok a székelyföldi helységek, ahol e családok sűrűn és leginkább előfordulnak:</i>
Czikó	Czikó-család	Köpec, Csicsó, Csikmindszent, Futásfalva, Borzsova, Homoród-Almás
Csizér	Csizér-család	Csikszentkirály, Havad, Marosszentsimon, Vécze, Etfalva, Gidófalva, Ege
Orbó	Orbó-család	Kökös
Sándorfalva	Sándor-család	Páké, Zágon, Gelence, Egerpatak, Csikszentmihály, Csikvasárcs, Csikszentlélek, Küsmöd, Kénos, Csikszentiván, Csikszentsimon, Farcád, Homoród-Remete, Böződ-Ujfalu
Ipó, ma Ipp	Ipó-család	Telekfalva
Jákó-Hodos	Jákó-család	Csikszentsimon, Csikcsatóság, Kézdi-szentlélek, Zágon

I.	II.	III.
<i>Az I. gye p ü v o n a l m e l l e t t f e k v ő g i p é d é s m a g y a r e r e d e t ő h e l y s é g e k n e v e i:</i>	<i>A z o n o s h a n g z á s ű s z é k e l y c s a l á d n e v e k:</i>	<i>A z o k a s z é k e l y f ő l d i h e l y s é g e k, a h o l e c s a l á d o k s ű r ű n é s l e g i n k á b b e l ő f o r d u l - n a k:</i>
Sükösd	Sükösd-család	Sepsiszentkirály, Martonos, Csikszentgyörgy, Csikkozmas, Bethlenfalva, Mátyusfalva, Zetelaka, Csikcsomortán, Maros-Szentlőrinc
Gálos-háza	Gálos-család	Bodok
Magyar-Remete	Remete-család	Homoród-Remete, Homoród-Keményfalva, Gyepes
Forró-szeg	Forró-család	Szent-László, Angyalos, Tusnád, Csikkozmas, Kányád, Kűsmöd
Fenes	Fenes-család	Kézdi-polyán, Zabola
Tagadó-Medgyes	Medgyes-család	Marosszentimre
Sidó-vár	Sidó-család	Póka, Kászónújfalu, Páva, Homoród-Keményfalva, Zágón, Mező-Csávás, Homoród-Karácsonfalva, Esztelnek, Bere
Fele	Fele-család	Homoród-Szentmárton
Geges	Geges-család	Csikpálfalva, Csikcsomortán
Vata-háza, stb.	Vata-család	Csikcsomortán ⁹⁷

Mindezekből levonva a végső konklúziót, megállapíthatjuk, hogy a gye p ü v o n a l a k m e l l e t t i h e l y s é g e k n e k ú j a b b g y e p ü v o n a l a k n á l v a l ó i s m é t l ő d é s e h a s o n m á s a i k n a k a s z é k e l y f ő l d i k ö z s é g n e v e k b e n, s ő t m i t ő b b, a s z é k e l y f ő l d i h a t á r - é s d ű l ő n e v e k b e n, n e m k ű l ö n b e n a z ő s r é g i t ő s g y ő k e r e s s z é k e l y n e m - é s á g n e v e k b e n, v a l m i n t ő s r é g i t ő s g y ő k ő s s z é k e l y c s a l á d n e v e k b e n v a l ó f e n n m a r a d á s a n e m c s a k a m e l l e t t b i z o n y í t, h o g y a z e g y k o r i g y e p ü v o n a l a k a t a m a i s z é k e l y e k ő s e i — a g y e p ü v o n a l s z é k e l y - g i p é d é s s z é k e l y k i v á l t s á g o s m a g y a r n é p e s s é g e — ő r i z t é k, h a n e m a m e l l e t t i s, h o g y e z e k e t a g y e p ü v o n a l a k a t m i n d i g

⁹⁷ V. ö. az egészre a Székely Okl. V. 177—321. lapjait.

ők vitték tovább, ők alapították, e gyepüvonalról gyepüvonalra ismétlődő hasonnevű g i p é d és magyar községeket — elnevezve előző lakhelyeik mintájára — s ők honfoglalták a megfelelő részeket Erdélyből egész a mai Székelyföldig.

4.

A második gyepüvonal Szent István uralkodásának második felétől Szent László idejéig maradt fenn. Szent László idejében egy igen veszedelmes ellenség került Magyarország keleti szomszédságába és váltotta fel a besenyők szerepét, akik időközben a Keletrómai-birodalom északi részébe, a mai Szerbia északi völgyeibe húzódtak. Ez az új és veszedelmes szomszéd a kun volt, akik Oroszország délkeleti részein és a Havasalföldön s Moldvában ütöttek tanyát. Sok kellemetlenséget okoztak ők már Szent László elődeinek is, de Magyarország keleti részére akkor kezdtek igen veszedelmesek lenni, amidőn Salamon Szent László iránt gyűlölettől eltelve hozzájuk menekült s az ő segítségükkel akarta megdönteni a Szent László uralmát. Ez tette indokoltá, hogy Szent László király az ország keleti, erdélyi részeit megerősítse s ezzel párhuzamosan a keleti gyepüvonalat kitolja. Áthelyezték tehát a gyepüvonalakat a Maros és Kis-Küküllő partjaira s e vidékeken erős várakat is emeltetett Szent László. Ekkor épült fel Torda-vára a Maros felső völgyének, Küküllővár, a Kisküküllő völgyének megerősítésére, Gyulafehérvár a Nagy-küküllő, Hunyadvára pedig a Sztrigy völgyének a megerősítésére.⁹⁸ Próbáljuk tehát megvonni a III. gyepüvonalát, melynek felállítása Szent László nevéhez fűződik. Itt nem hivatkozhatunk dr. Karácsonyi Jánosra, amennyiben az ő általa megvont III. gyepüvonal szerintünk már nem a III. volt s hogy ez így volt, Karácsonyi későbbi műveiből is erre lehet következtetni, amennyiben későbbi műveiben ő is elismeri egy közbeeső gyepüvonal egykori létezését, azt azonban annyira határozatlanul vonja meg s később még ezen is lazít, hogy mi ezt alapul egyáltalán nem vehetjük s tőle teljesen függetlenül vonjuk meg a III. gyepüvonalát. Honnan induljunk tehát ki e harmadik gyepüvonal megállapításánál? E gyepüvonalát mindenesetre a Szent László által alapított négy erődítmény, Gyulafehérvár, Küküllővár, Tordavár és Hunyadváraktól dél felé kell keresnünk. Hol kezdődik tehát a gyepüvonal?

Ahol a zárni szorosnál befut a Maros Hunyad megyéből Arad megyébe, a székelyek felszedték a zárni gyepüket s a Maros balpartján levő erdővidék és a Marosvölgy határán kezdték építeni a harmadik gyepüvonalát, illetőleg innen kezdték begyepülni a réses és kritikus

⁹⁸ Dr. Karácsonyi J.: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre, 152. 1. és Erdélyi Múzeum Folyóirat, 1915. 34—37. lapok.

helyeket. Itt Maros-Illye, Maros-Solymos és Dévavára alatt húzódott egy kis szakaszon, majd pedig mélyen levonult a Sztrigy és Cserna folyók völgyébe, Cserna-Keresztur, Erdőhát, Boós, Szentkirály, Kalán, Hunyadvára, Alsószilvás, Felsőszilvás helységek, továbbá az akkor még itt létező római romok mellett a római Sarmisegetusa, vagyis Hátszeg, majd későbbben szlávosan Gredisté-nek nevezett véghely és Váralja helység alatt egész Várhelyig és a vaskapui szorosig. E helytől felfelé húzódott a völgy másik, vagyis keleti oldalán Borbátvíz, Óralja-Boldogfalva és Zeikfalva helységek közelében és kiérve újból a Cserna és Sztrigy folyók zsákszerű völgyéből, a Marosvölgy és az itteni erdővidékek szélén Tompa, Lozsád, Nagy- és Kis-Rápoly helységek közelében északkeleti irányban haladva elért a Hunyad megye keleti oldalán levő Szászvárosig. Szászvárostól a Maros balpartjával párhuzamosan Gyalmár mellett a Maros jobbpartján levő hunyadmegyei Homoród, Algyógy, Felgyógy és az Alsófehér megye csücskén levő Akrnár közvetlen közelében ment Alkenyérig, majd Alvinc alatt keletre való haj lással a mai Szászsebesnek nevezett Sebesig. Szászsebestől a természeti adottságoknak megfelelően a Marosvölgy, erdővidék és lankás hegyek tájékán Felső-Váralja, Alsó-Váralja, Strázsa helységek mellett a Maros balpartjával jobbra párhuzamosan Mihálcfalváig húzódott. Innen átlépve a Marosba folyó Nagyküküllőt, Magyar-Kapud és Kis-Solymos mellett eltért a Marostól keletre a Kisküküllő völgye felé és ezzel haladt párhuzamosan Buzás-Bocsárd, Magyar-Péterfalva, Magyar-Bénye, Elekes, Bethlen-Szentmiklós, Boldogfalva, Küküllővár és Sövényfalva helységek mellett s a Kisküküllő völgyével egész észak-északkeletnek fordulva, Ádámosig húzódott. Ádámosnál átlépte a Kisküküllő igen szűk völgyét és kissé északnyugatnak tartva, megkerülve Kisküküllő megye északnyugati részein az Erdőalja tájékán levő erdőségeket, Csapó, Orbó, Ugra, Kerellő-Szentpál, Magyar-Dellő, Vidrátszeg, Maros-Keresztúr, Római-Tábor és Kisfalud helységek mellett eljutott egész Medgyesfalváig, ahol a Marostorda megye nyugati részén levő, Erdő-Szentgyörgy és Erdő-Csinád körüli egykori hatalmas erdőségek kezdődtek, így tehát most már az erdőségek belső, nyugati szélén és a Maros felső völgyével párhuzamosan haladt Nánánfalva, Maros-Szentkirály, Egerszeg, Hidvég, Várhely, Sáromberke és Gernyeszeg helységek mellett. Innen Abafája tájékán megkerülve az erdőségek felső északi részét, majd Görgény-Szentimrénél e kis szakasról ismét visszakanyarodva, az erdőségek felett átkaroló Görgényi-havasok felső részén s a felső Marosvölgy immár egyre szűkülő völgye mentén, a Maros túlsó partján levő Dedrád és a most már másodszor előforduló Római-Tábor helység közelében haladt. Ez a felfelé húzódó gyeplínia Magyarod Disznajó és Vécs helységek közelében átlépte a besztercenaszádi Isten-széke-hegység és a Görgényi-havasok közé ékszerűen beszűkült felső Maros-völgyét és északnyugati irányban befutott Beszterce-Naszód megye délnyugati részébe. Itt a naszádi erdőségek szélén haladt Sajó-

Sólymos, Várhely, Sófalva, Malomárka és Sajó-Magyaros községek mellett s innen bekerülve a Sajó-völgye keleti oldalára, összeköttetésbe jutott a II. gyeplíniálnak szükségképpen továbbra is megmaradt, Sajó-Keresztúr, Sajó-Udvarhely és Bethlen tájékán húzóó keleti szakaszával, amely gyeplíniálnaszakasz most már a III. gyeplíniálnak lett kiegészítő szakaszává.

Mint eddig minden egyes gyeplíniálnál, itt a harmadik gyeplíniálnál is felfedezhetünk egy ismétlődő törvényszerűséget, amely az Árpád-házi királyok, különösen Szent László bölcs előrelátását és tervszerű gondolkodását, célszerű terjeszkedését dicséri. Ez pedig az, amit már Karácsonyi az első gyeplíniálnál kimutatott, hogy az akkor még elég nagy számban és magasságban fennálló római romokat is figyelembe vették a gyeplíniálnak építésének az irányánál a természeti követelmények és adottságok mellett. Ezért van az, hogy az I. gyeplíniálnál a meszskapui szakaszon a tihai kőkasztrom romjait, a II. gyeplíniálnál, a kolozsoknál a hajdani Napocának romjait, a III. gyeplíniálnál Hunyad megyében a Sztrigy és a Cserna folyók völgyeiben a vaskapui szorostól Óralja-Boldogfalva mellett az egykori Sarmisegethusáig, vagyis Hátszeg vidékéig húzóó római romokat, az úgynevezett Traianus császár romjait és ugyancsak a felső Maros-völgyben a Medgyes-íalva és Vidrátszeg mellett fekvő egyik és Dedrád mellett fekvő másik Római-Tábor nevű helység helyén levő egykori római romokat használták fel a gyeplíniálnak kiegészítésére.

Erdély második részének honfoglalásánál, vagyis a III. gyeplíniálnak elkészítésénél még fokozottabb szerep jut a székely-gipédeknek. A mi véleményünk szerint ugyanis az aradmegyei és temesmegyei részeken, vagyis Ajtón egykori uralma alatt álló területeken voltak ezek a székely-gipédek a legnagyobb számban. Mert hogyan lett volna az idegen származású Ajtonnak lehetséges oly nagy ellenállást kifejteni Szent Istvánnal szemben s hogyan lett volna módjában a Szent István haragja elől menekülő pogány magyarokat övéi közé fogadni," ha nem rendelkezett volna nagyszámú székely-gipéd népesség fölött. Ez tette lehetővé számára, hogy a Keletrómai-birodalommal szövetkezzen Szent István ellen¹⁰⁰ s ezzel magyarázható meg az is, hogy Ajtón és főképp székely-gipédekből álló és azelőtt az ariánus kereszténységet valló népessége hajlandó lett volna a Keletrómai-birodalomtól a keleti kereszténységet átvenni, ha azt Szent István felettük aratott győzelmével egyszersmindenkorra meg nem akadályozta volna. De azt, hogy a székely-gipédek oly nagy számban laktak az ország e részén, bizonyítják az első gyeplíniálnak déli szakaszánál tömegesen található ó-germán eredetű gipéd helynevek. Az első gyeplíniálnak erre a részre eső szakasza kiegészítő része maradt a második gyeplíniálnak is és most,

⁹⁹ Turul 1891. 94—96. lapok és Századok 1891.

¹⁰⁰ Dr. Karácsonyi J.: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre.

hogy Erdély második részének honfoglalása után el kellett készíteni az ú. n. III. gyepüvonalat, a székely-gipédek, akik itt tömegesen laktak, természetesen — mint tevékeny részesei eme új térfoglalásnak — beljebb telepedtek a III. gyepüvonal megfelelő szakaszára, hogy elkészítői és őrzői legyenek a közójük telepített, de székely kiváltságokkal élő magyarokkal együtt a III. gyepüvonalnak. De lássuk, mennyiben támasztják alá ebbeli állításunkat a harmadik gyepüvonalnál található helységek nevei.

Szemléletesség kedvéért mellékeljünk ide is egy kis táblázatot a III. gyepüvonal mentén fekvő helységekre vonatkozólag.

A III. gyepüvonalnál található

A III. gyepüvonalnál található

<i>székely-gipéd helynevek:</i>	<i>magyar eredetű helynevek:</i>
I.	II.
Boós (A hunyadmegyei)	Maros Solymos
Borbát viz	Szentkirály
Homoród (A hunyadmegyei)	Tompa
Akmár	Szász Sebes
Nagy- } Rápolt	Bethlen Szentmiklós
Kis- }	
Gyalmár	Kerellő Szentpál
Buzás Bocsárd (Bothárd)	Maros Keresztúr
	Kis Solymos
Vidrát szeg	Felső- } Orbó
	Közép- }
	Magyar- }
Dedrád	Mindszent
	Szentbenedek
	Sajó Szentiván
	Sajó Solymos
	Sajó Magyaros
	Sajó Szentandrás
	Sófalva
	Bethlen
	Sajó U d v a r h e l y

Elemezzük tehát ezeket a helyneveket .Itt van mindjárt Óralja-Boldogfalva közelében Borbátvize helység. Csánki történeti földrajza oklevelek bizonyítékai szerint ezt valamikor Borbád- és még régebben Barbádvizének írták. Most tudva azt, hogy a székely-gipédek a v-ből szívesen csináltak b-t, nem nehéz megállapítani — ahogy az ó-germán Warold-ból Barold, Báród, majd Bárót lett —, ugyanúgy alakult ki Borbát az ó-germán Warbald-ból¹⁰¹ Warbad, Barbad, Borbád alakokon keresztül. Úgy hisszük, nem tévedünk, hogy a mai tősgyökeres lófő-

¹⁰¹ Förstemann i. m. I. 204. 1.

székely eredetű Borbáth-család neve, nemkülönben az egykor az udvarhelymegyei Száldoboson élő Borbád János lófő-székely neve is e helységnévvel van összefüggésben.¹⁰² Akmár község nevééről már dr. Karácsonyi János is megállapította az ó-germán gepida eredetet (Agomar, Agmar, Akmár mindhárom ó-germán személynév). Itt meg kell említenünk, hogy e község nevével Karácsonyi a székelyföldi községek tárgyalásánál foglalkozik, még pedig azért, mert e község a mai Szász-Sebes, tehát a régi sebesi székely szék területére esett. Mi viszont e községek tárgyalásánál a székelyek eredetével kapcsolatban az ő gyepük körüli tevékenységükre és Erdély honfoglalásánál betöltött fontos szerepükre kívánunk rámutatni. Mindenesetre fentebbi állításunk mellett igen súlyos bizonyíték, hogy a székelyek egyik régi széke a már Karácsonyi által is említett mai Szász-Sebes környékén fekvő sebesi, vagyis sepsi székely szék pontosan az általunk megvont gyepűvonalra esett.

Akmár helységnévvel kapcsolatban nekünk még csupán az a mondanivalónk, hogy az a székely-gipéd eredetű főúr, ki itt a gyepűvonal kiterjesztésében résztvett és falvat alapított, valószínűleg őse annak az Okmár Máté nevű lófő-székelynek, kinek neve Szabó Károly Székely Oklevéltárában fordul elő a sepsiszéki Illyefalváról.¹⁰³

Szintén a harmadik gyepűvonalnál, Küküllővár és Sövényfalva környékén ott találjuk Buzás-Bocsárd helység nevét. Ez szerintünk épúgy az ó-germán Bothard személynévből származott, miként a Kocsárd név a szintén ó-germán Gothard személynévből. Most vegyük a gyepűvonal felsőbb szakaszán fekvő első Római-Tábor nevű helység mellett levő Vidrátszeg község nevét. E helynévnek szintúgy semmi köze nincs a magyar vidra szóhoz, miként Árvátfalva, régiesen Árvádfalva, székelyföldi helységnévnek (melyről már Karácsonyi kimutatta, hogy az ó-germán Arawaid, Arwald személynévből származik) a magyar árva szóhoz. E helység nevét valamikor Vidrádszegnek írták. Förstemann ó-germán névkönyvében e nevet három változatban is megtaláljuk: Widrehad, Vidräd és Widrat alakokban — vidus = lignum, silva, rad (reich) = facultas, opes = gazdag —, tehát erdőben, fában gazdagot jelentett. A másik Római-Tábor nevű helység mellett egy Dedrad nevű községet találunk, mely a Förstemannál található ó-germán Tedrad személynévből származik. Ugyancsak a III. gyepűvonalnál találunk egy Boós nevű községet, melynek ikerpárjával már a II. gyepűvonalnál is találkoztunk. Előfordul e név ezenkívül a tihanyi apátság székely eredetű szolgálóinak nevei között, ahol is Árvád, Jed, Uzon, Syke, Bod, Bot, Sricula, Gib, Got, Sico, Zeke és Zeko nevéek emellett egy Boós nevezetű is van.¹⁰⁴ Ez a községnév — mint már említettük — a Förstemannál található Boós és Boóz változatoknak felel meg. Ezek után egyáltalá-

¹⁰² Szabó Károly: Székely Oklevéltár V. 289. 1.

¹⁰³ Szabó Károly: Székely Oklevéltár V. 205. 1.

¹⁰⁴ Lásd tanulmányunk I-el jelölt fejezetének megfelelő részét.

ban nem valószínű, hogy a székely eredetű Köpeczi-Boócz család neve is e helynévvel áll összefüggésben. Az ugyancsak e gyeplíniánál fekvő Nagy-Rápol, Kis-Rápol, Gyalmár s az ezeknek közelében fekvő hunyadmegyei Homoród helységek ó-germán székely-gipéd eredetét — úgy véljük — a fentiek után felesleges bővebben magyarázni.

Nézzük csak, milyen következtetéseket vonhatunk le a táblázat második részében felsorolt magyar eredetű helynevekből. Ha túltekintünk egy kicsit a harmadik gyeplínián a Székelyföldre, itt elsősorban megtaláljuk e helységneveknek ikermásait.

Lássuk tehát: Maros-Solymos, Sajó-Solymos, Kis-Solymos, a III. gyeplíniánál, Nagy- és Kis-Solymos Udvarhely megyében. Maros-Béldtől északra Magyar-Orbó, Nagyenyedtől délre Felső- és Közép-Orbó, a III. gyeplíniánál Orbói, Orbai szék alakban a Székelyföldön. Tompa és Tompaháza a III. gyeplíniánál, Tompa a székelyföldi Marosszéken. Sajó-Szentiván, Sajó-Szentandrás, Sajó-Keresztúr a III. gyeplíniánál, más jelzőkkel a Székelyföldön, mint Csik-Szentandrás, Csit-Szentiván, Székely-Keresztúr; Sófalva a III. gyeplíniánál, Sófalva a Székelyföldön, Sajó-Magyaros a III. gyeplíniánál, Székely-Magyaros község a Székelyföldön és Magyaros határdűlő Udvarhely megyében. Mindszent a III. gyeplíniánál Magyarigentől északra, Mindszent a Székelyföldön. Kerellő-Szentpál a III. gyeplíniánál, Homoród-Szentpái a Székelyföldön. Szentkirály több is a III. gyeplíniánál, Szentkirály több is a Székelyföldön.

Amint látjuk tehát, a III. gyeplínián mentén talált adatokból is levonhatjuk azokat a következtetéseket a székely gipédeknek és a velük egy szervezetbe tartozó magyaroknak a gyeplíniával kapcsolatos tevékenységére és Erdély fokozatos honfoglalásánál betöltött szerepére, melyekre már az I. és II. gyeplíniákkal kapcsolatban is alkalmunk volt rámutatni.

Azt, hogy itt a III. gyeplíniánál is mily erősen volt kifejlődve a gyeplíniánmenti őrszervezet, világosan bizonyítja a Borbátvize helység melletti Óralja-Boldogfalva Hunyad megyében, továbbá Strázsa Gyulafehérvár körül, amelyet azelőtt Óregyházának hívtak. Fel kell itt említenünk még azonban a volt II. gyeplínián megmaradt keleti részén levő — mely rész a III. gyeplíniának lett kiegészítőjévé — AI-Őr és Fel-Őr községeket is, nem messze Sajó-Udvarhelytől. Láthatjuk ebből azonban azt is, mint azt az első gyeplínián közigazgatási központja, a Szamos-Udvarhely melletti Őrmező helység neve is mutatja, hogy az őrszervezet a legerősebben a gyeplíniák közigazgatási székhelyeinél, az udvarhelyeknél volt a legerősebben kiépítve.

Megtaláljuk tehát itt is az előző két gyeplínián jellegzetességét, vagyis a gyeplíniát őrző székely szervezet központi közigazgatásának és bíraskodásának a szervét, az — udvarhely-intézményt. Mivel — mint mondtuk — az északi szakaszon a III. gyeplínián összeköttetésben állott a II. gyeplínián továbbra is fennmaradt részével s most már

ez a III. gyeövonal kiegészítő része lévén, e szerepet továbbra is Sajó-Udvarhely töltötte be.

5.

A III. gyeövonal felállításával és Erdély birtokba vett részének várakkal való megerősítésével Szent László korántsem szabadult meg az ország keleti végeinek megvédésével járó gondoktól.

Mialatt a nagy király horvátországi hadjáratával volt elfoglalva, a kunok Erdélyben és a Meszes-kapun átkelve, végigrabolták az ország tiszántúli részeit, gazdag zsákmánnyal és rengeteg rabbal a Temes-vidéken keresztül igyekeztek elhagyni a kirabolt országot. Szent László híret véve a szörnyű kun dúlásnak, a legrövidebb úton igyekezett elébe kerülni a kun seregnek. Ez sikerült is neki és Temesvár környékén a rengeteg prédával és rabságba vetett asszonyokkal és gyermekekkel megrakott kun seregére rácsapva, azt teljesen tönkre veri és sok foglyot ejt. Az otthon maradt kunok híret véve a szörnyű vereségnek és sok előkelő kun főúr fogságba jutásának, új hadjáratra készültek Magyarország ellen. Ezt azonban Szent László nem várta be, hanem Orsovától délre a Duna mellett elébe került a kun seregnek s mivel fővezérüket, Ákost, a csatában megölte, a kunok megfutamodtak. Ezek a folytonos kun betörések arra készítették Szent Lászlót, hogy most már véglegesen megszervezze Erdély védelmét.

Az erdélyi püspökséget áthelyezte Kolozsvárról Gyulafehérvárra¹⁰⁵ s Gyulafehérvárt az erdélyi részek központjává tette és a gyulahivatalt az erdélyi várakban elhelyezett katonaság vezérére ruházta Gyulafehérvár székhellyel.¹⁰⁶ Ettől az intézkedéstől származik a Gyulafehérvár elnevezés is. Ezzel természetesen együtt járt a gyeöv újabb kitolása, azaz újabb, eddig még birtokba nem vett területek birtokbavétele. Ez lesz tehát az a gyeövonal, melyet mi IV. gyeövonalnak nevezünk.

A negyedik gyeövonalat dr. Karácsonyi Jánostól teljesen függetlenül kell levezetnünk a helynevek és a gyeöv egykori létezését feltétlen világosan bizonyító fennmaradt emlékek alapján.

Ez a gyeövonal Ádámosnál indul ki a III. gyeövonalból, melynek e községig terjedő része továbbra is fennmaradt, mint a IV. gyeövonal kiegészítő szakasza. E gyeövonal pontosan a Kisküküllő völgye mentén vonult keletnek a mai Székelyföld felé Vámos-Gálfalva, Deésfalva, Abosfalva, Szentlászló — később Román-Szentlászló —, Sóllymos — később Román-Solymos —, Nagy-Kend és Kis-Kend mellett. Innen folytatódott tovább most már a mai Udvarhely megyében, a Magyarosvölgy szélén, Székely-Szállás, Csöb, Nagy-Solymos, Kis-Solymos, továbbá

¹⁰⁵ Dr. Karácsonyi J.: A honfoglalás és Erdély. Lásd még Temesvári Pelbárt tanítványának «Biga Salutis» c. könyvében, idézve Lányi—Knauz: Egyh. tört. c. művéből a 205. lapot, ahol ezt írja: «Beatus Ladislaus duo monasteria episcopalia construxit, scilicet Variadiense et Albense.

¹⁰⁶ Dr. Karácsonyi J.: Szent László és Erdély.

a Fehér-Nyikó völgye szélén, Siménfalva mellett, majd elvonulva Réztető-Csúcs előtt, Vágás nevű helység, majd a Nagy-Küküllő udvarhelymegyei szakasza mentén Gyepes, régiesen Gyepüs és Homoród-Remete helységek mellett egész a Hargitáig, illetve a Hargitának a Tolvaj oshágó feletti részéig húzódott.

A gypüvonal mellett fekvő, Udvarhely megyében levő Gyepes — régiesen Gyepüs — s az ugyancsak itt levő Vágás nevű községek is bizonyítják az itteni gypüsorok elvonulását, azt azonban, hogy ez volt az első nagyobb foglalás a tulajdonképpeni Székelyföldön, mely magában foglalta Nyárád völgyét és a mai Udvarhely megye északi felében levő, egykor történelmi nevezetességű telegdi esperességet az újonnan felállított IV. gypüvonalon belül, fényesen igazolja a mellette fekvő Csöb nevű község három határrésze: Az egyiket Gernyészvölgynek hívták s e név emlékeztet a III. gypüvonal mentén már említett Gernyeszeg községre; gernye székely táj szó, száraz ágtörmeléket jelent, nevét tehát kétségtelenül az egykori gypük elszáradt famaradványaitól kapta, mely a völgyön hajdan végigvonult. A másik határrészt már egyenesen Gyepüs-völgy néven nevezik. Még erősebb bizonyítékot szolgáltat ebben az irányban a harmadik határrész neve, melyet Gyepü-soroknak hívtak, világosan dokumentálván, hogy itt gypüsorok vonultak el. E gypüvonal nagyküküllői szakaszán ott találjuk Sólymost — ma Román-Solymos —, az udvarhelymegyei szakaszon Rises Nagy-Solymost. Hogy e részeken Sólymos nevű községeket találunk, már magában véve is bizonyíték, hogy errefelé hajdan gypüvonalak húzódtak el, mert kezdve a Bihar megyében Várad-Fenes környékén az egykor annyira nevezetes solymosinak hívott gypükön — mely gypü solymosi melléknévvel való megjelölésére okleveles bizonyítékok is rávilágítanak¹⁰⁷ —, a legtöbb gypüvonal lényeges pontjainál, ahol mesterséges gypük emelése elengedhetetlenül fontos volt, mindenütt megtaláljuk a Sólymos szóval jelzett helységneveket.

Az I. gypüvonal Meszeskapu melletti szakaszán ott van Szilágy-Sólymos, a biharmegyei szakaszon Székelyhíd közelében egykor ott feküdt Falkamár, gót-gepida nyelven — Híres-sóljom. — Dél felé Magyar-Remete, Várad-Fenes és Tárkány közelében Sólymos hegycsúcs. — Itt voltak a híres solymosi gypük. — Az aradmegyei gypüszakaszon ott találjuk Sólymos várát. Az első gypüvonalból a hunyadmegyei Zám-szorostól folytatódó III. gypüvonalon található sorjában: Maros-Solymos, Kis-Solymos, Sajó-Solymos. Végül a IV. gypüvonal mentén, mely a III. gypüvonalnak Ádámos községtől kezdődően természetes folytatása, a kisküküllői szakaszon Sólymos — később Román-Solymos — és az udvarhelymegyei Kis- és Nagy-Solymos községek mellett húzódott, egyik a másikból folytatódva, ez az úgynevezett solymosi gypüvonal-komplexum egész a Hargitáig.

¹⁰⁷ Wemzel: Árpádkori Okmánytár X. 153. 1.

Arra vonatkozólag, hogy az egyes gyepüvonalak fontosabb pontjain hogyan keletkeztek ezek a Sólymos nevű helységek, azt a magyarázatot tartjuk a legvalószínűbbnek, hogy mikor még a gyepüelvek lakatlan országválasztó közök voltak, a magyar főurak ezekre a senki által nem birtokolt területekre vonultak ki alkalomadtán vadászgatni. Mivel ezekben az időkben a sólyomvadászat volt a legdivatosabb, valószínűleg a később Sólymos névvel illetett gyepüvonalmenti helységek voltak a sólyomvadászatra kivonult magyar főurak vadászó tanya-helyei, melyek aztán később erről Sólymos nevet kaptak. Ezek a helynevek aztán Erdély fokozatos honfoglalásával természetesen épügy bekerültek a Székelyföldre, mint ahogyan ezt már a többi, szintén a gyepüvonal mentén fekvő községek helyneveinél számtalan esetben volt alkalmunk látni.

E gyepüvonalal kapcsolatban még csak arra akarunk rámutatni, hogy itt is megtaláljuk a gyepüvonalakra annyira jellegzetes udvarhely-intézményt, mely a későbbi telegdi esperesség és a marosszéki Nyárádvölgye közé beékelt Kisküküllő megye északkeleti csücskében fekvő s így e terület akkori középpontját földrajzilag inkább képező Vámos-Udvarhely volt.

A IV. gyepüvonal felállításával Erdély honfoglalása ismét újabb lépéssel haladt előre. Ezzel a mai Székelyföldnek jelentős része került a birtokbavett területek közé. A gyepükészítő és gyepüörző székely-gipédek s a velük ugyanazon kiváltságos őrszervezetbe tartozó magyarok eljutottak tehát részben végleges lakóhelyükre, a mai Székelyföld északi területére, a Nyárád- és Fehér-Nyikó völgyeibe. Valóban e területekre vonatkoznak a Székelyfölddel kapcsolatos legrégebb híradások, melyekből világosan kitűnik, hogy ezeken a részeken alakultak ki legelőször itt a Székelyföldön a székelyek közigazgatási berendezkedésére annyira jellemző székek: Marosszék és a régi telegdi szék.

6.

Szent László halála után a kunok megszabadulván félelmetes ellenségüktől, úgylátszik, még hébe-hóba mindig nyugtalanították becsapásaikkal Erdélyt. Legalábbis ezt mutatja, hogy Szent László utódainak uralkodása alatt egy újabb gyepüvonal keletkezett. Ez volt az utolsó, számszerint az V. gyepüvonal. Ezzel elérkeztünk tehát tanulmányunk gyepüvonalakkal foglalkozó részének végső szakaszához. Itt is, mint a többi gyepüvonalaknál, ismét korrigálnunk kell dr. Karácsonyi Jánost, amennyiben ez az általunk ötödiknek nevezett gyepüvonal Karácsonyinak részben harmadik, részben pedig negyediknek nevezett gyepüvonalából tevődik össze. Természetesen e sorrendbeli változtatáson kívül a gyepüvonal egyes szakaszain kisebb-nagyobb helyi változtatásokat is kell eszközölnünk.

Talán feltűnő lesz olvasóink előtt, hogy a gyepüvonalakkal kap-

csolatban dr. Karácsonyi Jánosnak ezirányú munkásságát oly sokszor bírálat tárgyává tesszük. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk az alábbi magyarázatot nyújtani nagybecsű olvasóink ama nagyobb rétege számára, amely réteg — természetesen önhibáján kívül — nem rendelkezhet kellő tárgyismerettel e különben is eddig meglehetősen megvilágítatlanul maradt történelmi téma tekintetében. Dr. Karácsonyi János az ország keleti gyepüivel «A honfoglalás és Erdély» c. művében és utólag más későbbi munkáiban is egészen más szempontok és irányelvek szem előtt tartásával foglalkozik, mint mi. ő kizárólag arra akart ezirányú munkásságával rámutatni, hogy Magyarország keleti részét, Erdélyt a magyarok nem vették birtokukba rögtön a nagy honfoglaláskor, hanem annak birtokbavétele csak később és akkor sem egyszerre, hanem fokozatosan történt. Ennek a bizonyítására szolgáltattak azok a gyepüvonalak, amelyeket ő ilyen irányú műveiben lefektetett. Az ő számára tehát természetesen nem volt fontos, hogy ezek a gyepüvonalak a legprecízebbek legyenek, hiszen ő a gyepüvonalak mentén felmerült adatokból nem akart semmiféle messzebbmenő következtést levonni, hanem hozzávetőleg vonta meg ezeket a gyepüvonalakat az itt-ott felmerülő okleveles dokumentumok alapján. Az ő számára ezek a hézagosan és hozzávetőlegesen megvolt gyepüvonalak elégséges bizonyítékot szolgáltattak arra vonatkozólag, amit éppen be akart bizonyítani.

Neki tehát nem is volt célja, hogy határozott és legkisebb részleteiben is pontos kontúrokét adjon.

Amikor mi dr. Karácsonyi János gyepüvonalairól beszélünk és az ő adatait itt-ott kiigazítjuk s természetesen az adottságoknak megfelelően sok helyen tőle teljesen függetlenül vonjuk meg gyepüvonalainkat, máskor az általa meghúzott gyepükre más és új sorrendet adunk, tulajdonképpen nem az ő ezirányban kifejtett munkásságának lekritizálását, aláértékelését jelenti, hanem csupán csak annyit, hogy felhasználjuk az általa ezirányban nyújtott adatokat olyan helyeken, ahol határozottabb kontúrokét nyújtott és saját adataink alapján haladunk ott, ahol csak hozzávetőlegesen vonta meg a gyepüket. Mert más volt a célja ebbeli munkásságával dr. Karácsonyi Jánosnak és más a miénk. Az ő szempontjából — ismételjük — bőségesen elegendő volt az, amit nyújtott, nekünk viszont egészen precíz és határozott határvonalakat kellett lefektetnünk, hiszen e gyepüvonalak mentén felmerülő adatokból, főként helynevekből kellett azokat a következtetéseket levonnunk, amelyek a székelyek eredetét, különösen pedig a Székelyföldön való letelepedésük előtti történetét teljesen új megvilágításba helyezik.

A fentiek előrebocsátása után most már térjünk át V. gyepüvonalunk tárgyalására. E gyepüvonal a mai Szászvárosnak nevezett Városnál kapcsolódott bele a III., illetve helyesebben — mivel ez a szakasz később a IV. gyepüvonal kiegészítő része lett — a negyedik

gyepüvonal megmaradt alsó menetébe, hol a mai Szász-Sebesnek hívott Sebesnél kissé délkeletnek fordulva a felső szebenmegyei Szerdahely alatt fekvő Péterfalva, Sebeshely, a ma Szász-Orbónak nevezett Orbó, Nagy-Apold, Kis-Apold, Nagy-Ludas helységek és pontosan az itteni hegységekhez tartozó erdővidéki lankák mentén húzódott, majd Kis-Ludasnál beérve Alsófehér megyébe, itt Vízakna felett a Szász-Csanádnak nevezett egykori Csanád és Csicsó-Holdvilág mellett kiért Alsófehér megye e keskeny részéből. Innen Mikeszásza, régiesen Mikeszáza és Lodormány közelében beért Nagyküküllő megyébe, ahol Sály, újabb Péterfalva, Bolya, a nagyküküllőmegyei Muzsna és Kis-Kapus helységek mellett elért az oltmelléki hegysorig. E hegysorral haladt párhuzamosan a ma Szász-Medgyesnek nevezett hajdani Medgyestől délre Mártonfalva, Mártontelke, Nagy-Kapus s egy újabb Ápold nevű község mellett Segesvárig.

V. gyepüvonalunk eme mai Szászvárosnak nevezett Várostól Segesvárig terjedő nyugati szakasza teljesen egyezik dr. Karácsonyi Jánosnak «A honfoglalás és Erdély» c. művében lefektetett, általa harmadik gyepüvonalnak nevezett nyugati szakaszával, azzal a különbséggel, hogy mi a gyepüvonal mentén fekvő községeket is felsoroltuk. Dr. Karácsonyi János III.-nak nevezett gyepüvonalának keleti szakaszát nem tehetjük magunkévá és önállóan haladunk tovább délkelet felé az oklevelekkel is kimutatható nevezetes halmágyi gyepük irányába, ahol is belekapcsolódunk dr. Karácsonyi János negyediknek nevezett gyepüvonalának keleti szakaszába.

Nézzük tehát, hogyan folytatódott Segesvártól az V. gyepüvonal a halmágyi gyepük felé. Innen, mint már említettük, délkeleti irányba szaladt le, mégpedig a Kézdi-patak és a Homoród-patak völgyein a ma Szász-Dáljának nevezett egykori Dálja, Miklóstelke, a ma Szász-Kézdeknek nevezett egykori Kezd, a ma Szász-Keresztúrnak nevezett egykori Keresztúr, továbbá Sövényesség, a nagyküküllőmegyei Homoród és Ugra helységek, nemkülönben a térképen is kimutatható Pons Vetus, zárójelben római várnak jelölt helység mellett egész a halmágyi gyepükig.¹⁰⁸ Halmágytól keletre a szintén oklevelekkel kimutatható nevezetes Miklósvárszék melletti gyepük felé vonult,¹⁰⁹ amely miklósvárszéki gyepük aztán a szintén okleveles adatokkal kimutatható s az Olt jobbpartján az egykori Székföld¹¹⁰ mellett húzódó gyepükben folytatódtak egész a Baróth-Hermányi hegységig, ahol az V. gyepüvonal véget is ér.

Mint eddig minden egyes gyepüvonalunknál, ennél az V. gyepüvonalnál is van egy kis szemléltető tárgyalnivalónk: Itt vannak például a mai Szász-Sebes, a mai Szász-Orbó és feljebb Segesvár körül

¹⁰⁸ Urkundenbuch I. 12. 1.

¹⁰⁹ Urkundenbuch I. 12. 1.

¹¹⁰ Szabó Károly: Székely Oklevéltár.

a mai Szász-Kézd helységek. Mindhárom közvetlenül a gyeüvonal mellett fekszik. Mielőtt II. Géza a szászokat a lakatlan szebeni medencébe telepítette volna és II. Endre 1224-ben a mai Szászvárosnak nevezett Várostól Baróthig terjedő területet a szebeni szász ispánság fennhatósága alá nem helyezte,¹¹¹ mindhárom közvetlenül az V. gyeüvonal mentén fekvő véghely, Sebes másképp Sepsi, Orbó és Kezd székely székek voltak és mint ilyenek elődei voltak a későbbi Háromszékben keletkezett későbbi sebesi, vagyis sepsi, orbai és kezdi székeknek.¹¹² Hogy ez a három régi székely szék közvetlenül a gyeüvonal mentén feküdt, mindennél erősebb bizonyítéka annak, amit már annyiszor leszögeztünk — hogy a székelyeknek elhatározóan fontos szerepük volt minden egyes gyeüvonal kiépítésében, azoknak őrizetében és védelmében s ezzel együtt Erdély fokozatos honfoglalásában.

A régi sebesi és orbai székek mellett Nagy- és Kis-Apold helységet találjuk a gyeüvonalnál s e gyeüvonal nagyüküllőmegyei szakaszán, Nagy-Kapus mellett szintén találunk egy Ápold nevű községet. E községek neve is gepida eredetű ó-germán személynévből képzett helynevek. Vájjon van-e valami összefüggés e gyeüvonal mellett falvat alapító székely-gipéd főúr és a székely nép között? Van, mert előkelő székelyek még később is, a mai Székelyföldön, e helynévvel egyezően írták nevüket.¹¹³

Mit szűrhetünk le e gyeüvonal mellett fekvő Lodormány község nevéből? Nem többet és nem kevesebbet, mint az első gyeüvonalnál levő Baróth mellett fekvő Odormánytő nevéből, t. i. hogy ó-germán nevű székely-gipéd személytől kapta a nevét. Ugyancsak ezt állapíthatjuk meg a ma Szász Dályának nevezett régi Dálja nevű helységről is. Dálja a gót-gepida nyelvben lejtőt, lankát jelentett.¹¹⁴ Hogy e községnek nem a későbbben idetelepített szászok adták a nevét, bizonyítja, hogy ikerpárja és utódja megtalálható a mai Székelyföldön is Székely-Dálya néven. Ugyancsak itt, az V. gyeüvonal nagyüküllőmegyei szakaszán található egy Román-Dálya nevű helység is, amely eredetileg szintén székely telep volt és a székelyek áttelepülése után a később idetelepült románoktól vette előnevét, miként Szász-Dálya az ugyancsak később odatelepülő szászoktól.

Ahol az V. gyeüvonal beért Nagyüküllő megyébe, ott találjuk Mikeszása helységet; ezt régiesen Mikeszázának, sőt Mikeszáziának (Mikeszázjának) írták.¹¹⁵ Tehát ennek a községnek semmi köze a szász néphez, hanem a száz szóval mint számnévvvel van összefüggésben, továbbá ha tudjuk azt, hogy Mike a székelyeknél annyira használatos

¹¹¹ Urkundenbuch zur Geschhite der Deutschen in Siebenbürgen. I. 34. 1.

¹¹² Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

¹¹³ Szabó Károly: Székely Oklevéltár IV. 33—36. 1.

¹¹⁴ Holthausen F.: Gotisches etymologisches Wörterbuch.

¹¹⁵ Fejér Gy.: Cod. Dip. IV. 3, k. 45. 1. és Gsánki D.: Tört. földrajza.

személy- és családnév volt — igen sok Mike nevű fordul elő a háromszéki Altorján¹¹⁶—, nemkülönben, hogy ez az Árpád-kori magyar személynévvel élő főúr, Mike, a gyepüvonalnál lakott, lehetetlen, hogy ennek kapcsán eszünkbe ne jusson a «székelyszáz» intézmény és IV. Béla király oklevelének a szavai,¹¹⁷ mely szerint neki a vágvidéki székelyek 100 fegyveressel tartoztak a hadjárataiban szolgálni. Ez mindenesetre határozott katonai szervezettségre mutat a székelyeknél, vagyis a gyepű- és határvédelmen kívül a királytól kapott kiváltságaik ellenében háború esetén bizonyos meghatározott hadiszolgálatot kellett a király hadseregében teljesíteniük bizonyos meghatározott keretek között. Természetesen a «székelyszáz» intézmény nemcsak a végvidéki székelyeknél volt meg, hanem mindenütt a székelyeknél általában. A gyepüvonal mentén, Mikeszáza helységben telepedett meg tehát az a székely népcsoport, melyből ki kellett állítani azt a száz főnyi fegyverest, amely Mike vezérlete alatt hadiállapot esetén a király seregében teljesített szolgálatot.

Szintén az V. gyepüvonal mellett találunk egy olyan helységet, melynek nevével eddig minden egyes gyepüvonal mellett találkoztunk. Ez a helység Medgyes, ma Szász-Medgyes. Ki volt az a magyar eredetű főúr, aki olyan fontos szerepet játszott a székelyek között, hogy minden egyes gyepüvonalnál a helységnevekben fennmaradt a neve s alapítója lett a székelyek egyik, a Jenő-nemzetség mellett legjelesebb nemzetségének, a Medgyes-nemnek.

E nemzetségnevet az első gyepüvonalnál egy igen érdekes jelzővel találjuk, mint helynevet: Tagadó-Medgyes. Vájjon mi lehet a magyarázata ennek az összetett helységnévnek? Már munkánk más részén említettük, hogy Temes és Arad vidékén, fel egész Biharig, Szent István idejében Ajtón majdnem korlátlan hatalmat gyakorolt és magához fogadta a kereszténységet és Szent István uralmát megtagadó magyar főurakat.¹¹⁸ Ezekután bizonyosra vehető, hogy ezek között a lázadó magyar főurak között Medgyes és Káránd nevéek voltak és ezek alapították e vidéken az I. gyepüvonal mentén Tagadó-Medgyes és Tagadó-Káránd nevű helységeket. Szent István a később ellene támadó Ajtont leverte ugyan, de az itt, Ajtón székely-gipédei között letelepedett és községeket alapító magyar főurak most már itt maradtak nemzetségükkel együtt és idők folyamán tagjaivá lettek a székely-gipéd szervezetnek és viselői az ezekkel járó jogoknak, nemkülönben azoknak a kötelességeknek, melyek a gyepük karbantartásával, őrizetével és védelmével voltak kapcsolatban. Nem véletlenség tehát, hogy a Medgyes nevet az ország minden egyes gyepűjénél meg-

¹¹⁶ Székely Oklevéltár V. 181. 1.

¹¹⁷ Székely Oklevéltár I. 14. 1. és Fejér: Cod. Dip. V. III. 157. 1.

¹¹⁸ Turul 1891. 94—96. 1.; Ortway: Az Ajtony- és Csanád-nemzetség birtokviszonya és Márki: Arad története.

találjuk, nem véletlenség, hanem éppolyan érdekes következetesség, mint amilyen következetesen ott találjuk a gipéd-eredetű helyneveket minden egyes gyepűvonal mentén, ott találjuk következetesen a székely székeket s ott találjuk az udvarhelyeket is.

Az V. gyepűvonal ezenkívül Kis-Kapus, Nagy-Kapus helységek mellett is elvonult: Kis- és Nagy-Kapus nevei azt mutatják, hogy ebben az időben itt voltak az ország kapui. A gyepűvonal nagyküüllő-megyei szakaszán fekvő Muzsna helységnek az ikerpárja megtalálható a Székelyföldön, Udvarhely megyében s a szintén Nagyküüllő megyében fekvő gyepümenti székely-gipéd eredetű Homoród ikerpárjai megtalálhatók az I. és a zárnai szorostól ebből folytatódó III. gyepűvonalak mentén, nemkülönben a Székelyföldön, ahol is a Homoród völgyében egy egész csomó Homoród névvel kapcsolatos székely község van. Gyepűvonalunk további szakaszán található Sövénység, éppen úgy, mint az előző gyepűvonalak mentén előforduló hasonló nevű községek, akár csak Sövényes és Sövénfalva, világos bizonyítékai a mellettük elvonuló gyepűeknek.

Gyepűvonalunknak további szakaszán, a nevezetes miklósvárszéki gyepűknél, tekintettel, hogy az már a mai Székelyföldön haladt, nem tartjuk szükségesnek a gyepű mentén fekvő községek felsorolását, hiszen azok ma is egytől-egyig székely községek.

E gyepűvonalak közigazgatási központja Vámos-Udvarhely maradt, mely a IV. gyepűvonalnál is ilyen szerepet töltött be.

Nem fejeződött azonban teljesen be az V. gyepűvonal felállításával Erdély honfoglalása. Lakatlan volt még az V. gyepűvonalnak a mai Szászvárosnak nevezett Várostól kezdődő szakaszától délre eső szebeni medence, Fogaras, Brassó vidéke a Barcasággal és az ú. n. Fekete-ügy vidéke, a mai Székelyföld keleti széle. Miért nem folytatódott a gyepűvonalak további kiterjesztése e területekre és miért nem terjeszkedtek a székelyek Erdély legdélibb részei felé?

Pár évtizeddel az utolsó gyepűvonal felállítása után II. Géza e lakatlan területek egy részére, különösen pedig a szebeni medencébe, melyek természetesen a honfoglalás óta jogilag az ország területéhez tartoztak, a mai erdélyi szászok elődeit telepítette le 1150-ben,¹¹⁹ II. Endre pedig 1211-ben a Barcaság vidékén a német lovagrendnek ad otthont.¹²⁰ Tizenegy évvel később ugyancsak II. Endre a Fekete-ügy völgyét is, mint lakatlan területet (tehát a mai Székelyföld legkeletibb részét) a német lovagrendnek ajándékozta.¹²¹ Azonban ez az állapot, legalábbis ami a német lovagrendet illeti, nem tartott soká. Ugylát-szik, hogy a német lovagrend a saját jogállását úgy képzelte el, hogy ők a magyar királyságtól teljesen függetlenek s ha úgy tetszik, szembe

¹¹⁸ Endlicher: Monumenta Arpadiana.

¹²⁰ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I. 12. és 19. 1.

¹²¹ Urkundenbuch I. 12. és 19. 1.

is helyezkedhetnek a magyar kormányzat intencióival. II. Endre tehát fegyveresen készült ellenük fellépni. Félni lehetett azonban attól, hogy a német lovagrend és a szászok — lévén mindketten germánfajúak — szövetségre lépnek egymással. II. Endre ügyes taktikájára mutat, hogy éppen az erdélyi szászokat játszotta ki a német lovagrend ellen.¹²² Természetesen ez nem ment áldozatok nélkül. Ekkor tehát, 1224-ben átengedte II. Endre a mai Szászvárosnak nevezett Várostól Baróthig terjedő területet a szászoknak, kimondván, hogy ezt a területet és a rajjá lakó népet a szebeni ispánság alá rendeli és ezen a területen a többi ispánságokat megszünteti.¹²³ Erre vonatkozólag mellékesen meg kell jegyeznünk, hogy ez a terület (Szászvárostól Baróthig), amelyet az oklevél említ, igen érdekes módon esett egybe legpontosabban azzal a területsávval, amelyen mi a fentiekben az V. gyeplépcsőt kimutattuk. A királynak ez az intézkedése tehát egyrészt természetes is volt, mert a gyeplépcsőtől délre fekvő területek már régebben lakottakká váltak, az utolsó gyeplépcső — mint ilyen — elvesztette jelentőségét.

A Várostól Baróthig terjedő területnek a szebeni szászispánság alá helyezése azonban mégis csak nagy sérelem volt az V. gyeplépcső mentére az egykori gyeplépcső védelmére odatelepített székelyekre, hiszen erre a területre esett három székük is: a sebesi — ma Szász-Sebes, — az orbai — ma Szász-Orbó — és kezdő — ma Szász-Kézd — régi székely székék is. Ezért a sérelemért a székelyeket kárpótolni kellett. Éppen a német lovagrend leveretése után kínálkozott erre alkalom. Felszabadult ugyanis a három évvel előbb a német lovagrendnek ajándékozott Fekete-ügy völgye. Ide telepítette tehát a kormányzat a mai Szászvárosnak nevezett Várostól Baróthig terjedő vidéken lakó székelyeket. Itt ők megalapították régi székük mintájára az új sebesi — sepsi —, orbai és kezdő széküket.¹²⁴

Ezek voltak tehát az utolsó mozzanatok, amelyekkel Erdély honfoglalása, illetve benépesítése befejezést nyert. Ezzel természetesen a gyeplépcsőnek megszűnt az aktualitása, hiszen az ország gyeplécsője ezen a részen ezután már a keleti és déli Kárpátok koszorúja alkotta természetes gyeplépcső volt.

¹²² Dr. Karácsonyi János: Orosz-szláv lakosok Erdélyben.

¹²³ Urkundenbuch I. 34. 1. és Endlicher: Monumenta Arpadiana . . .

¹²⁴ Dr. Karácsonyi János: Orosz-szláv lakosok Erdélyben. 10—11. 1.

IV. Székelyek a Székelyföldön.

I.

Munkánk előző fejezetében kimutattuk, hogy a székelygipédek s a gyepü-örszervezet kötelékébe tartozó keleti magyarság hogyan foglalta el kisebb-nagyobb részletekben, fokról-fokra Erdélyt, hogyan költöztek s telepedtek át társadalmi szervezetükre annyira jellegzetes székeikkel és udvarhelyeikkel együtt egyik gyepüvonaltól a másikig, hogyan jutottak el fáradságos munka és küzdelmek közben, az egyes gyepüvonalaknál kisebb-nagyobb pihenőket tartva, végleges hazájukba, a mai Székelyföldre, hogy itt folytassák azt a kezdettől reájuk bízott gyepüvédő, itt már inkább határvédő feladatot, melyet a nekik jutott kiváltságok ellenében vállalniok kellett.

Mikor II. Endre a német lovagrend leveretése után a Fekete-ügy völgyét, a mai Háromszék megye keleti és délkeleti részét és a mai Csík megyét a székelyek rendelkezésére bocsátotta, a régi Vámos-Udvarhely szerepe — mint olyan — megszűnt az utolsó gyepüvonalal együtt. Most már mesterséges gyepükkel a hágókat és szorosokat kellett csupán eltorlaszolni. Szükség volt azonban új közigazgatási szervezeti központ felállítására. Ez az új központ a régi telegdi esperességből kialakult Udvarhely-anyaszék lett s magának az anyaszéknek a központja Székely-Udvarhely volt.

Ha már Székely-Udvarhelynél tartunk, szükségesnek véljük egy kis táblázat közbeiktatását, amely az egyes gyepüvonalaknál található udvarhelyek szerepét van hivatva szemléltetni.

Az udvarhelyek táblázata:

I. gyepüvonal	{	Szamos-U d v a r h e l y
II. gyepüvonal	{	S z é k - U d v a r
III. gyepüvonal	{	-Sajó-U d v a r h e l y
IV. gyepüvonal	{	Vámos-U d v a r h e l y
V. gyepüvonal	{	

A Székelyföldön : S z é k e l y - U d v a r h e l y

Vizsgáljuk meg, mennyiben támasztják alá a Székelyföldön még most is fennálló, vagy egykor létezett községek, dülők és határrészek

nevei azt az állításunkat, hogy a régi székelyek gipéd-eredetűek voltak. Dr. Karácsonyi János a Nyárád és a Küküllő völgyeiben a következő helységekről mutatta ki, hogy gepida személyneveket viselő egyének alapították: Rigmány, Váczmány, Ostormány, Árvátfalva, Farcád Kobádfalva, Monyád (Monárd), Tibád, Tordátfalva, Osdola, Baróth, továbbá Bögöz, Csitszentmárton mellett Bögözháza-pusztá, Szilamár, Kál (régiesen Kaál), Mosón, Baczon, Csikfalva határában Istánd-pataka.¹²⁵

Dr. Karácsonyi János adatai azonban korántsem merítik ki azokat a nyomokat, melyek a régi székelyeknek gipéd eredetére mutatnak. Ott találjuk Udvarhely megyében Okland helységet. Hogy ennek nevét régiesen Akland-nak írták, világosan mutatja a Székely Oklevéltár egyik adata, mely szerint egy Domokos Kálmán nevű székely Aklandról írja előnevét (Colomanus Domokos de Akland).¹²⁶ Akland teljesen egyezik az ó-germán Akland személynévvel.¹²⁷ Itt kell megemlíteni a Marosszéken található Ikland községet, melynek ó-germán gipéd eredete az előzőből analógia folytán következik. Nagyon érdekesen egyezik ez a név egykor a Bakonyban létező Ikland község nevével.¹²⁸ Amint már munkánk más helyén említettük, a Bakony mellett fekvő tihanyi apátságban Árvád, Jed, Bós, Uzon, Bot, Bod Syke, Gib, Got, Sico, Zeke, Zeko és Sricula nevű székely-gipéd szolgálai voltak, akik nem származhattak máshonnan, mint itt a Bakony erdőségeiben levő kisebb székely-gipéd telepekről, mint amilyen a bakonyi Ikland község is volt. Érdekes, hogy itt Marosszéken — tehát a marosszéki Ikland közelében — egymás mellett, a tihanyi apátság szolgálainak neveivel teljesen egyező két községnevet is találunk. Az egyik Jedd község, a másik pedig Boós, sokszor csak Bós-nak is írva. Boós vagy Bós helynévvel különben már a II. és a III. gyepüvonalaknál is találkoztunk, ahol is kimutattuk róla az ó-germán Bos, Boos és Booz névváltozatokból való eredetét. Kézdiszékben ott találunk egy Albis nevű községet, mely helynév Albis keletigót gepida személynévnek felel meg.¹²⁹ A Sepsiszéken található Uzon község neve kétségtelenül az Ozuin, Uzuin gót-gepida személynévvaltozatoknak felel meg¹³⁰ s e névvel — mint láttuk — az egyik tihanyi székely-gipéd szolgát nevezték. Az Udvarhely megyében levő Fiáthfalva nevét még 1478-ban Fyadfalvának írták. E község név Friard ó-germán személynévből keletkezett¹³¹ a mássalhangzótorlódás kerülése céljából Fiard, Fiad s végül Fiáth változatokon keresztül. Ugyancsak

¹²⁵ Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

¹²⁶ Szabó Károly: Székely Oklevéltár.

¹²⁷ Förstemann E.: Altdeutsches Namenbuch I. B.

¹²⁸ Csánki i. m.

¹²⁸ Schönfeld M.: Altgermanische Personen- und Völkernamen.

¹³⁰ Schönfeld i. m.

¹³¹ Förstemann E.: Altdeutsches Namenbuch. I. 127.

itt van Udvarhely megyében Abásfalva, vagy ahogyan régen írták, Abásdfalva. Ez szerintünk Asbad gepida személynévből ered — egy gepida vezért neveztek így¹³² — s egyszerűen az s mássalhangzónak metatézise által Asbad — Abasd, majd Abás lett. Csiksomlyó egyik részét valamikor Várdotfalvának hívták s még 1631-ben Várdodfalvának írták. E helynév szerintünk a Förstemannál található Waldoldból lett, a magyar kiejtésnek jobban megfelelő Várdold, majd Várdod, Várdot alakokon át. Ugyanilyen eredetre mutat Gyergyó-Ditró neve, az ógermán Tietroh személynévből származott.¹³³ A Csíkszentmihály mellett fekvő egykori Aj nád község neve megtalálható Förstemannál az ógermán személynévek között Ajnard és Ajnald alakokban.¹³⁴ Épügy lett Ajnardból Ajnád, miként az I. gyeplőnél fekvő Minyád az ógermán Minard-ból. Felemlíthetjük még két kipusztult székelyföldi falu nevét, melyeknek ógermán hangzása ezekután tagadhatatlan. Az egyik Pinárd, a másik Pokland.¹³⁵ Báró Orbán Balázs említi a Nyikó völgyében Pothard bércét és Pothard kútját, hol valamikor a híres csengetyűvásárokat tartották a Fehér-Nyikó mentén lakó székelyek.¹³⁶

A. határ- és dülőnevek között nagyon kevés gipéd eredetűt találunk Székelyföldön, mert ezeket jobbra az odatelepedett, többnyire földműveléssel foglalkozó magyarság nevezte el. Mégis akadnak ilyenek is. Itt van például Kotormány (Mogyorós határában), Odormány-hegyese (Csókfalva határában), Jaaróth rété (Seprőd határában, Marosszéken), Baróth (Marosszentimre határában, Marosszék),¹³⁷ viszont Fülemer¹³⁰ udvarhelymegyei, Dorokmány¹³⁹ pedig háromszékmegyei (miklósvárszéki) határdülő. Fülemer székely dülő neve az ógermán Filimérből ered; Dorokmány, mely az V. gyeplőnél fekvő Bölöny községnek képezte egyik határát, eredetét az ógermán Trukman¹⁴⁰ személynévből veszi, Turukman, Durukman és Dorokmány változatokon keresztül.

Szándékosan hagytuk utoljára a Marosszéken fekvő Kibéd községet. E községnév örökíti meg szerintünk a «gepidáknak» egyik, a Sziki, Szike általánosan használt nemzet neve mellett ritkábban előforduló nevét, mégpedig sokkal eredetibb és az ógermán nyelvek természet-

¹³² Förstemann. I. 605. 1.

¹³³ Förstemann. I. 1181. 1.

¹³⁴ Förstemann. I. 932. 1.

¹³⁵ Székely Oklevéltár VI. 409. 1.

¹³⁶ Báró Orbán Balázs: A Székelyföld.

¹³⁷ Marosszéki határnevek a marosközi ref. esperesség 1687-beli nagy anyakönyvéből.

¹³⁸ Báró Orbán Balázs: A Székelyföld.

¹³⁹ Pesthy Frigyes: Magyarország helynevei.

¹⁴⁰ Förstemann. I. 352.

tének sokkal megfelelőbb alakban, mint a latinosan gepida vagy a görögös ipida elnevezés. Csupán egy torokhangkeményülés különbözteti meg azt a langobard Névtelennél található Gibed és csupán egy ajakhanglágyulás a Schönfeld által, az elrontott gépiddel szemben egyedül ó-germánosnak tartott gipéd alakoktól.

Felsoroltuk tehát a gyepüvonalak mentén és a Székelyföldön mindazokat az egyrészt egykor létező, másrészt most is meglévő községeket, határneveket és dülőket, melyeknek a nevéből azt a határozott következtetést lehet levonni, hogy ezeket gót-gepida személyek alapították. Ha valaki erre azt az ellenvetést tenné — ám legyen —, e községek alapítói lehettek ugyan gepidák, de hiszen ezek a helynevek fennmaradhattak a régi úgynevezett Gepidiából, mely valamikor régen még Erdélyt is magában foglalta a Dunáig terjedő területekkel. Erre mi csak annyit jegyzünk meg, arra adjanak nekünk feleletet, ha ezek a helynevek tényleg a régi Gepidaország emlékei, hogy kik voltak azok, akik ezeket a neveket fenntartották és a székelyeknek átadták. Az ilyen községnevek t. i. nem írásban lefektetett dokumentumok révén, hanem a mellettük és bennük lakó nép élő szájhagyománya alapján maradnak fenn az utókorra. Ámde, hogy ezeknek a helyneveknek nagyon is sok köze van a székelyek eredetéhez, bizonyítják a sok évszázad óta színmagyar nyelvet beszélő székelyek nemzetségeinek, ágainak és családjainak neveiben oly szép számmal előforduló s leg több s z ö r a g y e p ü v o n a l a k m e n t é n é s a S z é k e l y f ö l d ö n i s m e g t a l á l h a t ó k ö z s é g e k e l n e v e z é s é v e l e g y e z ő g ó t - g e p i d a e r e d e t ű n y o m o k .

A székely nevek és ágak nevei között a következők mutatnak gepida eredetre: Bod, Váczmány, Poson, Eczken. A dr. Karácsonyi János által felhozott Örlócz nemzetségnevet nem tartjuk gepida eredetűnek. Váczmány és Poson neveket már megtaláljuk dr. Karácsonyi Jánosnál is s így azokkal nem foglalkozunk. A Bod nevet azonosnak tartjuk Bod és Both székely eredetű tihanyi szolgák neveivel, továbbá az Odorvára és Kaál szomszédságában fekvő Bod község nevével, nemkülönben a Sike-Bod név második részével. Az Eczken név az ó-germán Azekin és Ezekin személynévváltozatoknak felel meg s csak magyaros hangsúlyozás folytán lett belőle Ezkin, illetőleg Ezken vagy Eczken.¹⁴¹

De nézzük a székely családneveket. Sok évszázaddal ezelőtt egy Tibáld nevű tősgyökeres lófő-székely család élt az udvarhelymegyei Kadicsfalván.¹⁴² E Tibáld családnév feltétlen kapcsolatban áll a Kadicsfalvával tőszomszédos Tibád (Tibáld) község nevével, melyről már dr. Karácsonyi János kimutatta a gepida eredetet.¹⁴³ Ezekután feltételez-

¹⁴¹ Förstemann. I. 191. és 394. 1.

¹⁴² Székely Oklevéltár V. 288. 1.

hetjük még azt is, hogy az egykor Recsenyéden élő Tibál nevű székely család¹⁴⁴ és az ugyancsak kadicfalvi születésű Tibád Ferenc (a múlt század 80-as éveiben erdélyi politikus volt) családneve szintén Tibád-Tibáld székely községnévvel van összefüggésben.

Íme tehát, ha a gepida eredetű Tibád-Tibáld község neve a székelységgel semmiféle kapcsolatban nem állva, halott emlék lett volna, hogyan viselhettek élő székely családok ilyen nevet? Ez nem lett volna másképpen lehetséges, csak úgy, hogy a Tibáld-, Tibád- és Tibál-család leszármazottja volt a Tibád-Tibáld községet alapító gipéd eredetű ősenek.

Ipo, mint székely családnév előfordul Szabó Károly Székely Oklevéltárában. V. ö. Ipo Gergely lófő-székely.¹⁴⁵ E névvel már találkoztunk az első gypüvonalnál, Ipp községgel kapcsolatban, melynek nevét — mint tanulmányunk ezen részén kimutattuk — valamikor Ipo-nak írták és ejtették. E névvel kapcsolatban arra is rámutattunk világosan, hogy keleti-gót-gepida személynévből származik, mely Ipo és Ippo alakokban fordul elő úgy Schönfeld, mint Förstemann ó-germán névkönyvében. Ehhez hasonló az ugyancsak Szabó Károly Székely Oklevéltárában előforduló Igó Máté léczfalvi székely neve,¹⁴⁶ mely Förstemannál a teljesen azonos Igo alakban található meg. Igen sok ilyen ó-germán eredetű családnév bukkan elő Szabó Károly, Barabás Samu, Szadeczky Lajos székely oklevéltáraiban és báró Orbán Balázs a «Székelyföld» című művében.

Háromszéken, Bikfalván Marhalt Péter és ugyancsak a háromszéki Bikfalván néhány századdal később Marhát Mihály és Marhát István székelyek neveivel¹⁴⁷ találkozunk: Úgy Marhalt, mint Marhat nevek fellelhetők Förstemann névkönyvében az ó-germán személynevek között. Valamikor nagy szerepet játszott a régi Marosszéken egy Alárd nevű székely főember¹⁴⁸ s valószínűleg ugyanebből a családból való egy Alárdfi János nevű lófő; éltek azonban egyszerű harisnyászékelyek is ily névvel, így Alárd István 1600 elején Ozdfalváról.¹⁴⁹ Úgy Alarad, mint Alard ó-germán személynevek. Ilárd Nagy Ivánnál mint tősgyökös székely család szerepel. Ilárd époly változata Alárdnak, mint Ikland székely községnév Akland, avagy Okland székely községnévnek — mint azt már fentebb említettük. A székely Felbart-, Felbár- és Felbártt-családok nevei,¹⁵⁰ mely nevek ősenek Ferahbáld ó-germán személynevet tartjuk,¹⁵¹ szintén ilyen eredetre mutatnak. Az egykor Csikszentmihályon

¹⁴³ Dr. Karácsonyi János: Új adatok és szempontok a székelyek régi történetéhez.

¹⁴⁴ Székely Oklevéltár V. 300. 1.

¹⁴⁵ Székely Oklevéltár V.

¹⁴⁶ Székely Oklevéltár V. 185. 1.

¹⁴⁷ Székely Oklevéltár V.

¹⁴⁸ Székely Oklevéltár III. 304. 1.

¹⁴⁹ Székely Oklevéltár V. 287. 1.

¹⁵⁰ Székely Oklevéltár V. 306. 1.

¹⁵¹ Förstemann. I. 203. 1.

szereplő Vasmát Sükesd és Vesmát Pál nevű székelyek¹⁵² (tehát Vasmát és Vesmát két külön család) nevei egyeznek a Förstemannál található Wasmot és Wasmuot ó-germán személynevekkel. Az 1459-ben szereplő Ryppo Demj én nevű sepsiszéki lófő-székely¹⁵³ neve Rippold és Ripo ó-germán névváltozatokkal kapcsolható össze. Kondorát István imecsfalvi lófő-személy¹⁵⁴ s e név Cundarat és Kunderát ó-germán személynevekkel mutat egy eredetre. A székely Botár-család neve az ó-germán Bothár személynévvvel egyezik. A Lothár-családot br. Orbán Balázs említi «Székelyföld» c. művében mint törzsökös székelyt, közülük egy unitárius püspök volt. E név megfelel az ó-germán Leuthar és Lothar neveknek.¹⁵⁵ A Köpeczi-Boócz-család neve az ó-germán Bos, Boos, és Booz változatoknak felel meg s előbbi változataival úgy a tihanyi apátság székely-gipéd eredetű szolgálínál, mint a II. és III. gyeplővonalnál, nemkülönb a marosszéki ősi székely Bos, másként Boos község nevé-nél találkoztunk. Ezek szerint az 1602-ben szintén Köpecen lakó Boz György székely neve is e községnévvvel van kapcsolatban. Szabó Károly Székely Oklevéltárában — mint már említettük — találkoztunk egy Okmár Máté nevű lófő-székellyel¹⁵⁶ is s szerintünk a III. gyeplővonalnál előforduló gót-gepida eredetű Akmár község neve feltétlenül kapcsolatban van e családnévvvel. A ma is virgázó Borbáth székely család neve, nemkülönb egykor az udvarhelymegyei Száldoboson élt Borbád János lófő-székely s ugyanígy sámsondi Barbáth János szintén lófő-székely neve¹⁵⁷ a III. gyeplővonalnál levő ó-germán eredetű Borbátvize, régiesen írva Borbádvice és Barbádvice helységnévvvel kapcsolatos. Felsorolunk még a székely oklevéltárak alapján egynéhány székely családot, melyeknek a neve gipéd-eredetre mutat: Tombold, Lombard, Kompott, Ombót, Ompot, Poson, Eczken vagy Ecziken.¹⁵⁸ E két utóbbi a székely ágakban is előfordul s ezenkívül van egy Poson nevű dülő is Ilencfalva határában.

Korántsem merítettük ki azonban ezeknek felsorolásával a székely családnévek között felbukkanó ó-germán nyomokat, de hiszen nem is lehet célunk erről teljesen részletes és pontos kimutatást közölni, ez a feladat a genealógia körébe tartozik.

Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az általunk felsorolt nevek nem mint személynevek, vagyis keresztnevek szerepelnek a székelyeknél, hanem kizárólag mint családnévek, vagyis a név eredete bizonyos világosságot vet a család névadó ősének eredetére. Különb pedig igen sok ilyen családnévvnek megtaláljuk mását a S z é k e l y f ő l d ö n és

¹⁵² Székely Oklevéltár V. 227. 1.

¹⁵³ Székely Oklevéltár III. 73. 1.

¹⁵⁴ Székely Oklevéltár V. 81. 1.

¹⁵⁵ Förstemann i. m.

¹⁵⁶ Székely Oklevéltár, V. 205. 1.

¹⁵⁷ Székely Oklevéltár V. és III. 299. 1.

¹⁵⁸ Báró Orbán Balázs: A Székelyföld és Székely Oklevéltár V. k. 306., 199., 197., 271., 257. 1.

a g y e p ü v o n a l a k n á l t a l á l h a t ó ó - g e r m á n e r e d e t ű h e l y n e v e k b e n . E z a z t b i z o n y í t j a , h o g y e z e k a n e m m a g y a r n e v ű s z é k e l y c s a l á d o k n e m v a l a m i ú j a b b i d e g e n b e s z á r m a z á s e r e d m é n y e k é p p e n l a k n a k a S z é k e l y f ö l d ö n , h a n e m a l e g e l s ő i d ő k b ő l s z á r m a z ó s z é k e l y l e t e l e p ű l ő k n e k a z i v a d é k a i , h i s z e n a z o k k ö z ű l a k ö z s é g e k k ö z ű l , a m e l y e k n e k n e v é v e l a s z é k e l y c s a l á d n e v e k e g y e z ő s é g e t m u t a t n a k , e g y e s e k m a m á r n e m i s l é t e z n e k s í g y e z e k n e k f e l t é t l e n b i z o n y í t ó j e l e n t ő s é g ű k v a n a r é g i s z é k e l y e k e r e d e t é r e v o n a t k o z ó l a g .

Ha az eddig felsorolt adathalmaz egyesek előtt még mindig nem lenne elég bizonyíték a régi székelyek gepida-eredetére vonatkozólag, felhozhatunk egy történeti bizonyítékot, mely abból az időből származik, amikor már a gyepevonalat őrző népcsoport okmányokkal kimutathatólag is a mai Székelyföldön lakott, tehát egy tömegben élt Erdély kelet-délkeleti részében:

A XII. század közepetáján a bizánci császárságnak Magyarország ellen folytatott háborúja idején egy görög történetíró világosan rámutat, hogy a gepidák Magyarországon együtt élnek a magyarokkal és a nyugati kereszténységre tértek át.¹⁵⁹

Magyarország mely területén élhettek ezek a gepidák ebben az időben s később a magyar nép mely részébe szívódhattak fel?

Az országba betelepedett kunok települési helyeiről világos történeti adatok állanak rendelkezésünkre: Két vármegyének a nevében ma is él annak az emléke, hogy kun telepek voltak itt. A síksági nomád besenyők magyarországi szerepéről is megvannak az adataink néhány község és család nevében. Természetes, hogy ezek egyszerűen a síksági állattenyésztéssel foglalkozó magyarságba olvadtak bele. Egyáltalán nincsenek azonban magyar kútforrásokból származó történeti adataink a gepidákról, akik — miként a görög író bizonyítja — a XII. század közepe táján feltétlenül itt laktak és együtt éltek a magyarokkal. Hiába is keresnénk ezeket az adatokat máshol, mint a gyepevonalak mentén és a Székelyföldön. Egyedül ezeken a helyeken vannak — ha nem is írásbeli történeti dokumentumok — de annál bővebben nyelvészeti bizonyítékok helynevekben, székely nemek, ágak és családok neveiben.

Annak pedig, hogy a hazai írott történeti kútforrások az ezidőben itt lakó gepidákról — mint olyanokról — nem emlékeznek meg, egészen különleges, de nagyon is természetes oka van. Az a nép, melyről a külföldi történetírás a latin és görög források alapján gepida és ippida néven emlékezik meg, maga ezt a nevet — mint már tanulmányunk első részében említettük — egyáltalában magára vonatkoztatva nem is használta, sőt nem is ismerte. Ők magukat már

¹⁵⁹ Századok 1896. 200. 1.

ősidőktől fogva Sike-gipédeknek (Sigipédeknek) és Sike-bodoknak, de legáltalánosabban röviden, egyszerűen «Szike»-éknek nevezték. A magyarok pedig, akikkel együtt laktak és velük érintkeztek, ennek alapján Szike-jeknek, később pedig székejeknek hívták őket.

Ez az egyszerű magyarázata tehát annak, hogy az egykorú magyar (hazai) írott történeti kútforrások soha sehol említést nem tesznek a «gepidákról» annak ellenére, hogy e nép külföldi, feltétlenül hiteles híradások bizonyítékai szerint még a XII. század közepén is itt élt a magyarokkal együtt Magyarországon. Ezzel szemben annál bővebben vannak híradásaink a hazai írott kútforrások részéről a székelyekről, mint ezekben az első századokban a magyaroktól eltérő, külön népnévvel rendelkező, következésképpen külön etnikumot alkotó népről.

Természetesen senki sem gondolt arra, hogy a latin és görög történetírásban «gepida» néven nevezett nép neve tulajdonképpen fikció (ha ez nem rosszhiszeműségből eredt is), mert maga a nép, melyre e nevet önkényesen alkalmazták, egy teljesen más név alatt húzódott meg és szerepelt a honfoglaláskor a magyarok által itt talált népcsoportok között. Úgy gondoljuk, nem állunk távol az igazságtól, amikor azt állítjuk, hogy ezért kutatták hiába hétszáz esztendőn keresztül a székelyek eredetét és etnikai mivoltát. Mert, ha a «gepida» név eredeti s nem münév lett volna és azt a nép magára vonatkoztatva használta volna, akkor a székely-kérdés sok évszázados és még máig is befejezetlen vitairodalma helyett a magyar történelem néhány soros kis híradásban számolna be arról a szerepről, amit a gepidák egyideig mint a magyar seregek segédcsapatai és mint a keleti gyepüvonalak őrzői betöltöttek s idővel felszívódtak a magyarság vérkeringésébe, akárcsak az alföldi kunok, Ijászok vagy besenyők, akiknek eredetét nem kellett kutatni, mert magukat is így nevezték és mindenki előtt világos volt, hogy pl. a mai Nagy- és Kiskunság alföldi magyarjainak névadó ősei kunok voltak.

2.

Dr. Karácsonyi János «Orosz-szláv lakosok Erdélyben» c. munkájában kifejti, hogy a székelyek idetelepedése előtt Erdély déli és délkeleti részeiben meglehetősen nagy számban telepedtek le orosz-szláv lakosok. Állítását azzal igazolja, hogy Erdély délkeleti megyéiben, Háromszékben, Csíkben és Marosszéken szláv eredetű helynevek fordulnak elő, így Háromszéken Zágón, Szacsva, Esztelnek, Peselnek stb.; Csíkban Taplóca, Deine, Borzsova; Marosszéken Názánfalva, Iszló, Szováta. Abból, hogy ezek a szlávos nevű községek itt találhatóak, azt a következ-

tetést vonja le dr. Karácsonyi János, hogy ezeknek a betelepített orosz-szláv lakosoknak igen fontos szerepük volt a Székelyföldön és elhatárolóan vettek részt a székely szervezet kialakulásában, sőt egyenesen odáig megy, hogy a székely nép származását hármass eredetre vezeti vissza: gepida, magyar és orosz-szláv eredetre. Ebbeli állítását bizonyítani igyekszik az itt található szláv helyneveken és a székely nemek és ágakban található szláv hangzású neveken — Názán, Szovát, Halom, Boroszló — kívül azzal, hogy a «Siculi trium generum» kifejezés tulajdonképpen a hármass eredetre vonatkozik.

Bármily tisztelettel vagyunk is dr. Karácsonyi János iránt és bármennyire értékeljük is történelmi munkásságát s különösen azokat az eredményeket, melyeket a székely-kérdésben felmutatott, ebbeli fejtegetéseit és állításait csak igen minimális mértékben tudjuk a magunkévá tenni. Tagadhatatlan, hogy mielőtt a székely-gipédek és a velük egyenlő székely szervezetben és kiváltságokban élő magyarság a gyepüvonalak fokozatos kitolásával elérkeztek Erdély honfoglalásában a Kárpátok koszorújáig, az Oroszország délnyugati részét és a Havasalföldet előzőnlő kunok elől menekült orosz-szlávok kisebb csoportokban áthúzódtak Erdélynek a székelyek által még birtokba nem vett délkeleti részeibe és a mai Csik, Háromszék és Szeben megye egyes vidékein nomád havasi pásztorkodást folytatva, ide-oda barangoltak. Valószínű, hogy e vidék egyes pontjainak nevet is adtak. Midőn azonban a gyepüvonalak kitolásával a székely-gipédek és velük együtt a gyepüörző székely szervezetbe tömörült magyarok ezeket a területeket egészen a Kárpátok bérceiig birtokba vették s nemkülönben, mikor II. Géza az erdélyi szászokat Erdély egyes déli részeire, különösen pedig a szebeni medencébe letelepítette, ezek a maguktól beszivárgott, de senki által be nem telepített és a központi, kormányzat részéről semmiféle közjogi védelemben nem részesített jövevények jórészt kénytelenek voltak a kormányzat által idelelepitett székelyek, másrészt pedig a szászok elől elmenekülni. Egy részük valószínűleg visszahúzódtak a Kárpátok túlsó lejtőire, másrésztük a szebeni medencén áthúzódtak, Hunyad, Krassó-Szörény megyék déli részeiben szóródtak szét, valószínűleg a XII. század végén és a XIII. század első felében már a bizánci birodalom északi területeiről ezen megyék déli részeinek hegyes vidékeire beszivárgó, hasonlóan nomád havasi pásztorkodással foglalkozó népek között. Az orosz-szlávoknak igen csekély töredéke maradhatott meg a Székelyföld keleti és déli szegélyein, jóformán csak annyi, hogy ezeknek az általuk elnevezett helyneveknek az emlékét átadhatták a székelyeknek.

Arra vonatkozólag, hogy ez a minimális számú orosz-szláv népesség sem tudott megélni a náluknál jóval életrevalóbb székelyek között s idővel kipusztultak, élénk világot vet két. oklevél is: Az egyik a királynak Dénes erdélyi alvajdához írott oklevele, melyben megparancsolja neki, hogy a rutének által lakott, de nagyon elpusztult Lázárfalva

község határát mint kiküldött járja ki.¹⁶⁰ Továbbá a gyulafehérvári káptalan bizonyítja, hogy Sepsi-Bacsoni Sándor mester és vérrokona, Sepsi-Baróthi Lukács Felső- és Alsó-Rákos puszták őket illető harmadrészt, mely pusztákat az ő sepsiszéki őseik hajdan a rutének elpusztulása után kaptak királyi adományba, Farnasi Veres Mártonnak harminc márkáért örökösen eladták.¹⁶¹

A Székelyföldön található szláv hangzású helynevek legnagyobb részét mi az ezekben, a honfoglalás utáni első századokban a magyarságra gyakorolt keresztény pannon-szláv hatásnak tudjuk be. Ez a hatás még abban az időben meglehetősen erős volt, ami természetes is, hiszen még egészen friss volt. Ezt a szláv hatást a székely-gipédek közé a gyepűvonalak mentére telepített magyarság hozta magával. A magyarokra gyakorolt morva-pannon-szláv hatással lehet megmagyarázni, hogy például olyan tősgyökeres magyar helyek nevei, mint mondjuk Szécsény, Ladány, Derecske, Visonta, Kanizsa, Esztergom, Komárom, Bogyoszló, Szoboszló szláv hangzásúak s Árpád-kori nemzetségeink tagjai Csépán, Durcsák, László, Bogát, Radvány, Pázmány, Szalók stb., stb. szláv-eredetű neveket is viseltek. Egyáltalában nincs mit csodálkozni tehát azon, hogy ennek a révén a szlávoktól a magyarok által átvett, de már magyarosan használt nevek kerültek ide a székely helynevek, sőt nemzetség- és ágnevek közé is, hiszen a magyarok a beléjük olvadt pannonszlávoktól a személy- és helynevek mellett meglehetősen számban vettek át közszavakat is.

Dr. Karácsonyi Jánosnak a székely-kérdés fejtegetésénél talán a leggyengébb állítása az, hogy a «Siculi trium generum» kifejezés a székelyek hármasságára — gepida, magyar és orosz-szláv — eredetét bizonyítaná. Nem szabad ennek a kijelentésnek olyan messzemenő jelentőséget tulajdonítani. Közönséges és a maga nemében nem egyedülálló volt a székelyeknél ez a kifejezés. Itt van például az «Universitas Sicularum septem sedium» hasonló genitivus quantitatis s ahogy ez a székelyek hét székben való elhelyezkedésére, a «Siculi trium generum», avagy az «Universitas trium generum Sicularum» kifejezések a székely társadalmi rend hármasság megosztottságára, ha jobban tetszik, a székelységnek mint katonai szervezetnek háromféle társadalmi osztályra való tagozódására vet világot.

A székelyek ősei nem voltak tehát hármasság eredetűek. Eredetüket talán a legszabatosabban a következőképpen definiálhatnánk:

A mai székelyek ősei lényegesen kisebb hányadukban, nevükben s ősi kötelezettségeikkel járó kiváltságos szervezetükben székely-gipéd eredetűek voltak, jelentősen nagyobb

¹⁶⁰ Barabás Samu: Székely Oklevéltár VII.
¹⁶¹ Barabás Samu: Székely Oklevéltár VII.

hányadukban pedig — a már az első évszázadokban középük telepített — hasonló kötelességekkel megbízott és kiváltságokkal felruházott magyarsággal való keveredésük révén éppen a n n y i r a magyar eredetűek voltak, mint akár az alföldi vagy dunántúli magyarság.

3.

A székelyek eredetének kérdésével foglalkozván, nem mellőzhetünk hallgatással egy olyan körülményt, melyre már több, a Székelyföld magyar nyelvjárásaival foglalkozó jeles magyar nyelvész rámutatott. Azokról a nyelvbeli sajátságokról, illetve arról a viszonyról van itt szó, amely az egyes magyar nyelvjárások és a székelyföldi nyelvjárások között fennáll. Legújabbán 1928-ban dr. Erdélyi Lajos egyetemi tanár, kiváló nyelvtudósunk foglalkozott ezzel a kérdéssel ilyen viszonylatban «A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján» c. munkájában.

Dr. Erdélyi Lajos, aki maga is székelyföldi születésű, különösen az udvarhelymegyei nyelvjárásokat hasonlítja össze tudományos módszerek alapján a különböző magyar nyelvjárásokkal. Hangtani, alaktani alapon és táj szavak alapján mutat rá azokra az összefüggésekre, amelyek az egyes magyar és a székelyföldi nyelvjárások között fennállanak. Hangtani alapon az ő-ző nyelvjárásokkal foglalkozik és kimutatja, hogy a Székelyföldön kívül az Alföldön — Szeged vidékén — továbbá az alsó-dunántúli, felső-dunántúli, csallóközi és mátyusföldi magyaroknál fordul elő. Fejtegetéseinek e részét következőképpen fejezi be: «íme, az udvarhelymegyei ő-ző székelyek és a Tiszától nyugatra lakó magyarság nyelvi összefüggést mutatnak, hangtani alapon lehetetlen nem látnunk e törvényszerű és egymásba kapcsolódó egyezések alapján, hogy a régi közmagyar sajátságokon kívül valami szorosabb nyelvbeli kapcsolat van e területileg egymástól messze eső kétféle magyarság között. Ezek a nyelvi tények fejlődéstörténeti alapon közösséget mutatnak, melyet lehetetlen észre nem vennünk, ha elfogulatlanul szemlélődünk.»

Ugyanerre a megállapításra jut tanulmányának alaktani és táj szavakkal foglalkozó fejezeteiben leszűrt következtetések alapján: Vagyis, hogy a székelyföldi nyelvjárások, valamint az alsó- és felső-dunántúli, nemkülönböztetve a csallóközi és mátyusföldi nyelvjárások legjellegzetesebb tulajdonságaikban olyan egyezőséget mutatnak, mely el sem képzelhető az egyiknek a másikra gyakorolt intenzív hatása nélkül.

Ezt mondja dr. Erdélyi Lajos és előtte már több kiváló magyar nyelvtudós megállapította ezt az egyezőséget és összefüggést a székely-

földi és különösen a dunántúli többi magyar nyelvjárások között. El kell fogadnunk tehát a magyar nyelvtudománynak kétségkívül kellő alappal bíró megállapításait és rá kell mutatnunk azokra a történeti körülményekre és eseményekre, melyek folytán létrejött ez a kölcsönhatás az egyes dunántúli és székelyföldi magyar nyelvjárások között.

Hogy a Tiszától keletre lakó úgynevezett keleti magyarság nyelve hatással volt a székelyföldi magyarság nyelvére, az természetes, hiszen ezek közül rekrutálódtak azok a magyar csoportok, melyek a gyeplínia mentére telepítve s a székely szervezet tagjaivá válva, a székely-igipédekkel együtt telepedtek le Erdély fokozatos birtokbavétele után a mai Székelyföldre.

Főként e keleti magyarsággal való együttélésnek kell betudnunk az eredetileg ó-germán nyelvet beszélő székely-igipédek között megindult elmagyarosodási folyamatot is.

A dunántúli ú. n. nyugati magyarság azonban már lakóhelyének távolsága miatt sem vehetett részt ezekben az első településekben. Mikor következett tehát be az a nyelvi hatás — amire dr. Erdélyi Lajos és előtte sokan mások rámutattak —, melyet a dunántúli magyarság nyelve gyakorolt a székelyföldi magyar nyelvre és milyen körülmények között, hogy ez sokkal nagyobb volt, mint az, melyet a Tiszától keletre lakó keleti magyarság gyakorolt a székely-magyar népnyelvre.

A tatárjárás szörnyű pusztításai hihetetlen módon elnéptelenítették az országot. Így volt ez különösen a Nagy-Magyar-Alföldön és a Tiszától keletre fekvő területeken. IV. Béla e szörnyű pusztítást látva, elhatározta, hogy feldúlt, szétzüllött országát újra rendbeszedi. Nagyon nehéz munka volt ez, hiszen azt sem tudhatta az ország népe, hogy e szörnyű pusztítás után elvonult tatárok mikor törnek ismét Magyarországra. Hogy ez az újjáépítő munka megindulhasson, a királynak legelső sorban arról kellett gondoskodnia, hogy ilyen meglepetésektől az országot megóvja. Erdély keleti és délkeleti végeit kellett legelső sorban megerősítenie, hiszen az ország keleti és délkeleti határai felől zúdult rá a szörnyű tatárveszedelem előzőleg is az országra. Bebizonyosodott, hogy a székely határőrszervezet nem volt elegendő komoly veszedelem idején az ország keleti és délkeleti végeinek a megvédésére. IV. Béla jól látta ezt. Gondoskodnia kellett tehát a keleti végek alapos megerősítéséről és ennek céljából a határvédő székely katonai szervezet lényegesen erősebb kiépítéséről.

A székelyek jó része a tatárdúlás következtében nem pusztult ugyan el, hiszen mikor látták, hogy nem vehetik fel sikeresen a harcot a túlerővel szemben, a székelyföldi havasok rengetegeibe húzódtak. De nem kell azt gondolni, hogy ők számban és erőben nem fogyatkoztak meg a tatárjárás dúlásai következtében. Szükség volt tehát újabb és jóval nagyobb magyar népcsoportok idetelepítésére, mint ez az előző időkben a keleti magyarságnak a gyeplínia mentére, majd pedig a Székelyföldre való telepítésnél történt.

De hol lehetett ilyen tömeges emberfelesleget találni a tatárjárás után? Az Alföldön semmiesetre sem, mert ez a vidék szenvedte a legnagyobb veszteséget a tatárdúlás következtében, viszont aránylag a Dunántúlnak és a Kis-Alföldnek jutott legkevesebb rész a tatárpusztításból. Ezekről a vidékekről telepítette tehát IV. Béla király meglehetősen nagy tömegben a magyarokat a Székelyföldre, hogy itt letelepedve és a székely határőri szervezet kiváltságait elnyerve, még intenzívebben teljesítsék azokat a kötelességeket, amelyek a székelyeknek már azelőtt is feladatuk volt. Nagy szükség volt erre az intézkedésre, hiszen a tatárok a Kárpátokon túl továbbra is ott tartózkodtak s alkalomadtán épúgy betörhettek az országba, mint előzőleg. Ide telepedtek tehát nagy tömegben a dunántúli magyarok, nem önként ugyan, hanem mert így kívánta ezt az ország érdeke s így határozta el IV. Béla, mikor az ország újjáépítéséhez hozzáfogott és ezzel együtt Erdélyt is újra kellett szerveznie.

Érdekes ezzel kapcsolatban rekonstruálnunk az eseményeket az egykori szem- és fültanú, Rogerius nagyváradi kanonok siralmas énekéből. (Hist. Hung. Fontes Dom. IV. 84. és a köv. lapok.) Mikor a tatárjárás idején Erdély belseje felé vándorolt Rogerius, csak a kolozsmegyei Magyar-Fátra községig ért, ahol az ottani Fátra-hegységben a szörnyű vihar elől meghúzódnak nagy népsokaságot talált. Tehát láthatjuk, ezek is a hegyek közé vonultak, miként a székelyek. Meggyőzően mondja a továbbiakban, hogy mindaddig a havasokban rejtőzködtek és biztosan s véglegesen nem szálltak le a hegyekből, míg hírül nem vették, hogy IV. Béla a dalmát partvidékekről visszaérkezett az országba.

Ebből kiviláglik tehát, hogy mennyire várta az ország népe, különösen az erdélyiek, az országot, annak erősségeit és határait újonnan megszervező, megerősítő királyt. IV. Béla pedig nemcsak azért, mert az országbalépésekor újtába földrajzilag először a dunántúli részek estek, hanem — mint már jeleztük — azért is, mert e szörnyű dúlás éppen e területeket kímélte meg teljesen, innen toborozta azt, a végek és határok megszervezéséhez és megerősítéséhez szükséges megfelelő számú népességet, amely letelepedve a székelyek közé és számban megerősítve azokat, hivatva volt arra, hogy vaspáncélként védjen az országot majd-nem sírbadöntő, hasonló betörésekből származó vérzivatarok ellen.

Ennek a Dunántúlról való tömeges idetelepülésnek a következménye az is, hogy a székelyföldi községek, dülők és határrészek nevei között oly sok Dunántúl is megtalálható helynevet és Dunántúl is használatos személynevet találunk.

Álljon itt egy táblázat ennek a szemléltetésére!

I.	II.
<i>Székelyföld:</i>	<i>Dunántúl és Kis-Alföld:</i>
Betfalva (Udvarhely megye)	Betfalva község 1237-ben Komárom megyében Ölbő mellett ¹⁶²
Béta (Udvarhely megye)	Béta (Beycha) dunántúli személynév 1272-ben ¹⁶³ vasmegyei várjobbágy ¹⁶⁴
Bitá (Háromszék megye)	Bika hajdan község Tolna megyében ¹⁶⁵
Bika-falva (Udvarhely megye)	Sár-Bogárd (község Fejér megyében)
Bogárfalva, 1602-ben még Bogárdfalva (Udvarhely m.)	Csekefalva, ma Csekefa (Vas megyében)
Csekefalva (Udvarhely megye)	Décs dunántúli személynév (Baranyai ¹⁶⁶ várjobbágy)
Décs-falva (Udvarhely megye)	Jást község Veszprém megyében
Jásfalva 1602-ben még Jásdfalva (Udvarhely megye)	Füle község Fejér megyében
Füle (Udvarhely megye)	Galamb dunántúli személynév, 1237-ben ¹⁶⁷ győrmegyei udvarnok
Galamb-falva (Udvarhely megye)	Hogya dunántúli személynév ¹⁶⁸
Hogya (Udvarhely megye)	Keményfalva község Zala és Somogy megyékben
Keményfalva (Udvarhely megye)	Kénos-(Kynus-)-Berény, hajdan falu ¹⁶⁹ Somogy megyében
Kénos (Udvarhely megye)	Dunántúli személynév, Máré vára Tolna megyében ¹⁷⁰
Máré-falva (Udvarhely megye)	Sükefalva hajdan falu, most pusztá Zala megyében ¹⁷¹
Sükő (Udvarhely megye)	Tarcsa dunántúli személynév, 1180-ban veszprémmegyei szabados ¹⁷²
Tarcs-falva (Udvarhely megye)	Timafalva hajdan falu Vas megyében ¹⁷³
Timafalva (Udvarhely megye)	Petk dunántúli személynév 1262-ben, mosonyi várjobbágy ¹⁷⁴
Petk (Udvarhely megye)	Rua dunántúli személynév, 1181-ben veszprémmegyei szolgál ¹⁷⁵
Rava (Rova) (Udvarhely megye)	Karácsonyfalva hajdan falvak Zala és Vas megyékben ¹⁷⁶
Karácsonyfalva (Udvarhely m.)	
Karácsonyfalva (Marosszék m.)	

¹⁶² A pannonhalmi főapátság története I. 779. 1.

¹⁶³ Hazai Okmánytár I. 56. 1.

¹⁶⁴ U. o.

¹⁶⁵ Wenzel: Árpád Okm. XII. 540. 1. V. ö. Csánki i. m. III. 418. 1.

¹⁶⁶ Wenzel i. m. VIII. 334. 1.

¹⁶⁷ A pannonhalmi főapátság története I. 77. 1.

¹⁶⁸ Wenzel: Árpád Okm. VII. 68. 1.

¹⁶⁹ Csánki i. m. I. 592. 1.

¹⁷⁰ Csánki i. m. III. 404. 1.

¹⁷¹ Csánki i. m. III. 102. 1.

¹⁷² A bakonybéli apátság története I. 275. 1.

¹⁷³ Csánki i. m. II. 803. 1.

¹⁷⁴ Wenzel: Árpád Okm. III. 28. 1.

¹⁷⁵ A bakonybéli apátság története I. 275—76. 1.

¹⁷⁶ Csánki i. m. II. 762. és 617. 1., III. 68. 1.

I.	II.
<i>Székelyföldön :</i>	<i>Dunántúl és a Kis-Alföld:</i>
Vargyas (Udvarhely megye)	Vasgyasvölgy Ács-Teszér határában Veszprém megye, Vargyas-erdő Enese határában Győr megye
Csete, dűlő (Nagygalambfalva határában, Udvarhely m.)	Csete, dűlő Padás határában Zala megye
Bakonya, dűlő (Bencéd határában, Udvarhely megye)	Bakonya falu Baranya megyében
Endes, határdűlő (Kelemenfalva határában, Udvarhely megye)	Endes község Baranya megye
Köblös, határdűlő (Betfalva határában, Udvarhely megye)	Köblös határdűlő (Homok-szentgyörgy határában, Somogy megye)
Sukuró (Új-Székely határában, Udvarhely megye)	Sukuró (Sokoró), hegy Győr megyében
Üver (Iver) székely határnév	Vizes-Iver határdűlő Komárom megyében
I.	II.
Dundor, határdűlő Bacza-Madaras határában	Dundor Dáka határában, Veszprém megye
Horgas, Ropó, Pad, székelyföldi határnevek	Mint szintén határnevek, Zala megyében, Szilvágyon és Kislakoson is előfordulnak
Áj, Aszó, Vápa, székelyföldi völgynevek	A Dunántúl is általánosan előfordulnak
Tanorok, székelyföldi rétnevek	Tanárok, Tanár alakokban, ilyen értelemben a Dunántúl is használatosak
Unom, Hanga, székelyföldi dűlőnevek	Előfordulnak Szölgyén, Esztergom megye, Csepregen, Sopron megye
stb., stb.	stb., stb.
Ákosfalva (Marosszék)	Ákosfalva hajdan község, most puszta Salamonvártól délkeletre, Zala megyében ¹⁷⁷
Atosfalva (Marosszék)	Oltus, kiejtve Altos, majd Atos, dunántúli személynév, ispán 1223-ban Komárom megyében
Bánd (Marosszék)	Bánd, község Veszprém megyében
Bede (Marosszék)	Bede, vagy Bedefalva, ma Bőde község Zala megyében
Bere (Marosszék)	Bere hajdan község, ma puszta Veszprém megyében
Csejt (Marosszék)	Csejd hajdan dunántúli személynév ¹⁷⁸
Csibafalva (Marosszék)	Csibafalva hajdan község Vas megyében ¹⁷⁹
Csikfalva (Marosszék)	Csik (Chyk) személynév, 1250 táján csallóközi udvarnok ¹⁸⁰
Csittfalva (Marosszék)	Csid (Chyd) dunántúli személynév, 1237-ben győrmegyei udvarnok és Csid 1269-ben sopronmegyei birtokos ¹⁸¹

¹⁷⁷ Wenzel: Árpád Okm. VI. 530. 1.

¹⁷⁸ Knauz: Mon. Strig. I. 91. 1.

¹⁷⁹ U. o. II. 742. 1.

¹⁸⁰ Wenzel i. m. X. 250. 1.

¹⁸¹ A pannonthalmi főapátság története I. 772. 1.

I.	II.
Bő (Marosszék)	Bő, falu Somogy megyében
Fintaháza (Marosszék)	Fintafalva hajdan falu, most puszta ¹⁸² Zala megyében
Folyfalva (Marosszék)	Fulyifalva hajdan falu Vas megyében ¹⁸³
Galambod (Marosszék)	Galambod dunántúli személynév 1138-ban ¹⁸⁴
Ehed (Marosszék)	Ehed (Ehudi) dunántúli személynév ¹⁸⁵
Mikháza (Marosszék)	Mik dunántúli személynév 1138-ban ¹⁸⁶
Kebele (Marosszék)	Kebele, falu Zala megyében
Uraiy (Marosszék)	Uraj, község Vas megyében
Csicsaj dülönév (Kölpény határában, Marosszék)	Csicsaj, falu Somogy megyében
Borzik (a Borz-lik-ből összevonva, Csikfalva határában, Marosszék)	Borzik szintén dülönév Szilvágys határában Zala megye
Sármás dülő (Kibéd határában, Marosszék)	Sármás dülő, Ádásztevel határában, Veszprém megye
stb., stb.	stb., stb.

Nagyon érdekes, hogy ezek a dunántúli községek és dülők, valamint határrészek neveivel egyező helynevek a Székelyföldön nagy tömegükben egyrészt Udvarhely megyében — melynek nyelvjárásai alapján mutatja ki dr. Erdélyi Lajos az összefüggést a székelyföldi és a dunántúli magyar tájszólások között —, másrészt Marosszéken fordulnak elő. Ez a körülmény arra mutat rá, hogy a dunántúli magyarság nagyobb tömegekben főként a mai Udvarhely megyében és Marosszéken telepedett meg a tatárjárás után. Hogy ennek az oka, mert a Székelyföldnek fentemlített két megyéje kevésbé hegyes és erdős, mint a Székelyföldnek másik két megyéje, Háromszék és Csík s így az akkor már földműveléshez hozzászokott dunántúli magyarság számára alkalmasabb települési helyekül kínálkozott; avagy az, hogy Udvarhely megye és Marosszék földrajzilag nyitottabb területek lévén, jobban ki voltak téve a tatárok pusztításainak, mint a másik két, erdei bűvőhelyekben gazdagabb székely megye s ennekfolytán jobban elnéptelenedtek, — nem tudjuk megállapítani.

Igen érdekes körülménynek tartjuk azt is, hogy a táblázatunkban feltüntetett dunántúli községekről szóló híradások főként vagy a tatárjárást megelőző időkből, vagy közvetlenül a XIII. század közepe tájáról, vagyis a tatárjárás idejével egybeeső és nem lényegesen későbbi időkből származnak. Nem tartjuk azt a körülményt sem véletlennek, hogy a felsorolt dunántúli községek jórészenek az egykori létezéséről ma már

¹⁸² Csánki i. m. III. 54. 1.

¹⁸³ U. o. II. 748. 1.

¹⁸⁴ Knauz i. m. I. 94. 1.

¹⁸⁵ Knauz i. m. I. 91. 1.

¹⁸⁶ U. o. I. 91. 1.

csak régi oklevelek tanúskodnak, más részük viszont községi mivoltukat elveszítvén, ma már csak mint puszták szerepelnek. A Székelyföldre kitelepített dunántúli magyarság régi lakóhelyei ezek a községek, melyek így módon elnéptelenedtek s elvesztették jelentőségüket.

Döntő befolyással volt ez a tömeges magyar telepítés a Székelyföldre két szempontból is: Egyrészt a Székelyföld lakosainak foglalkozását illetően, másrészt a székely szervezetben élő lakosság gipéd eredetű rétegeinek elmagyarosodása tekintetében.

A székelyek régi foglalkozása főként erdei foglalkozás volt: főleg erdőirtás s az ezzel járó kisállattenyésztés s csak igen minimális mértékben a földművelés. A dunántúli magyarság idetelepülésével természetesen a régi foglalkozási ágak mellett lényegesen elterjedt a földművelés is, ami együttjárt a Székelyföld gazdasági színvonalának az emelkedésével.

A székely-gipédek között az elmagyarosodási folyamat — mint említettük — megindult már régebben a székely szervezetbe tartozó keleti magyarsággal való hosszas együttélésük következtében. Ez az újabb tömeges magyar telepítés csak végső lendületét adta meg annak a folyamatnak, mely már a honfoglalás legelső időszakában megindult a székely-gipédek között. Ily nagyszámú magyar tömegek között most már lehetetlen volt a hozzájuk képest elenyészően csekély számú székely-gipédeknek megtartani régi nemzeti öntudatukat s lassankint, rövid pár évtized leforgása alatt teljesen beleolvadtak az őket körülvevő s velük egyazon székely kiváltságban élő keleti és nyugati magyarságba, nevüket azonban örökségképpen átadták azoknak a magyaroknak, akikbe ők maguk fajilag fölolvadtak.

A székely név pedig, amely eredetileg külön népet, külön etnikumot jelentett, ezidőtől fogva csak egy külön szervezettségbe tömörült és külön kiváltságokkal rendelkező magyar népcsoportot jelentett, amelynek megvoltak a maga jellegzetes határvédő kötelezettségei.

Nincs oka tehát a székely-magyarságnak a szégyenkezésre névadó őseinek eredete miatt, hiszen a népek sorsa a keveredés. Nagyobb népcsoportok felszívják a kisebb néptörödékeket. Ahogyan nem szégyenkezhetik az egyetemes magyarság sem, hogy vérkeringésébe felszívódtak a honfoglaláskor itt talált pannon-szlávok, a betelepített kunok, jászok és besenyők.

V. A székely-kérdés jogi vonatkozásai.

I.

Ha azokat a történeti munkákat olvassuk, melyek a régi székelyek jogrendszerével foglalkoznak, jóformán kivétel nélkül az a megállapítás szűrhető le belőlük, hogy a székelyek joga teljesen független volt a Szent Koronából folyó jogtól s így nem a királyi hatalomból származik. Hogy ez a felfogás általánossá vált, nincs mit csodálkozni rajta. A legtermészetesebb módon következik ez abból az eddig általánosan vallott felfogásból, hogy a székelyek ösfoglalás jogán, tehát nem királyi adományozás folyamánként bírták mai lakóhelyüket, a Székelyföldet. Még jobban alátámasztotta ezt a felfogást az a körülmény, hogy olyan oklevél, mely a székelyeknek a mai Székelyföldre való letelepedéséről és e területnek a székely népnek, mint közösségnek való királyi adományozásáról szólana, egyáltalában nem maradt fenn. Nem úgy, mint az erdélyi szászok esetében, ahol úgy a telepítésre, mint az adományozásra vonatkozólag okleveles dokumentumok állanak rendelkezésre.

Abból, hogy a székelyeknek a letelepítésére és a Székelyföldnek a székely közösség részére való királyi adományozására vonatkozólag okleveles bizonyítékok nem maradtak fenn, következik-e azonban feltétlen bizonyossággal az, hogy ők ösfoglalás jogán, nem pedig telepítés és királyi adományozás folyamánként bírták a Székelyföldet? Ilyen határozott következtetést ebből még korántsem lehet levonni. Egy pozitív valóság semmiesetre sem válhat negatívummá, csupán ezért, mert annak bizonyítására pozitív adat nem áll rendelkezésre.

Voltak idők és körülmények, amikor az ilyen adományozások, akár területekre, akár kiváltságokra vonatkoztak, nem történtek feltétlenül írott dokumentumok alapján.

Az I. keleti gyepüvonal legegyszerűbb következtetés szerint már a honfoglalás után, a fejedelemség idejében is fontos szerepet játszott az ország keleti végeinek védelme szempontjából. Gondoljunk csak arra, hogy a magyarok tulajdonképpen a besenyők zaklatásai és támadásai miatt voltak kénytelenek előző hazájukat otthagyni. A besenyők viszont a magyarok távozása után birtokba vették a magyarok által elhagyott területeket s így e veszedelmes nép a Kárpátok vonalán túl keleti szomszédja volt Magyarországnak. Ennek tulajdonítható, hogy a magyarok keleten teljesen lakatlanul hagyták Erdélyt,

azt egészében határválasztó köznek, gyepüelvének hagyván, ami, bár köröskörül mindenütt voltak gyepüelvek az ország szélein, ilyen hatalmas területre kitérj edőleg sehol sem volt meg. Szükség volt emellett a honfoglalás után közvetlenül erős keleti gyepüvonalak kiépítésére és ezeknek őrzése s védelme szempontjából gyepüörszervezet létesítésére. Megtörtént tehát a megállapodás a magyar kormányzat és a székelyek között nemsokára a honfoglalás után, még a fejedelemség ideje alatt a gyepük készítésére, ennek védelmére se szolgálatok ellenében járó kiváltságokra vonatkozólag.

Abban az időben még nem volt királyi kancellária — hiszen még királyság sem volt —, hogy minden ilyen megállapodást papiruszra vetettek volna és Szent Istvánnak sem volt még állandó kancelláriája, az okleveleket az ő idejében is egyszer az egyik, máskor a másik pap, szerzetes vagy püspök, avagy íródeák készítette.

Biztosította tehát a magyar kormányzat a székelyek szabadságjogait az általuk vállalt szolgálatok ellenében minden kiváltság- és adománylevél nélkül, ahogyan ez abban az időben még az ősmagyaroknál a fejedelemség idejében divatban volt — szóbelileg, mint ahogy nem kötöttek írásbeli megállapodást abban az időben a magyarok senkivel sem.

A királyság megalakulása már ilyen kiváltságos állapotban találja a székelyeket, mely állapotot a királyi kormányzat, mint a fejedelemség jogutódja, természetesen egyszerűen hallgatólagosan tudomásul vett.

A székelyek — mint e kiváltságok élvezői — a továbbiakban is folytatták tevékenységüket gyepüvonalról-gyepüvonalra, jelentős módon résztvettek Erdély fokozatos honfoglalásában, míg végül a folytonosság jogán birtokba vették — mint kötelességszerű ténykedéseikkel járó végleges lakhelyüket — a Székelyföldet.

A székely jog tehát mégis az uralkodói hatalomból eredt, ha kiváltságaikat közvetlenül a honfoglalást követő időkből a fejedelmektől kapták is. Tudnivaló ugyanis, hogy maga a királyi hatalom is a fejedelmi hatalomnak jogutódja s így a székely jog nem volt független a királyi hatalomtól, hiszen a királyi hatalom csak szélesebb alapokra való fektetése annak az uralkodói hatalomnak, amely a fejedelemség idején már megvolt s így az feltétlenül letéteményese lett annak jogforrásnak is, melyből a székely jogrendszer származott.

Később kifejlődött a Szent Korona tana,

amely magában foglalta — mint olyat —, a királyi hatalmat is, tehát letéteményese lett mindazoknak a jogoknak is, melyek a királyi hatalomból származtak s így a székelyek jogrendszerében a Szent Korona által képviselt legfelsőbb szuverenitásból, mint önmagában gyökerező legfelsőbb jogforrásból eredt.

Vizsgáljuk a továbbiakban, mennyiben támasztják alá a székely jognak a királyi hatalomból való származását a székelyek jogrendszerének egyes területein tapasztalható megnyilvánulások. Ebből a szempontból beszéljünk külön a székely közigazgatási jogról és külön a székelyek birtokjogáról.

Azok, akik a székely jognak a királyi hatalomból való eredetét tagadják, szívesen hasonlítják össze az erdélyi szászok jogrendszerét, mint királyi hatalomból származó jogot a székelyek jogrendszerével. Elsősorban azt hozzák fel érvül, hogy a székelylakta területek közigazgatása teljesen elütő volt a vármegyei közigazgatástól és maguk választotta tisztviselők közigazgatása alatt állottak. Ez feltétlenül így van, de semmiesetre sem bizonyíték arra, hogy a székely közigazgatási jog teljesen független lett volna a királyi hatalomtól, hiszen a székely ispán és a királybíró homo regiusok voltak. Hasonlóan a szászok közigazgatása is teljesen eltérő volt a megyei közigazgatástól; saját maguk választotta tisztviselők igazgatták őket, de ispánjukat és a szász királybírókat a király nevezte ki, éppen úgy, mint ez a székelyeknél történt.

Mindezekből láthatjuk tehát, hogy a székely közigazgatási jog ugyanolyan volt, mint azoknak a szászoknak a közigazgatási joga, akiknek jogrendszerét mintaképpen szeretik odaállítani, mint királyi hatalomból eredő jogot a szerintük nem királyi jogból eredő székely joggal szemben.

Elismerjük, hogy a székely közigazgatás egyes bensőségeiben különbözött a szász közigazgatástól; t. i. a székelyeknél egyes közigazgatási tisztségeket bizonyos vérségi szervezet alapján töltöttek be. Ez azonban egyáltalán nem bizonyíték a székely jognak a királyi hatalomból való származásával szemben, mert ez csupán egy modus volt, melyet az egyes közigazgatási kategóriák betöltésénél alkalmaztak. Különbösen is ennek a vérségi szervezetnek nyomát a dunántúli magyaroknál is megtaláljuk (lásd Fejér Cod. Dip. VII/1. 289—99. és a Hazai Okm. VI. 61. lapját mint forrásokat), sőt a később betelepedett kunoknál is megvolt, mégsem állíthatja senki, hogy a kunok kiváltság-jogainak a forrása nem a királyi hatalom lett volna.

Szembeállítva tehát a székelyek jogrendszerét közigazgatási vonatkozásban egyrészt a szászok, másrészt a kunok kiváltságjogaival —

mint a királyi hatalomból eredő jogokkal —, semmi pozitív bizonyítékot nem találunk arra, hogy a székely jog nem az uralkodói hatalomból származott. Sőt azokból az egyezőségekből, mely a székely és a szász kiváltságos népcsoportok bizonyos fokú önkormányzati alapon létrejött közigazgatási rendszerei között fennállott, egyenesen következik, hogy mindkettőnek a forrása egy és ugyanaz, mégpedig az uralkodói hatalom volt.

A székely közigazgatási jog csirája pedig a régi gyepü-őrszervezet népességének közigazgatási szerveiből és a központi kormánnyal való viszonyából eredő közjogi berendezkedéséből bontakozott ki.

Tegyük vizsgálat tárgyává a következőkben a székely jogrendszert egy másik nem kevésbé fontos területen, annak vagyoni jogi vonatkozásaiban. Kétségtelen, ha a székely birtokjogot összehasonlítjuk a magyar nemesség birtokjogával, lényeges eltéréseket találunk a kettő között. A magyar nemes birtoka, melyet nemesi kiváltságai mellett adományképpen kapott a királytól, magánbirtok volt és a nemesi család magvaszakadása esetén visszaszállt a Szent Koronára. A székelyek között eleinte magánbirtok nem volt, csak a székely közösségnek volt birtoka. Később a székely közösség birtokait a székelyek felosztották egymás között. A felosztás nyíljelzéssel történt, azért az egyesnek jutott földet nyíl földnek nevezték. Ily módon kialakult tehát a magánbirtok a Székelyföldön is.

Míg azonban a magyar nemesi birtok magvaszakadás esetén a királyra szállt vissza, a székely birtoka a család kihalása esetén nem a királyra, hanem a székely közösségre szállt.

Főként ebből a körülményből keletkezett vagyoni jogi vonatkozásban az a téves felfogás, hogy a székely jog — itt a székely birtokjogra kell gondolni — nem királyi adományozás folyamánya volt, hanem ősfoglalás eredménye — s ez írók véleménye szerint —, ezért nem szállt a székely birtok a család magvaszakadása esetén a királyra, hanem a székely közösségre.

Ez argumentum volna akkor, ha történetesen a szászok joga, melynek a királyi hatalomból való eredete kétségtelen, birtokjogi vonatkozásban is nem mutatna teljesen egyezőséget a székely joggal. Lássuk csak, mit mond a szászok híres jogtörténésze, Friedrich Teutsch: Az örökös nélkül elhalt szász birtoka nem a királyra, mint a nemeseknél, hanem a közösségre szállt vissza.¹⁸⁷

Hogy a magvaszakadt székely család birtoka nem a királyra, hanem a közösségre szállt vissza, nem bizonyíték tehát arra, hogy a székely jog

¹⁸⁷ Teutsch Fr.: Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. Itt mondja többek között: ... der Besitz erbenlos Verstorbener an die Gesamtheit zurückfiel. — Névrokna G. D. Teutsch hasonló hangnemben ír: «Die Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk» c. művében, ahol a következőket mondja: «... Die Güter erbenloser Verstorbener sind nicht an den König, wie bei den Adeligen, sondern an die Gemeinde gefallen.»

független lenne a királyi hatalomtól, legfeljebb arra mutat rá világosan, hogy a székelyek és velük egyező módon a szászok nem egyéni birtok gyanánt, hanem az egész közösség számára kapták annakidején adományképpen az uralkodótól azokat a területeket, melyeket birtokoltak, ellentétben a magyar nemesi birtokokkal, melyek egyéni, legfeljebb családi birtokok voltak.

A székely jognak a királyi hatalomtól való teljesen független voltára szeretik azt is felhozni, hogy a székelyek minden esetben tiltakoztak, valahányszor a király valamely székelyföldi birtokba adományozás révén valakit be akart ültetni. Ezt a világon a legtermészetesebb dolognak tartjuk, de hogy emellett a legminimálisabb bizonyítóerővel sem bír arra vonatkozólag, hogy a székely jog nem az uralkodói hatalomtól vette eredetét, elég, ha ismét a szászoknak adott kiváltságlevélre mutatunk rá, amely szórói-szóra kimondja, hogy a szászoknak teljes joguk volt az ellenmondásra, ha valaki királyi adományozás folytán valamely földdarab, vagy falu birtokába be akart ülni.¹⁸⁸ Tehát ez az ellenmondási jog úgy a székelyeknél, mint a szászoknál korántsem az uralkodói hatalomtól való függetlenségben, hanem éppen az uralkodói hatalomból eredő kiváltságokban gyökerezett.

Eme ellenmondási jog ellenére is történtek idők folyamán királyi adományozások a Székelyföldön.¹⁸⁹ Pl. a báró Aporok őseit a székelyek többszöri ellenmondása dacára iktatták be Lakkászon községbe.

Az egyes székely a közösségi birtokból származó egyéni részbirtok mellett részesülhetett és részesült is királyi adományban, de természetesen az ilyen birtok más megítélés alá esett, mint a közösségi birtokból kapott részbirtok.

Most pedig hadd mutassunk rá egy igen érdekes körülményre, mely szerintünk élénken világít rá a székely közösség birtokainak uralkodói adományozásból folyó eredetére. A XIII. század második felében V. István a kezdi székelyeknek adományozza az Aranyos völgyét, melyből később Aranyos-szék alakult ki. Érdekes, volt tehát a székely közösségnek olyan birtoka is, mely nem ösfoglalásból, hanem oklevél által kimutatható királyi adományozásból eredt? Amint látjuk, volt. És hiábavaló igyekezet ezt utólag szállásbirtok jogi természetével felruházni, ez a királyi adományozás világosan mutat rá a székely közösség korábbi birtokainak és kiváltságos jogainak az eredetére is.

De arra is vannak bizonyítékok, hogy maguk a magyar királyok is saját hatalmukból eredőnek tartották a székely kiváltságokat, mert ilyen székely kiváltságokat később is adományoztak nem székely eredetű

¹⁸⁸ Urkundenbuch I. 35. 1. Lásd még Endlicher: Monumenta Arpadiana Rerum Hungaricarumában a szászoknak adott kiváltságlevélben ugyanazt. Ezekben írja: «Volumus etiam et regia auctoritate precipimus, ut nullus de iobbacionibus nostris villam vei predium aliquod a regia Maiestate audeat postulare. Si verò aliquis postulaverit, indulta eis libertate a nobis, contradicant. »

¹⁸⁹ Székely Oklevéltár I. 42—43. 1.

egyéneknek. Erre mutat az az eset, mikor V. István megparancsolja a telegdi székelyek közösségének, hogy Lőrincet és fiát Lestyánt, erdélyi magyar nemeseket — miután az erdélyi vajdák joghatósága — alól felmentette — fogadják be maguk közé.¹⁹⁰ V. István fiának, IV. Lászlónak — az atyja ez intézkedését megerősítő okleveléből világosan kitűnik, hogy Lőrinc és Lőrincfia Lestyán számára a király részéről történt székely kiváltságok adományozásáról van szó, vagyis arról, hogy ez intézkedés alapján őket birtokaikkal együtt a telegdi székelyek univerzitásába felvette s megengedte nekik, hogy a telegdi székelyek törvényei — ad legem Siculorum de Telegd — éljenek.¹⁹¹

Ha a szászok és székelyek jogrendszerét összehasonlítjuk, lehetetlen a kettőnek az egyezéséből azt a megállapítást le nem szűrni, hogy mindkettő egy és ugyanabból a forrásból ered és az egyik a másiknak kialakulására hatással ne lett volna. Mivel a szászok Erdélybe később települtek be, mint a székelyek s a székelyek kiváltságos jogai akkor már régen kialakultak, kétségtelennek tartjuk, hogy a székelyek szabadságjogai úgy közigazgatási, mint vagyoni vonatkozásban alapul és mintául szolgáltak az uralkodó számára az erdélyi szászok részére biztosított kiváltság jogok tekintetében.

Mégsem állíthatjuk azt, hogy a két népcsoport kiváltságos jogaiból kialakult jogrendszerek egyező körülmények és egyenlő feltételek mellett fejlődtek volna ki: Mert míg a szászok messzebbmenő kötelezettségek vállalása nélkül kapták a királytól területeiket és privilégiumaikat, addig a székelyek igen messzemenő szolgálatok ellenében jutottak szabadságjogaikhoz. Azért beszélünk itt a székelyekkel kapcsolatban csak a szabadságjogokról és nem területi adományozásokról is, mert ezek a területek — tehát a Székelyföld — velejárái, működési tereim voltak azoknak a székely kötelezettségekből folyó szolgálatoknak, melyeket nekik itt, az ország keleti és délkeleti határain, hogy úgy mondjuk, az ország e határzónájában mint határőrszervezet tagjainak ki kellett fejteniük. Csakis e területeken és nem máshol fejthették ők ki határőri tevékenységüket úgy, ahogy annakidején a gyepüvonalak mentén is szigorúan helyhez kötött volt ez a szolgálat.

Szerves kapcsolatban voltak tehát azok a területek, melyek nekik osztályrészül jutottak, azokkal a kötelezettségekkel, melyeket nekik kiváltságjogaik ellenében vállalniuk kellett. Ügy gondoljuk, ez volt az oka annak, hogy a székelyek még a fejedelemség idejében nyert kivált-

¹⁹⁰ Székely Oklevéltár III. 2. 1.

¹⁸¹ Székely Oklevéltár III. 3. 1.

ságaikat nem tartották szükségesnek a királyság első századaiban a királyok által megújítani és diplomacice megerősíteni.

Maguk az első királyok pedig szintén annyira természetesnek és határőri ténykedésükkel annyira velejárónak tartották a székelyeknek úgy közigazgatásukra, valamint az általuk lakott területekre — mint határőri működésük terrénumára — vonatkozó jogát, hogy azt soha eszükbe se jutott egyrészt kétségbevonni, másrészt diplomával megerősíteni. Viszont a későbbi Aranyos-széknek a kezdi székelyek részére tett adományozása, egyrészt azért történt oklevél alapján, mert ez már a diplomák idejében az Árpád-házi királyok utolsó századában történt, másrészt, mert e területet nem annyira helybe cskötö11 határőri működésük terrénuma gyanánt, mint inkább V. Istvánnak alkalmilag tett szolgálataik ellenében kaptak jutalmul a kezdi székelyek.

A fentiekből kétségtelenné válik tehát, hogy a székely jog nem ösfoglalásból származik és a székely birtokjog nem szállásbirtokjogi természetéből ered, hanem annak kizárólagos forrása az uralkodói hatalom, letéteményese pedig a magyar Szent Korona, mint minden nemzeti hatalomnak és jognak a gyökere.

2.

A székely-magyarok miután elvégezték az Árpád-házi királyoktól rájuk rótt feladatot, Erdély honfoglalását, a tatárjárás után pedig valamivel csendesebb korszak következett be, fiaik mégsem voltak már annyira kiteve a pusztulásnak. Részint ezért, részint a nyugati magyarság áttelepedése folytán a székely nép erősen felszaporodott s számuk úgy hadikötelezettségek teljesítésére, mint földük megművelésére elegendőnek bizonyult. így állott elő aztán egy bizonyos egyensúlyi és arányos helyzet a hadikötelezettségek teljesítése és a székely örökségekben való részesedésük között. Ezért volt aztán, hogy a székelyek oly szívós ellenállást tanúsítottak a közjük való adományozások ellen. Mint már fentebb is említettük, ezt mutatja az az éles tiltakozásuk, amit a mai altorjai báró Apor-család ősenek Lakkászon község királyi adományozásakor fejtettek ki a székelyek.

Régi okleveleink azonban tanúsítják, hogy a székely-magyarok társadalmi osztályának a számát még ezután is növelték részint közjük telepedett küküllő- és tordavári magyar várjobbágyok, hogy földesúri alattvalóságuk alól kikerüljenek s székely kiváltságokban éljenek; részint az erdélyi vajda joghatósága alatt álló magyar köznemesek, hogy a székelyek törvényei és szokásai szerint élve, közöttük, az országszélén nagyobb élet- és vagyónbiztonságot élvezzenek.

Az elsőre példa a marosszéki Jobbágyfalva és Jobbágytelke községek

neve, annál is inkább, mert biztosan tudjuk, hogy az előbbi neve 1479-ben Jobbágy-Istvánfalva volt. Tehát egy István nevű várjobbágy alapította.¹⁹² Az utóbbira példa az, hogy 1270—72 között a mai Székelykeresztúr és a tőle nyugatra eső Boldogasszonyfalva földesurai: Hilice (Ülke?) fia Lőrinc és ennek fia Lesták a királytól (V. Istvántól) engedélyt kértek és kaptak a telegdi, később udvarhelyi székelyekhez való csatlakozásra és a király megparancsolta a székelyeknek, hogy ezeket maguk közé bevegyék, a gonosztevőktől megvédelmezzék, a vajda ispánjainak, vagy más hivatalnokainak ítélezésétől, zaklatásaitól megmentsék.¹⁹³

Se szeri, se száma azoknak az okleveleknek sem, melyek még a XIV., XV. és XVI. századokban is — tehát a székely-magyar kiváltságos társadalmi rend teljes kialakulása, megszervezettsége és megállapodása, a székely örökségekben és székely tisztségekben való részesedésük

teljes telítettsége után is — tanúsítják a székely-magyarok és a magyar fő- és köznemesek társadalmi és családi érintkezését s ez utóbbiak közül igen soknak a haereditas siculicalisba, székely örökségbe és a siculiatibusba, lófő-székely örökségbe jutását, székellyé levését. Szemléltetésképpen soroljunk fel néhány példát:

Husztai Nagy György, Husztai Nagy András fia egyességet köt az udvarhelymegyei kissolymosi és siménfalvi székely részjóságokra.¹⁹⁴ Megállapíthatjuk tehát, hogy Husztai Nagy György atyja a Huszt! korona-városból származó Husztai Nagy András nem székely születésű, hanem köznemes volt s fia a fentemlített székely részjóságokra vonatkozó egyessége alapján bejutott a székely örökségbe.

Tudjuk, hogy az almakeréki Apaffy-család nem volt székely eredetű s a bethleni gróf Bethlen-családdal együtt egy Árpád-kori magyar nemzetségből, a Becse-Gergely kettős nemzetségből származik.¹⁹⁵ Mindennek dacára az Apaffyak közül már eleitől fogva többen szerepelnek a maroszéki székely főemberek, primőrök között.¹⁹⁶ Nem kell azonban sokat lapozgatnunk a Székely Oklevéltárban, egyhamar magyarázatot is találunk arra, hogy hogyan kerültek az almakeréki Apaffyak közül egyesek székely főemberi, primori minőségben a székely örökségbe.

Íme az oklevél: Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák megparancsolják Marosszék törvényszékének, hogy Pókai Balázsnak és

¹⁹² Dr. Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székely magyarok; Székely Oklevéltár III. 90. 1.

¹⁹³ V. ö. dr. Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székelymagyarok; Székely Oklevéltár III. 2—3. 1.; Nyelvtudományi Közlemények 1909. XXXIX. 394. 1.; Monumenta Vaticana Hung. I. 115. 1.

¹⁹⁴ Székely Oklevéltár IV. 65. 1.

¹⁹⁵ Dr. Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. sz. közepéig. I—III. k.

¹⁹⁶ V. ö. Szabó Károly, Szádeczky Lajos és Barabás Samu Székely Oklevéltárait.

almakeréki Apaffy Lászlónak a nyárádtői székely örökségekre vonatkozó perében hozzanak ítéletet.¹⁹⁷

A göncruszkai gróf Kornisok Abauj megyéből származnak s első ismert ősük Tabajdy Bertalan és testvére, Tabajdy Kornis volt, koránt; sem voltak tehát székely eredetűek; a vingárti Geréb-család valamikor nagy szerepet játszott Erdély történetében, királyi emberek, vagyis erdélyi vajdák és székely ispánok voltak a tagjai s így szintén nem volt székely eredetű. Vegyük elő azonban az udvarhely-, gyergyó- és kászon-széki székely főemberek, primőrök 50 dénáros adóösszeírasi lajtmát: Itt Ugrón Tamás, Alárd Máté, Literati János, Semjén Domokos, Hadnagy Simén, Ágoston Ferenc, Gál Demjén, Imecs Vince, Bernald Miklós, Vitályos Czirjék stb., stb. már nevük után ítélve is tősgyökeres székely primőrök nevei között megtaláljuk a Gerébekeket Fiádfalván, Agyagfalván; a Kornisokat Gyepüsön és Homoród-Szentmártonban.¹⁹⁸ Ezért írják a későbbi időben a Gerébeke nevüket Fiádfalváról, a gróf Kornisok az az ága pedig, amely a székely kiváltságos társadalmi rendnek primori tagja lett, a göncruszkai előnév mellett a homoródszentpáli előnevet is használta.

A történelmi nevezetességű kihalt magyar főúri báró és gróf Bercsényi-család a veszprémmegyei hajdan virágzó Bercheny községről írta nevét, Dunántúlról származik. Bercsényi László II. Lajos udvarnokának, hont- és barsmegyei földesúrnak fia, Imre Erdélybe költözik s a Báthoryak kedvelt híveként szerepelt. A család ez ága is tagja volt a székely örökségnek, így a székely társadalmi rendnek is: Ugyanis valami vallási viszály támadt a katolikus gróf Bercsényi-család egyik tagja és a maros-széki Székes kálvinista lakosai között; a székelyek a gróft elűzték s ezzel kapcsolatban a viszályon kívülálló gróf Bercsényi Miklós, Rákóczi főembere, Rodostóból folyamodott az országgyűléshez, hogy itteni székely örökségét, mely mint ilyen a kincstárra nem szállhatott, adják ki.¹⁹⁹

A nagybarcsai Barcsay báró és nemes család első ismert őse horvát báni tisztséget viselő magyar főúr volt Szent László korában. A család később Hunyad megyébe került át, hol Nagybarcsát alapította. Nem székely származásuk kétségtelen. Barcsay Gáspár mégis 24 éves ciklus alatt (1491—1504-ig) ötször volt főhadnagy az ez évekre eső ágbeli lófőségé jogán. Ezt a főhadnagyi tisztséget tulajdonképpen lófőtisztségnek is nevezték s nem tévesztendő össze a lófő-renddel. Dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár: «A székely nemzet története és alkotmánya» c. művében mégis hibásan állapítja meg éppen Barcsay Gáspárra vonatkozólag, hogy ezt a tisztséget mint királyi ember viselte s más köze nem volt a székelységhez, tehát nem volt székely. Barcsay Gáspár családjá-

¹⁹⁷ Székely Oklevéltár II. 106. és 129. 1.

¹⁹⁸ Székely Oklevéltár III. 37. 1.

¹⁹⁹ v. ö. a Pallas Nagy Lexikon XV. k. 527. lapjával.

nak csak névadó felmenő ága nem volt székely eredetű — mint fentebb is kimutattuk —, de ő maga székely volt már, mert — ha talán az, hogy bizonyos székely nem bizonyos székely ágán tisztséget is viselt, nem tette a székely kiváltságos rend szerves tagjává — e lófőtisztség viselése mellett a székely örökségnek is tagja volt. Már pedig a székely örökségnek csakis és kizárólag székely, vagy székellyé lett egyén lehetett a tagja s ezt kétségbevonni egy pillanatig sem lehet. Ez a vagyoni jogi ismérv tehát a székely társadalmi rendhez való szerves kapcsolódást jelentette.

Most pedig mutassunk rá világosan az oklevél szavaival, hogy Barcsay Gáspár tagja volt a székely örökségnek, tehát a kiváltságos székely társadalmi rendnek is: Barcsay Gáspár az ellene Kibédi Dósa Mihály által indított perben az őt illető lófőség egyharmada által — tehát lófő-székely birtoka mint székely öröksége egyharmad része erejéig — elmarasztaltatott. Segesvártt, 1499 okt. 24.²⁰⁰

Az Apaffyakkal egyeredetű bethleni gróf Bethlen-család egyik ága szintén bekerült a székely kiváltságos társadalmi rendbe. Ezt mutatja a Székely-Udvarhely tőszomszédságában fekvő Bethlenfalva község neve, továbbá, hogy a Básta-féle székely összeírásban Bethlen György mint székely főember, tehát primőr szerepelt a marosszéki Bergenyéről.²⁰¹ Szintén a Básta-féle összeírásban Béldi Ferenc neve is említve van a császár-királyra felesküdt székely főemberek nevei között a háromszéki Uzonról. Az uzoni Béldi grófok, mint tősgyökeres székelyek szerepeltek az idők folyamán, családnevüket azonban nem a Székelyföldről — mert itt ilyen nevű község nincs is —, hanem az Alsófehér megyében fekvő Maros-Béldről írják. Innen kerültek tehát a székelyek közé.

Nemcsak az almakeréki Apaffyak, hanem e híres erdélyi család másik ága, az apanagyfalvi Apaffyak közül is többen bekerültek a székely kiváltságos társadalmi rendbe. Ez apanagyfalvi ág egyik tagja, kinek lehetőség nyílt a székely örökségbe való bejutásra, Ferenc volt. Igazolja ezt az egyik oklevél, mely szerint Madarassi Dorottya asszony a marosszéki jnajosi lófőségét — totale siculiatum Maius — férjének örökre vallotta s kikötötte, hogy ez magtalan haláluk esetére sógorára, apanagyfalvi Apaffy Ferencre szálljon.²⁰²

Sokkal érdekesebb és tanulságosabb azonban az az oklevél, mely az apanagyfalvi ág másik tagjának, apanagyfalvi Apaffy Lénártnak a székely kiváltságos társadalmi rendbe való bekerüléséről szól. Íme a sokatmondó oklevél: «Telegdi István erdélyi vajda bizonyítja, hogy Pócsfalvi Benedek Marosszéken a Medgyes nem Kürt ágán őt illető egész lófőségi tisztségét minden ahhoz tartozó örökségeivel és s z é k e l y

²⁰⁰ Székely Oklevéltár I. 291. 1. Lásd még ezenkívül Barcsay Gáspárnak a bándi lófőszékely birtokra vonatkozó egyességét a szentmihálykövi pálosok perjelével. Székely Oklevéltár III. 157. 1.

²⁰¹ Székely Oklevéltár V. 280. 1.

²⁰² Székely Oklevéltár III. 126. 1.

j o g a i v a l együtt nagyfalvi Apaffy Lénártnak 25 arany forintért örökösen eladja. (Kelt Vásárhelyit 1498. jún. 25.)²⁰³

Láthatjuk tehát, hogy a székely vagyoni jogokba való bejutás által — melynek módjai sokszor már valamelyik előd házassága révén egyes székely családokkal létrejött vérségi kapocs, örökbevallás, ajándékozás vagy egyszerű adásvétel voltak — ezek az eredetileg nem székely családok a székely örökség részeseivé lettek s ezáltal alkotó tagjaivá a kialakult székely kiváltságos társadalmi rendnek, vagyis alanyaivá a székely jogoknak és kötelezettségeknek.

Így a székely kiváltságos renndhez való tartozás kritériuma elsősorban is nem faji, hanem vagyoni jogi, még átfogóbb értelemben társadalmi, rendi kategória volt.²⁰⁴

A honfoglalás első századaiban, — mikor még a székelyek a gyepüvonalaknál laktak — szintén a székely örökségekbe való bejutás volt elsősorban a székely kiváltságos társadalmi renndhez való tartozás alapja; a gyepüvonalak mellett fekvő földrészekben való osztozkodás — mint a gyepükörüli ténykedések velejárója —, továbbá a gyepü-örszervezet közigazgatási tisztségeiben való részesedés, így tehát a magyarság ide telepítése is azonban e korban kimondottan központilag irányított és céltudatos volt, vagyis kimondottan a központi kormányzattól függött. Az aztán másodrendű kérdés, hogy a kétféle népesség, a székely-gipédek és a székely kiváltságban élő magyarság az idők folyamán teljesen egybeolvadt s már nem egy külön népet, hanem közjogi értelemben egy külön magyar társadalmi rendet képezett, a kiváltságos székely társadalmi rendet.

A székely kiváltságos renndbe való bejutásnál tehát a fajiság korántsem mint primer tényező szerepelt s mondhatni inkább — miután a magyarsággal való összeolvadás megtörtént — csak természetes következménye volt annak a körülménynek, melynek alapján az eredetileg külön népet jelentő székelyek közé, de lassankint és mindinkább csupán csak mint külön kiváltságos társadalmi osztály közé a magyarság az idők folyamán bekerült.

Érdekes itt azonban megfigyelnünk jogi szempontból, hogy ez a kialakult kiváltságos székely társadalmi rend aztán Erdélyben egy külön nemzetet alkotott. Súlyos fogalomzavarba kerül azonban valaki, hogyha

²⁰³ Székely Oklevéltár I. 288. 1.

²⁰⁴ Elégge megvilágítja e tényt az is, hogy pl. a honfoglaló Aba nemzetiségéből származó kishédei gróf Rhédeyek egyik ága a Székelyföldre kerülván, ott élt évszázadokig — s mindig székelyekből házasodott, mint pl. a homoródszentmártoni Biró, zágoni Mikes stb., stb. családokból —, tehát ez ág teljesen elszékelyesedett, mégsem lett azonban tagja a székely kiváltságos renndnek, csupán csak azért, mert lófő-birtoka, vagyis székely öröksége nem volt. — Székelyföldi emléküket ma is hirdeti Erdőszentgyörgyön az a kálvinista mauzóleum, melyet az angol anyakirályné restauráltatott magyar ősei emlékére. — V. ö.

²⁰⁵ a nagyváradi Magyar Lapok 1938 októberi számának egyik cikkét dr. Nagy Jenőnek, a Székely Nemzeti Múzeum alelnökének családtörténeti jegyzeteiről.

ezt a külön nemzeti elnevezést csupán csak faji s nem elsősorban jogi alapon is értelmezi. Ugyanis az erdélyi három nemzet tagjai: az erdélyrészi nemesség, a székelyek és a szászok voltak. Az erdélyrészi nemesség elnevezés, mint ahogy az összes latin oklevelek egytől-egyig csak nemesség, nemesek elnevezést használnak, csakis és kizárólag jogi kategória s az esetleges erdélyrészi magyar nemesség elnevezés is csak jogi s nem faji értelemben veendő. A magyar jelző itt ugyanis a nemesség magyar közjogiságára vonatkozott, amely nemességnek bármilyen anyanyelvű tagjai ^ is lehettek. Ha tehát ilyen fogalomzavar alapján ítélünk meg egy tény, keletkeznek a félreértések. Pl. a kővárvidéki román anyanyelvű nemes, vagy a nemesített erdélyi örmény kereskedő tagja volt az erdélyi három nemzet egyikének, a nemességnek, ezzel szemben mondjuk egy tordavagy küüllővári magyar várjobbágy nem jött számításba közjogi értelemben a nemzet szempontjából.

Már az eddigiekből is világosan látható tehát, hogy e volt erdélyi , nemzetek fogalmi meghatározásánál korántsem anyanyelvi, de még úgy-; sem faji, hanem közjogi és politikai tényezők szerepeltek elsősorban.

Ha már most az erdélyi másikat vesszük, a székelyt, dacára annak, hogy éppen az erdélyrészi magyar nemességgel is szembeállítva szintiszta magyar anyanyelvű volt, bizonyos tekintetben nemcsak mint faji és anyanyelvi kategóriát alkotó magyar nemzet, hanem mint társadalmi kategória, külön jogi közösség és rend is tekintetbe jött, akár csak az erdélyrészi nemesség.

Az általunk az eddigiekben már annyira kifejtetteken kívül világosan rámutat erre az udvarhelyanyaszéki székely nemzeti gyűlésnek, tehát az össz-székelység képviselői egyetemének egyik 1508-iki határozata. A következő oklevélből világlik ki:

«II. Ulászló király Perényi Imre nádornak és Bazini Péter országbírónak s erdélyi vajdának, Somi Józsa temesi ispánnak és az ország alsó részei kapitányának megparancsolja, hogy Szentgyörgyi Tóth Miklós-nak — kinek Benefalva és Kisfalud helységeit a székely nemzeti gyűlés azért, mert idéztetvén előtte meg nem jelent s mert fia a gyűlés tilalma ellenére a vajda szolgálatába állott, lefogatta s őt s z é k e l y s é g - b ő l k i z á r t a²⁰⁵ — elvett jószágait azonnal adassák vissza.»

Ha tehát csupán csak anyanyelvi és faji kategóriát alkotó nemzet jött volna a székelység figyelembe, a nemzetgyűlés ilyen jogi szankciót nem alkalmazhatott volna a székely társadalmi rend egyik tagjával szemben sem, hiszen Szentgyörgyi Tóth Miklós m e g f o s z t v a « s z é k e l y - s é g é t ő l », székely születése dacára is megszűnt «székely» lenni a székely jogok és kötelezettségek szempontjából.

Az erdélyi három nemzet harmadik tagja: a szászok. Ők úgy magukban, mint az első kettőhöz viszonyítva úgy politikai, mint faji értelemben is vett nemzet-kategória voltak.

²⁰⁵ Székely Oklevéltár I. 317. 1.

Az erdélyrészi magyar nemességéből, miként a székelységből, szintén történtek hasonló kizárások. Mielőtt előhoznánk az erre reávilágító oklevelet, megjegyezni kívánjuk, hogy az erdélyrészi nemességéből kizárt egyén tősgyökeres lófő-székely is volt egyúttal. Ezek szerint, ha az erdélyi három nemzetre vonatkozó fogalmat anyanyelvi és faji s nem elsősorban közjogi kategóriának vennénk, az az abszurdum állana elő, hogy az illető, mint faji kategóriának vett nemzethez, a nemességhez és székelységhez is tartozott volna egyszerre. Az igazság azonban az, hogy a szóbanforgó egyén születésileg székely volt, de mint az erdélyrészi nemesség hadainak zászlótartója, tagja volt a nemességnek, vagyis az erdélyi régi három nemzet másik alkotójának is. Íme ez oklevél:

«Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák Nyárádtői Pókai Balázst, ki a törökökkel vívott csatában mint a nemesség hadainak zászlótartója e zászlóval esküje ellenére a törökökhöz pártolt, minden jószágának, nevezetesen nyárádtői birtokának elvesztésére és a magyar nemesség közül örökös kirekesztésre ítélik.»²⁰⁶

Hogy pedig Nyárádtői Pókai Balázs, mint a három régi erdélyi nemzet egyikének, az erdélyrészi magyar nemességnek tagja, egyúttal mint gyökeres székely a székely örökségnek, tehát a kialakult kiváltságos székely társadalmi rendnek is tagja volt, mutatja az almakeréki Apaffy Lászlóval a nyárádtői székely örökségekben folytatott, fentebb említett pere.

Míg tehát a gyökeres székely Nyárádtői Pókai Balázs tagja volt a székely nemzetnek, vagyis a székelyek kiváltságos társadalmi osztályának, rendjének, de egyúttal az erdélyrészi magyar nemesek rendjének is, vagyis a másik közjogi és politikai értelemben vett nemzetnek, addig éppen ellenkezőleg — mint azt a Barcsayak, Kornisok, apanagyfalvi Apaffyak, székesi Bercsényiek, almakeréki Apaffyak stb., stb. családok esetében láttuk — voltak ez erdélyrészi magyar nemességnek, vagyis e közjogi és politikai értelemben vett nemzetnek olyan tagjai is, akik a haereditas siculicalis, a székely örökségekbe jutás alapján az erdélyi három nemzet székely alkotó tagjának, vagyis a székely kiváltságos társadalmi rendnek is tagjaivá lettek.

Íme tehát a legnagyobb fogalomzavar állhat elő, ha merev álláspontra helyezkedve, csupán csak anyanyelvi és faji kategóriát akarunk látni a volt három erdélyi politikai vagy közjogi nemzetben, az oklevelek Universitas nobilium partium Transilvanarum — az Universitas trium generum Siculorum — és az Universitas Saxonumában.

²⁰⁶ Székely Oklevéltár II. 131. 1.